

KYRKOR I STOCKHOLM
BRÄNNKYRKA, S. SIGFRID och ENSKEDE

AV

GUNNAR LINDQVIST och ARMIN TUULSE

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH ARMIN TUULSE

STOCKHOLMS KYRKOR

BAND VIII. HAFTE 3

BRÄNNKYRKA

S. SIGFRIDS OCH ENSKEDE

KYRKOR

AV

GUNNAR LINDQVIST OCH ARMIN TUULSE

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1964:

- BLEKINGE.** (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II, *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan* eller *Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17: 50 kr.
» (93) Band IV, h. 3. *Sölvesborg*. Med register till Bd IV. Pris 40 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Översikt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
- BOHUSLÄN.** (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.
» (95) Band II, h. 1. *Inlands Nordre härad, södra delen*. Pris 25 kr.
- DALARNE.** (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- DALSLAND.** (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- GOTLAND.** (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting, norra delen*. Pris 18 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting, södra delen*. Pris 20 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting, nordvästra delen*. Pris 25 kr.
» (97) Band IV, h. 5. *Kräklinge ting, sydöstra delen*. Pris 34 kr.
» (101) Band IV, h. 6. Tillägg, rättelser samt register till Band IV. Pris 15 kr.
- GÄSTRIKLAND.** (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- HÄRJEDALEN.** (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag, nordvästra delen*. Pris 23 kr.
- MEDELPAD.** (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- NÄRKE.** (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad, sydvästra delen*. Pris 41 kr.
- SKÅNE.** (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
» (96) Band II, h. 1. *Luggude härad, sydvästra delen*. Pris 38 kr.
- SMÅLAND.** (48) Band I, *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 12 kr.
- STOCKHOLM.** (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
» (89) Band VII, h. 3. *Sofia kyrka*. Pris 12: 50.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerledskyrkan*. Pris 6 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
» (102) Band VIII, h. 3. *Brännkyrka, S. Sigfrids och Enskede kyrkor*. Med reg. till Bd VIII. Pris 25 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppsholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslagets 3:e sida)

ANVISNING VID BINDNING AV STOCKHOLM BD VIII.

Band VIII innehåller beskrivningar av Bromma kyrka och Västerledskyrkan (VIII 1, häfte nr 49), Spånga och Hässelby kyrkor (VIII 2, häfte nr 83) samt Brännkyrka, S. Sigfrids och Enskede kyrkor jämte tillägg, rättelser och bandregister (VIII 3, häfte nr 102).

Vid inbindning av bandet löstages de i början av varje häfte befintliga provisoriska häftestitelarken, vilka innehålla häftestitelblad, häftesförord, förkortningar och innehållsförteckningar. Dock bibehålles i häfte 1 (nr 49) det opaginerade blad på vars baksida finnes en karta över Bromma församling. Bandtitelarket, som finnes i slutet av häfte 3 (nr 102), insättes omedelbart före det nyssnämnda bladet i häfte 1 (nr 49). — Det blanka bladet i slutet av häfte 2 (nr 83) bortskäres.

De provisoriska häftestitelarken inbindes lämpligen i slutet av bandet, eventuellt omgivna av häftesomslaget till häfte 3 (nr 102).

BRÄNNKYRKA
S. SIGFRIDS och ENSKEDE
KYRKOR
I
STOCKHOLM

av
GUNNAR LINDQVIST och ARMIN TUULSE

Häfte 102 av
SVERIGES KYRKOR KONSTHIST. INVENTARIUM
på uppdrag av
KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
utgivet av
SIGURD CURMAN och ARMIN TUULSE

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag
STOCKHOLM 1964

UTGIVET MED BIDRAG AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

ESSELTE AB
STOCKHOLM 1964

FÖRORD

till

STOCKHOLM, BAND VIII: 3

SVERIGES KYRKOR NR 102

Föreliggande häfte av SVERIGES KYRKOR omfattar beskrivningar av kyrkor, belägna inom Brännkyrkas gamla sockenområde, nämligen Brännkyrka, Enskede och S. Sigfrids kyrkor

Därtill har fogats rättelser och tillägg till bandets tidigare utkomna häften samt ort-, person- och sakregister till hela bandet. En beskrivning av Brännkyrkas gamla kyrka påbörjades redan 1929 av fil. lic. SAMUEL HEDLUND. Ett av honom utarbetat manuskript från 1930 befinner sig i Sveriges Kyrkors arkiv. Detta kunde emellertid vid tiden för avlämnandet icke bringas till tryckning på grund av bristande ekonomiska resurser

Då arbetet med Brännkyrka, Enskede och S. Sigfrids kyrkors beskrivning vid mitten av 1950-talet kunde återupptagas, uppdrogs detta åt dåvarande fil. kand., numera fil. lic. GUNNAR LINDQVIST, som avlämnade sina utarbetade beskrivningar till redaktionen 1956. I avvaktan på möjligheten att publicera desamma bearbetades dessa beskrivningar inom redaktionen, varvid Brännkyrkas beskrivning omarbetades av undertecknad ARMIN TUULSE 1961. Beskrivningarna av Enskede och S. Sigfrids kyrkor kompletterades delvis. Vid den slutliga utredigeringen av manuskripten 1964 kompletterades slutligen textilbeskrivningarna av fil. dr AGNES GEIJER. Arkivexcerpter och notapparater hava granskats och kompletterats av fil. mag. HILDA KAURI. Till samtliga framföres ett uppriktigt tack för ospard möda.

Vid bearbetningen av det insamlade materialet har vidare värdefullt bistånd lämnats av ett flertal specialister och institutioner, nämligen av intendenten vid Nationalmuseum fil. dr BENGT DAHLBÄCK (porträtt), av fil. dr HANS GILLINGSTAM, Svenskt Biografiskt Lexikon, av tjänstemän vid Stadsarkivet och Krigsarkivet (personhistoria), av bibliotekarien fil. lic. JOHN ROHNSTRÖM (översättning av italiensk text på ett kopparstick i S. Sigfrids kyrka) samt av pastor LARS RIDDERSTEDT, som välvilligt lämnat uppgifter om Sällskapet för Kyrklig Själavård och S. Sigfrids kyrka. Till dem alla rikta utgivarna ett varmt och uppriktigt tack.

Vidare ha som vanligt värdefulla uppgifter lämnats av tjänstemän inom Statens Historiska Museum och andra med redaktionen regelbundet samarbetande fackmän på olika områden. För detta ständigt med samma redobogenhet lämnade bistånd framföres ett varmt kollegialt tack.

Vid arbetet i kyrkorna har även vänlig hjälp lämnats av församlingarnas prästerskap och kyrkovaktmästare, till vilka utgivarna uttala sin tacksamhet.

Slutligen är det oss angeläget, att framföra ett särskilt tack till tryckeriets faktor FOLKE NILSSON, som under många år lagt ned ett intresserat och värdefullt arbete på

att hålla tryckningen av SVERIGES KYRKOR på en hög nivå. Tyvärr är det nu föreliggande häftet det sista, vid vars utförande vi haft förmånen av personligt samarbete med honom. Vi bringa honom redaktionens varma tack för ett långvarigt, utmärkt samarbete.

Stockholm i november 1964.

SIGURD CURMAN

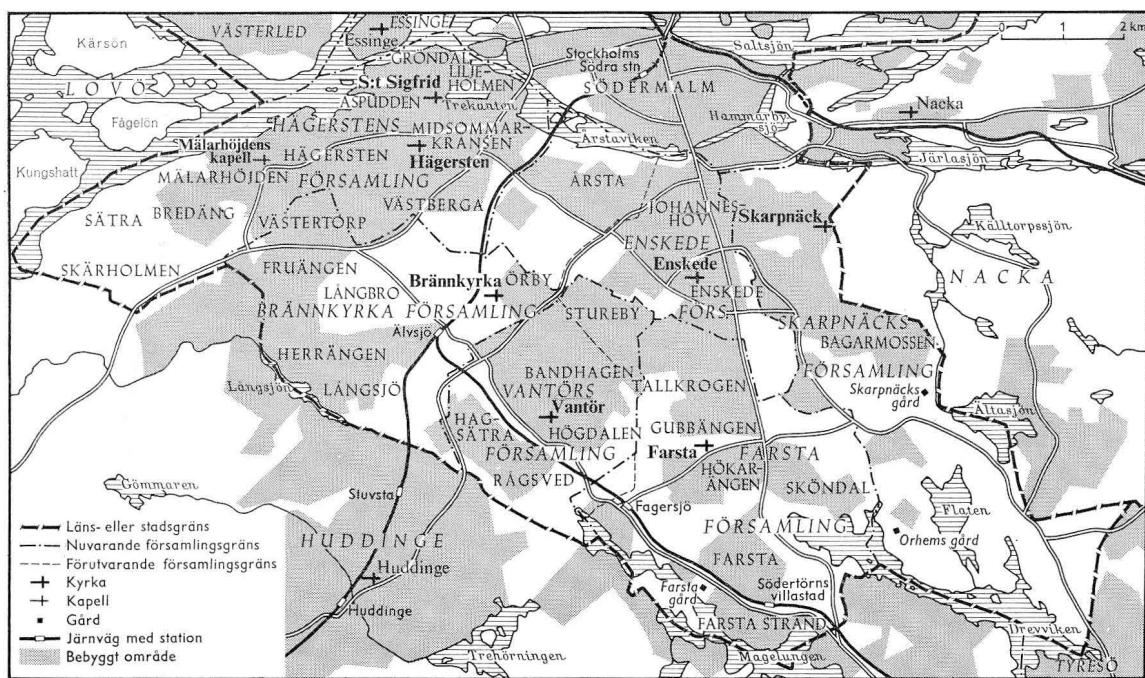
ARMIN TUULSE

I N N E H Å L L

Brännkyrka kyrka	233
S. Sigfrids kyrka	312
Enskede kyrka	326
Tillägg och rättelser till band VIII	348
Ortregister	353
Sakregister	357
Personregister	363

REDAKTIONSSEKRETERARE: MARIAN ULLÉN
BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

BRÄNNKYRKA S. SIGFRIDS OCH ENSKEDE KYRKOR

För spridning godkänd i Rikets allmänna kartverk 5/10 1964

KARTOGRAFISKA INSTITUTET

Fig. 189. Översiktskarta över Brännkyrka, Enske, Farsta, Hägerstens, Skarpnäcks och Vantörs församlingar.

Übersichtskarte der Gemeinde Brännkyrka, Enske, Farsta, Hägersten, Skarpnäck und Vantör.

Fig. 190. Brännkyrka kyrka från NÖ. Foto N. Lagergren 1957.

Brännkyrka Kirche von NO.

Brännkyrka Church from NE.

BRÄNNKYRKA KYRKA

SÖDERMANLAND, STOCKHOLMS STAD, STOCKHOLMS STIFT BRÄNNKYRKA KONTRAKT

Beskrivningen avslutad i juni 1964.

TRYCKTA KÄLLOR: T J. ARNE, *Det stora Svithiod*, Sthlm 1917 N. AHNLUND, *Stockholms historia före Gustav Vasa*, Sthlm 1953. E. BOHRN, *Brännkyrka kyrka. Sörmländska kyrkor 40*, Eskilstuna 1944 (ny omarbetad upplaga av I. SCHNELL, Nyköping 1959). J. W. BRANNIUS, *De parocia Bränkyrka I—II*, Uppsala 1769—70. A. FORSSMAN, *Anteckningar rörande Brännkyrka församlings och kyrkas äldre historia*, Sthlm 1912. G. LANGENFELT, *Härledning av namnet Vantör*, i: *Samfundet Sankt Eriks årsbok 1958*. A. LINDAHL, *Votivskepp i sörmländska kyrkor. Sörmländska kyrkor 4*, Eskilstuna 1945. M. H. REENSTIERNA, *Årstadagboken I—III*, utg. av S. ERIXON m. fl., Sthlm 1946—53. STOCKHOLMS STADS JORDEBOK 1420—74, utg. gm H. HILDEBRAND, Sthlm 1876. W THAM, *Beskrifning öfver Stockholms län*, Sthlm 1850. S. TUNBERG, *Svenska medeltidsregister 1434—41*, Sthlm 1937 J. A. WIDEGREN, *Brännkyrka genom tiderna*, Sthlm 1941. M. ÅMARK, *Medeltida kyrkklockor i Södermanland*, i: *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XX*, s. 20 f. DENS., *S. Göransminnen och sörmländska kyrkklockor*, i: *Till Hembygden, Str. stift, 1926*, s. 134 f.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: KB: DANIEL TILAS, *Sockne-Skrifware II*, s. 432—39 (om kyrkans historia, gravsten m. m.). UUB: JOHAN FORS, *Collectio monumentorum Sudermanniae*, 1731, S 113 a; BRANNIUS, *Om Brännkyrka socken*, S 122 (innehåller bl. a. en utförlig beskrivning av kyrkan, vissa data för reparationer under 1700-talet samt beskr. av en brand 1723); PALMSKIÖLD nr 284 och 286 (den förra volymen innehåller uppgifter om vapen och gravstenar, s. 335 f); TOPOGRAFISKA PLANSCH-SAMLINGEN nr 45994—45998 (avbildningar av kyrkan samt förslag till epitafium över Axel Lagerbielke av J. E. REHN). LSt: Kartor från 1636, 1774, 1820 och 1860. BSt: Handlingar från restaureringar 1802, 1851, 1890, 1912, 1926, 1940 m. m.; uppm. av kyrkan jämte ritn. till ny sakristia och invändig förändring, till ny orgelläktare, förflyttning av orgelverket och till ny altardekoration, samtliga av C. G. BLOM CARLSSON 1851; ny tornhuv, plan med nya bänkar och portar, nya portar, fönster och bänkar, N fasaden med ny tornhuv och nya fönsterbågar, samtliga av C. FREDRIK EKHMOLM 1890; förändr. av orgelläktaren 1899; förslag till reparation av A. NORBLAD 1912 (plan, tak, längdsektion, fasad mot orgeln, läktarplan, fasad mot altaret); ny trappa, underdel och nytt ljudtak till predikstolen av GEORG A. NILSSON, juni 1912, efter skiss av A. NORBLAD; situationsplan från 1926; ritn. till begravningskap. av S. HÄGGBOM 1929; restaureringsförslag 1938; uppm. av orgelfasad 1941 samt försl. till ändring av denna; ritn. till fot å nummertavla 1941; samtliga av ÅKE TENGELIN; tidningsurklipp. STLMS STADSMUSEUM: Geometrisk afritning på Örby Herregårds ägor, av J. PERSSON GIEDDA 1679 (med avbildning av kyrkan). ATA: INV 1830, handl. angående restaurering m. m., fotografier, teckning av kyrka och klockstapel 1807 av JOHN F. KOCK; O. HERMELIN, Svartlösa härad, ms från omkr. 1875 (med bl. a. teckningar av kyrkan).

KYRKANS ARKIVALIER (i SSA): RÄK. 1737—1883 (saknas 1749—57) (L Ia: 1, 2; L Ib: 1, 2; L Ic: 1,2; L Id: 1); ST. PROT. 1740—1871 (saknas 1753—55) (K Ia: 1—5); INV. från 1825 (N IIa: 1);

Fig. 191. Kyrka och klockstapel från NV Teckning av John F Kock. 1807 ATA.
Kirche und Glockenturm von NW., 1807 Church and bell tower from NW 1807

VIS.PROT. 1743 (N I: 1); BÄNKL. 1741 (O Ia: 1). UPPMÄTNINGS- OCH BYGGNADSRITNINGAR: Kyrkans plan 1791; kyrkans S fasad 1791, sign. av slottsbyggm. H. EDBERG, framlagd på sockenstämma av J. B. VON TORCKEN; tre alternativa förslag till ombyggnad (planer och sektioner) från 1791, framlagda på sockenstämma av J. B. VON TORCKEN, samt ytterligare ett förslag från 1802 bestående av plan, korsektion och S fasad, den sistnämnda ritningen försedd med en senare tillkommen påskrift »Ritadt af (trol.) Palmroth»; förslag till ombyggnad med tvärskepp, sign. O. TEMPELMAN; förslag till orgelverk, altaranordning och predikstol 1835, till orgelläktare, orgelfasad, korets östvägg, altarpuppats samt kyrkogårdsmur med port 1851, samtliga av C. G. BLOM CARLSSON (L Id: 1).

Yngre arkivalier förvaras i kyrkans arkiv

Brännkyrka socken hette under medeltiden *Vantör* (*Wanthöör*, *Wanthor*, *Wantöre*, *Vantor*) och omnämnes första gången i en förteckning över sexårstionde från 1314 (SD nr 1947). Där upptages »Wantör. Sex. Ore» inom »prepositura Törensia». Före år 1318 gör hertig Valdemar († 1318) *Årsta* »villa arus prope stokholm in parochia wantör» till prebende vid Uppsala domkyrka (SD nr 3836)¹. Namnet Vantör, återfinnes också i häradets medeltida namn, Öffra Thörn eller Ofwanthör, som omfattade norra Södertörn med socknarna Brännkyrka (inneslutande Enskede, Nacka, Sickla, Erstavik och Tyresö), Huddinge, Botkyrka, Salem, Grödinge och Ekerö (BRANNIUS, a. a., s. 9). Namnet Brännkyrka tyder på att kyrkan

¹ Jfr även J. SCHEFFER, *Cronicon de Archiepiscopis, Upsala 1673*, s. 235.

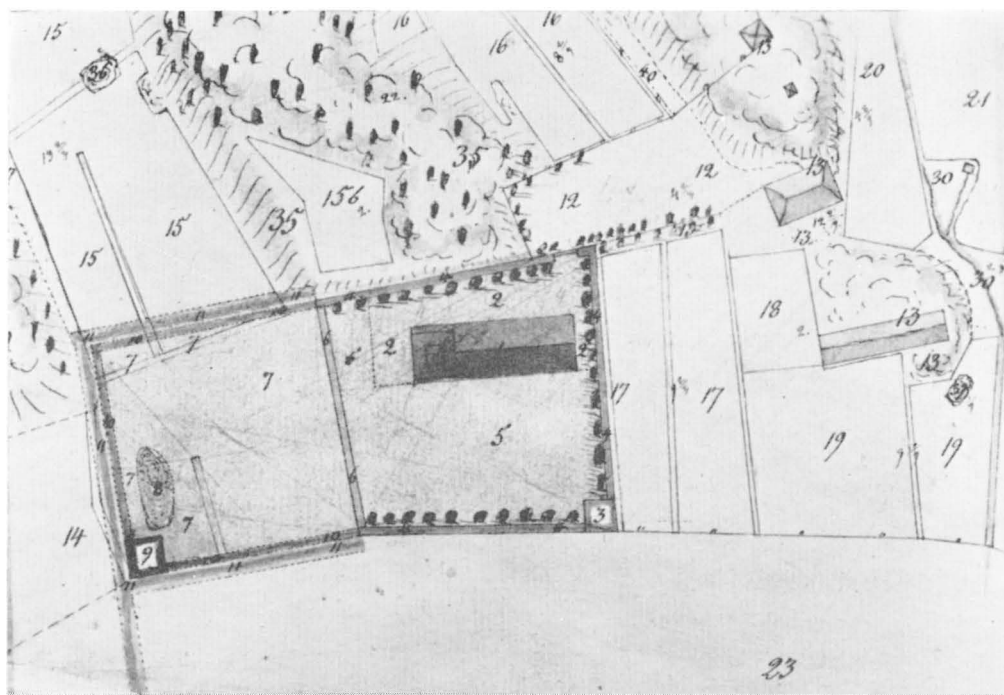

Fig. 192. Kyrkogårdsplan, uppm. S. P. Nordstedt 1820. LSt. 1. Kyrkan. 2 och 5. Gamla kyrkogården.
7 Projekterad utökning av kyrkogården.

Grundriss des Kirchhofes von 1820. 1. Kirche. Plan of churchyard, 1820, 1. Church. 2 and 5. Old
2 and 5. Alter Kirchhof. 7. Projektirte Erweiterung churchyard. 7 Planned extension of
des Kirchhofes. churchyard.

drabbats av en eldsvåda; denna olycka torde ha inträffat under 1400-talets förra hälft. Namnet förekommer första gången i ett köpebrev 6/10 1425; senare även 1427 och 1430 (STOCKHOLMS STADS JORDEBOK, bihang 1), samt 1440 i ett donationsbrev (TUNBERG nr 1125, jfr även nr 1197). 1439 användes emellertid fortfarande det gamla namnet Wanthör (TUNBERG nr 921, 922). Möjligen drabbades kyrkan av ännu en svår brand, nämligen 1452, då Kristian I härjade och brände bebyggelsen söder om Stockholm. På 1730-talet upptecknades dessutom en tradition (J. FORS), att kyrkan skulle ha bränts vid Brännkyrkaslaget år 1518, då kyrkans monument förstördes »och det som quart war fördes sedan till Huddinge».

I kyrkligt avseende har Brännkyrka mestadels varit annex under Huddinge. Före 1440 var socknen dock eget pastorat; under åren 1550—87 lydde den under Södermalms skola. Brännkyrka, som tidigare tillhört Svartlösa härad, inkorporerades med Stockholms stad år 1913 och blev en självständig församling. Sedan 1944 Stockholms stift. På grund av stadens snabba och omfattande expansion över Brännkyrka församlings stora markområde och den därmed följande, betydande folkökningen, blev snart en successiv uppdelning av församlingen nödvändig. Först avsöndrades år 1931 *Enskede* församling. Den 1 januari 1957 avsöndrades från Brännkyrka och Enskede följande nya församlingar: Farsta, Hägersten, Skarpnäck och Vantör.

Inom det gamla socknenområdet ligga följande i texten omnämnda gårdar: *Enskede*, *Erstavik*, *Farsta*, *Långbro*, *Västberga*, *Årsta*, *Älvsjö* och *Örby*.

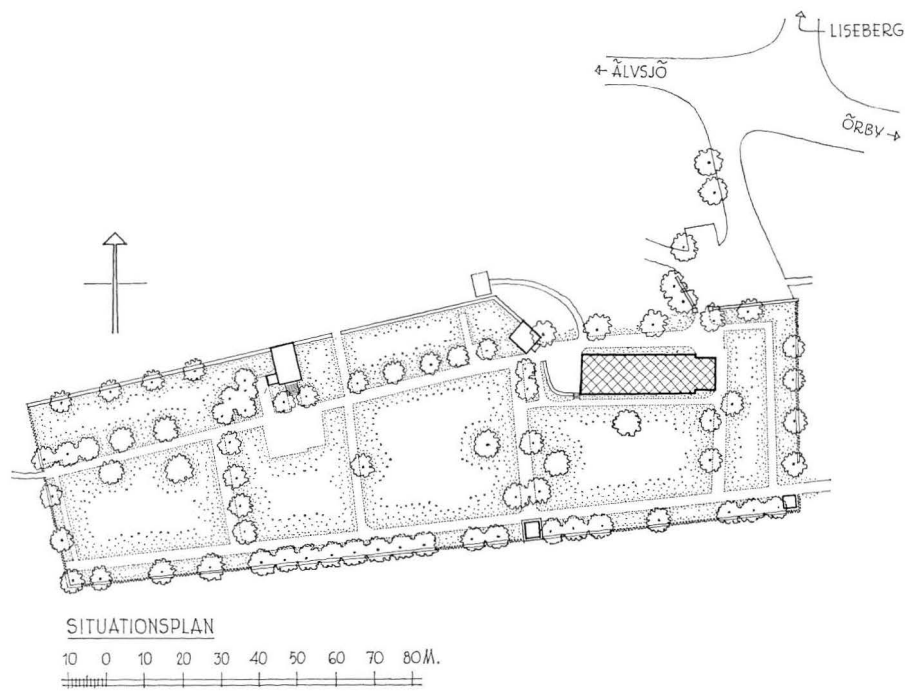

Fig. 193. Kyrkogårdsplan, 1:2 000. Uppm. R. Andersson 1935, kompl. av J Söderberg 1960.
Grundriss des Kirchhofs. Plan of churchyard.

KYRKO- GÅRD OCH KLOCKSTAPEL

KYRKO-
GÅRDEN

Kyrkan med omgivande kyrkogård (fig. 190, 193), vars längdriktning är Ö—V, ligger på sydslutningen av en höjdsträckning. Till följd därav är kyrkogården starkt terrasserad, särskilt i dess Ö del omkring kyrkan. Sin nuvarande utsträckning har kyrkogården fått genom flera utvidgningar Ursprungligen bildade kyrkogården en något oregelbunden rektangel kring kyrkan, med största utsträckning S om denna. En uppmätning från 1820 (fig. 192) visar denna äldsta begravningsplats jämte ett förslag till kyrkogårdens utvidgning åt V, vilken påbörjades 1822 genom rivning av V muren men icke fullbordades. År 1849 utvidgades kyrkogården åt Ö. Senare ha utvidgningar företagits 1863, 1877, 1891 och 1930.

BOGÅRDSMUR

Kyrkogården är numera omgiven av häckar, utom åt N, där inhägnaden består av en putsad mur med plåttak, tillkommen 1930. — Under 1700-talet var kyrkogården omgiven av en gråstensmur, som täcktes med brådtak 1726. Redan 1740 var inhägnaden tydligen förfallen, ty från detta år förekomma regelbundet i ST.PROT beslut om »bo-

balkarnas lagande». Frågan berörs bl. a. i VIS.PROT 1743: »Kyrkiogårds Balkarne befunnos wara uthi et mycket slät och bofälligt tillstånd, hwarföre Församlingens respective Ledamöter, som med så oförtruten och berömwärd Flit och Sorgfällighet låtit sig wårda så om Kyrkans som om Kläckestapelens i stånd sättiande, wänligen anmodades at ock med första dem underhiälpa ock förbättra, hwilket de ock låfwade.» Men något resultat gav inte heller denna anmodan, och under de närmaste årtiondena påminnes åtskilliga gånger därom och utfästes även böter för den, som inte fullgör sin skyldighet att reparera kyrkogårdsmuren.

Kyrkogårdens huvudingång ligger i N, sammanbyggd med muren från 1930. Den flankeras av två låga, kraftiga, murade stolpar, avtäckta med plåt (fig. 190). Även 1820 hade kyrkogården sin huvudingång på samma plats på N sidan. År 1851 ritade C. G. Blom Carlsson ett förslag till grindar för denna, vilket dock inte kom till utförande (fig. 194). — Kyrkogården har nu ytterligare fyra ingångar (fig. 193), tillkomna successivt i samband med kyrkogårdens utvidgning.

INGÅNGAR

Runt kyrkan på kyrkogården finnas tre små fristående gravkor. Av dessa är det Lagerbielkeska gravkoret (jfr s. 311) strax NV om kyrkan äldst, uppfört 1849 (fig. 195). Det är en enkel rektangulär byggnad med spritputsade grågula murar, släta vita hörn och omfattning kring den mot kyrkan vettande porten. Murarna avslutas uppåt av en sågskiftfris. Pyramidtak av svartmålad plåt. På S sidan av kyrkogården, mitt emot det Lagerbielkeska gravkoret, ligger släkten Odelbergs gravkor, byggt i nygotisk stil av oputsat tegel med hörn, portalomfattning och taklister av cement. Taket är täckt av plåt och krönt av ett kors. Byggnaden uppfördes 1879 av juristen och politikern Axel Odelberg,¹ ägaren till Enskede gård. — I kyrkogårdens SÖ hörn ligger ett gravkor, uppfört 1888 för kyrkvården L. E. Andersson² och hans familj. Det är en enkel, gulgrå, putsad byggnad på granitsockel med rundbågig port, trekantig gavel och plåttak krönt av ett träkors.

GRAVKOR

På kyrkogårdens N sida uppfördes 1930 ett jordfästningskapell efter ritningar av arkitekt Sven Häggbom. Enkelt, gråputsat, med en port åt S och fyra små fönster åt Ö. Detta ersatte ett 1890 uppfört jordfästningskapell av trä på kyrkogårdens S sida, vilket revs, då det nuvarande kapellet byggdes.

JORDFÄST-
NINGSKAPELL

Fram till 1819 fanns en klockstapel, som låg på höjden N om kyrkan, där nu en skola är belägen. Detta år flyttades de båda klockorna till kyrkans torn och stapeln revs tydligen omedelbart, ty på kartan från 1820 (fig. 192) finns den ej inritad. Stapeln utgjordes av en öppen bockkonstruktion med spånklätt sadeltak och små spiror på gavelspetsarna (fig. 191). Enl. BRANNIUS (a. a., s. 35) uppfördes den 1713. Stora reparationer företogs på stapeln 1741—42, då 21 tolfter bräder användes, och dalkarlar fick betalt för arbete med grundmuren. Stapeln beslogs också med spån vid detta tillfälle. Betydande reparationer företogs även 1787 och 1810.

KLOCKSTAPEL

¹ AXEL ODELBERG, f. 1805, † 1884, jurist och politiker, ledamot av F k. 1867, ägare till *Enskede* gård.

² LARS ERIK ANDERSSON, f. 1827, † 1888, godsägare, kyrkvård, ägare till *Sköndalsbro*.

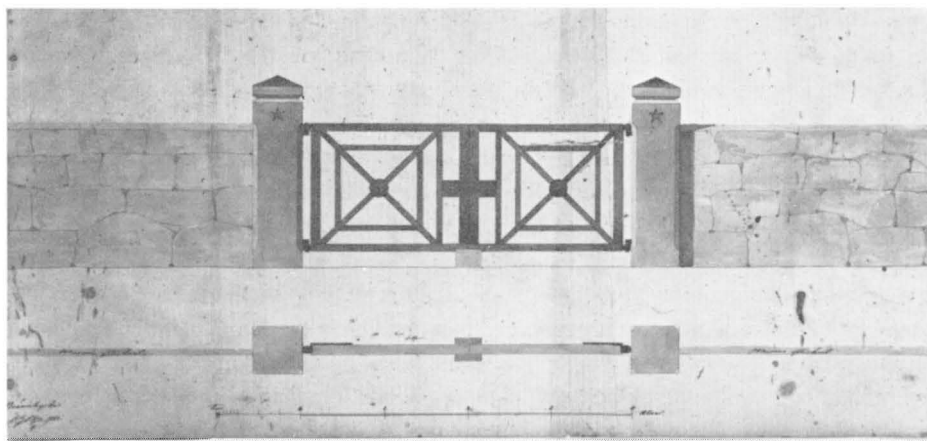

Fig. 194. Förslag till kyrkogårdsport 1851 av C. G. Blom Carlsson. SSA.
Vorschlag für die Friedhofspforte 1851. Proposed entrance to churchyard, 1851.

Klockornas flyttning till kyrktornet 1819 och stapelns rivning var bl. a. förorsakad av ett kungligt brev 1759,¹ vilket också uttryckligen betonas på sockenstämmor 17/2 1793, resp. 10/1 1802.

KYRKOBYGGNADEN FÖRE 1802

Brännkyrka kyrka härrör från medeltiden men har fått sitt nuvarande utseende genom flera ombyggnader under nyare tid. Särskilt genomgripande var en ombyggnad som företogs under åren 1802—1803, då kyrkan helt förlorade sin medeltida karaktär. Men redan långt dessförinnan hade kyrkan förlorat sin äldre inredning och sina inventarier, nämligen vid en eldsvåda år 1723. Däröfver berättar BRANNIUS (a. a., s. 33): »År 1723 natten emellan den 14 och 15 Maji, upbran Brännkyrka tempel, som nyligen war reparerat, af et grufweligt åskedunder Elden begynte som et ljus, öfwerst uppe i Tornet, och tog öfwerhanden, att altsammans brann up, både utan och innan, i 14 dagar rykte grafvarna och likkistorna grusades sönder Den natten war en olycklig natt då icke allenast Brännkyrka, til Torn, Tak och innandöme, aldeles upbrändes; utan Hennes Majt Drottningens stall, samt itändes St. Jacobs kyrka i Stockholm, til stor skada på

¹ I ett kgl cirkulärbrev 22/3 1759 heter det bl. a. »At särskilte Klockstaplar af träd undwikas och besparas, och i det stället Klockorne, der det sig göra låter och utan Kyrko-hwalfwens fara ske kan, flyttas uti stentorn, hwilka ej böra wara höga och spitsige, utan med medel måttlige hufwar .» (MODÉE, Utdrag utur Publique Handlinger VII del, Sthlm 1779, s. 4887).

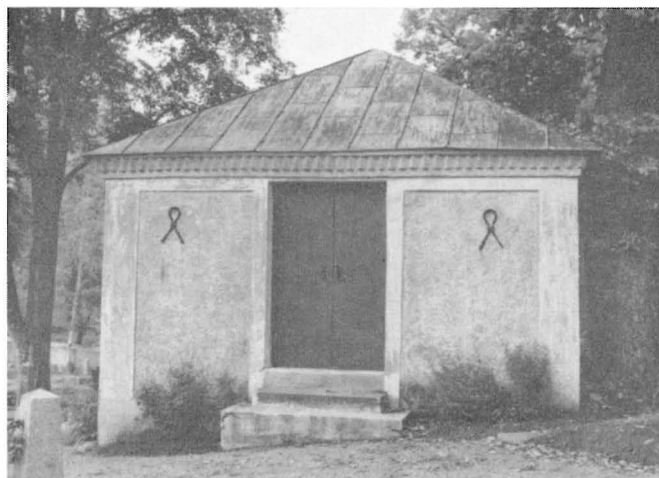

Fig. 195. Lagerbielkeska gravkoret från SÖ. Foto G. Lindqvist 1956.
Die lagerbielkesche Grabkapelle Burial chapel for the Lagerbielke
von SO. family, from SE.

Torn och Koppartak.¹ Et af små Tornen på Sta. Clara kyrka itändes, men kom, Gudi lof! at släckas. Sohlna och Soltuna kyrkor² samt flera norrut itändes samma natt.» Reparationen efter 1723 förändrade föga kyrkans utseende, med undantag för tornspiran (s. 242). Hur kyrkan såg ut efter den beskrivna branden och före ombyggnaden 1802—1803, får man en föreställning om genom en beskrivning från omkr 1760 (BRANNIUS i UUB) samt med hjälp av uppmättningsritningar från 1790-talet i SSA.

Kyrkan bestod före 1802 av ett nästan kvadratisk långhus med smalare, rakslutet kor och sakristia i N, vapenhus i S samt torn i V (fig. 201—202). Därav återfinnes i den nuvarande kyrkan tornet och långhusmurarnas V delar. Gränsen mellan dessa och de åren 1802—1803 uppförda murarna synes tydligt i interiören. vertikala skarvar i N och S mellan andra och tredje fönstren (från V räknat) förorsakas av att de yngre murarna äro betydligt tunnare (fig. 209). Korets Ö mur var enligt planen 1791 (fig. 201) tjockare än de övriga, vilket synes tyda på att den var sekundär och att koret sannolikt ursprungligen hade varit försett med absid. Då denna revs, eller vid en senare tidpunkt, hade man uppfört en strävpelare i S för murens förstärkning.

Långhus, kor och tornets nedre delar äro uppförda av gråsten, medan sakristians byggnadsmaterial är gråsten och tegel. I tornets övre del har likaledes använts tegel. Kyrkan var vid 1700-talets slut rappad både ut- och invändigt; första gången omnämnes »rappning och hvitlimning af kyrkan utan och innan, förutom tornet» år 1725 (BRANNIUS, a. a., s. 35).

¹ SvK, Sthlm IV, s. 301 f.

² SvK, Up I, s. 187

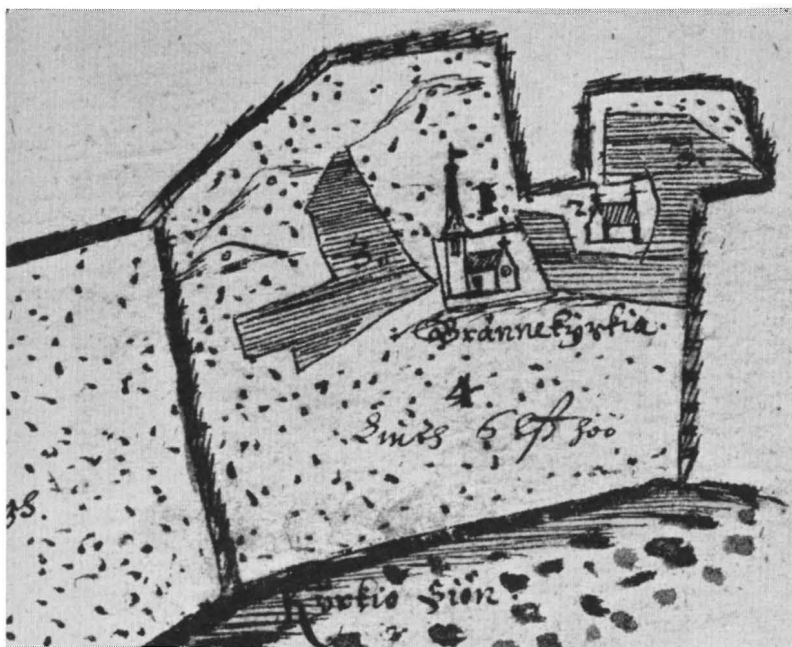

Fig. 196. Brännkyrka kyrka och dess omgivning 1636. Uppm. Sven Månsson. LSt.
Die Kirche von Brännkyrka und ihre Umgebung 1636. Brännkyrka Church and environs, 1636.

TORN

Tornet är den enda del av den medeltida kyrkan, som fortfarande finns kvar i tämligen orört skick. Det är i bottenvåningen av samma bredd som långhuset men smalnar av uppåt i N och S (fig. 200). Vid indragningarna äro pulpettak, vilka utgöra en fortsättning av långhusets takfall (fig. 202). Murverket visar, att tornet icke har legat i förband med det gamla långhuset, dess Ö vägg rider nämligen på långhusets V gavel. Denna har blivit nästan helt ombyggd i samband med tornets tillkomst, varvid även tegel har använts som byggnadsmaterial (jfr nedan). Det breda, undre partiet är i tornets inre försett med spetsbågiga besparingsbågar i S och N (fig. 210). Efter branden 1723 erhöi bottenvåningen ett plant trätak. Den synes icke heller dessförinnan ha haft valv. Det finns emellertid en teoretisk möjlighet, att bottenvåningen från början haft ett tunnvalv av gråsten eller tegel. Valvet kan ha blivit bortrivet redan under senmedeltiden i samband med kyrkans restaurering efter en brand före 1425 (s. 250). Numera öppnar sig tornets bottenvåning mot långhuset genom en hög arkadbåge, som fick sitt nuvarande utseende 1912. V-portalen upptogs 1802 (s. 261). Före 1802 hade bottenvåningen fönsteröppningar åt S och V

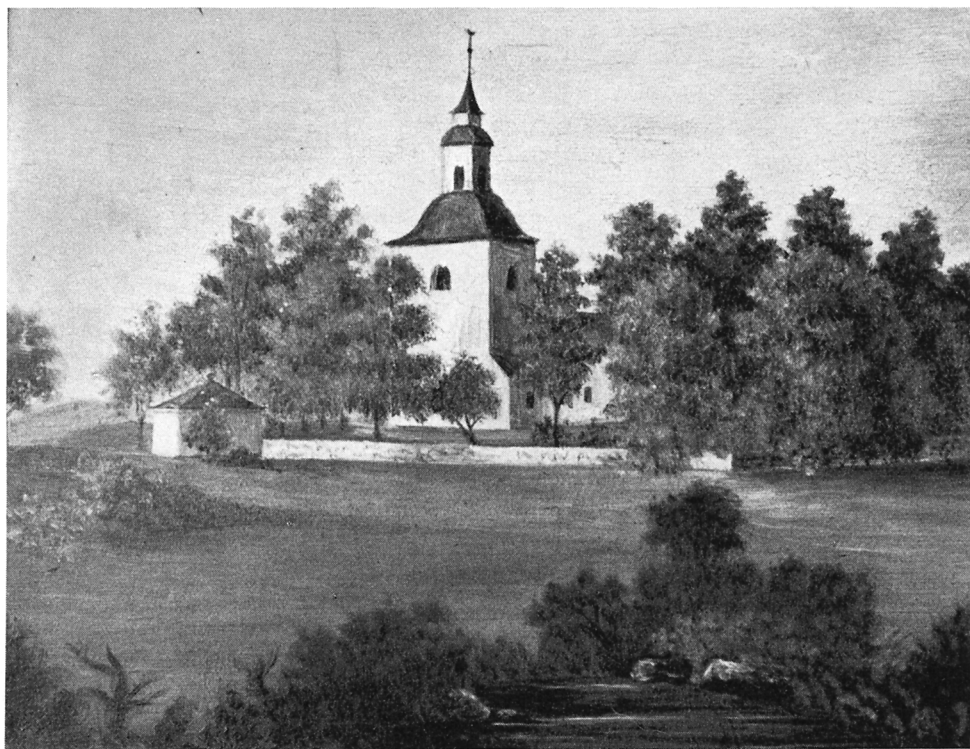

Fig. 197. Kyrkan från SV efter en oljemålning från 1800-talet. Foto N. Lagergren 1957.
 Die Kirche von SW nach einem Ölgemälde des 19. Jahrhunderts. Church from SW after an oilpainting executed during the 19th century.

En spiraltrappa av trä i tornrummets SÖ hörn förde upp till de övre våningarna. I tredje våningen fanns i V ett fönster, som hade en liten, uppåt något avsmalnande dageröppning med starkt skränande smyg av gråstensmurning, tydligen tillkommet samtidigt med tornet (fig. 198). Fönstret har igensatts redan under medeltiden. Samma vånings Ö vägg har från början utgjorts av kyrkans V-gavel men har tydligen blivit ombyggd i samband med tornets tillkomst. Väggens nedre parti är delvis byggt av munktegel, likaså en dörröppning som numera leder till kyrkvinden (fig. 199). Öppningen har från början varit ganska smal och rundbågig men har senare blivit vidgad genom att dess N omfattning bortrivits. Vid S omfattningen synes hål för stängselbom och gångjärn. — I samma våning fanns i N muren ett litet runt hål (D 20), som tillkommit vid tornets byggande. Det torde vara ett hål efter byggnadsställningar.¹ Numera igensatt. — Tornet har en påbyggnad av tegel, dels av medeltida, dels av modern typ. Enligt en teckning av Sven Månsson på lantmätarkarta 1636 (fig. 196) fanns det ljud-

¹ Jfr A. TUULSE, Hossmo, en försvarskyrka med östtorn. Sthlm 1955, s. 45 f.

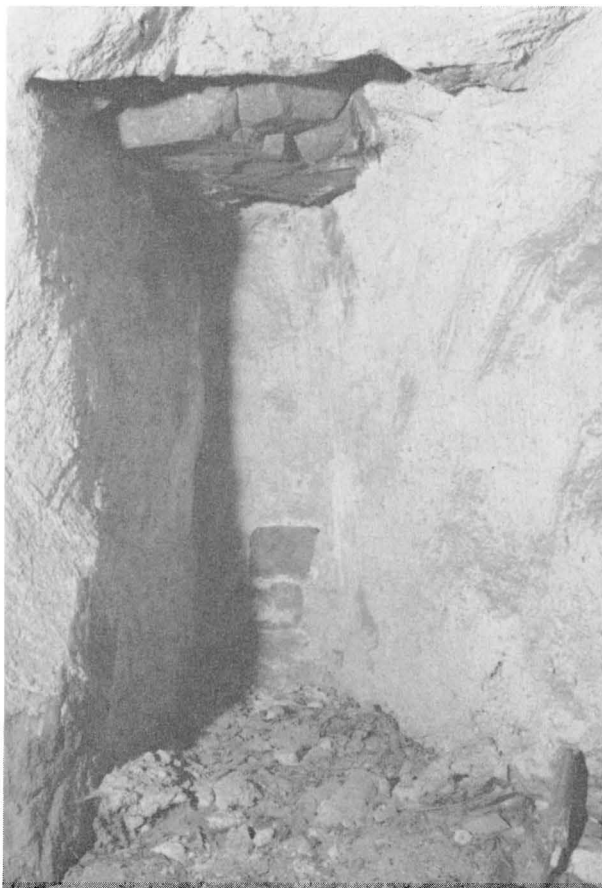

Fig. 198. Igenmurad romansk fönsterglugg på tornets V sida. Foto N. Lagergren 1957

Romanische Fensteröffnung an der W.-Seite des Turmes.

Romanesque window-opening on W side of tower.

gluggar i klockvåningen före branden 1723, efter vilken de slopades i samband med att tornets övre del murades om.

Enligt den ovan omtalade teckningen (fig. 196) kröntes tornet under 1600-talet av en hög spira av senmedeltida typ. Denna förstördes möjligen vid branden 1723 och ersattes 1727—31 av ett karnissvängt tak med lanternin i två avdelningar (fig. 191). År 1756 blåste huvan ned under en kraftig storm men återupbyggdes omedelbart. Enligt anteckningar på Kocks ritning 1807 (fig. 191) var huvens tak spåntäckt och grågrönmålat, lanterninen ljusgrå, spiran svart. Denna tornhuv fick kyrkan behålla ända till 1890 (s. 264).

KYRKORUM-
MET

Tack vare de ovan omtalade ritningarna och uppgifter i RÅK. och ST.PROT får man en viss föreställning om kyrkans inre före 1802. Kyrkorummet bestod av tre delar: kor och långhus samt bottenvåningen av det redan beskrivna V-tornet, förenad med långhuset

Fig. 199. Öppning mellan tornet och långhusets vind. Foto N. Lagergren 1957
 Öffnung zwischen Turm und Boden des Lang- Opening between tower and attic of nave.
 hauses.

genom en arkadbåge (fig. 201). Det hela representerar sålunda en för Mellansverige tämligen vanlig typ. Koret och långhuset täcktes av kryssvalv av tegel, vilka i långhuset voro uppdelade i två travéer. Valven vilade på kraftiga, tvåsprängiga vägg- och hörnpilastrar, utom i korets V och långhusets Ö del, där valvanfängen tydligen voro inbilade i murverket. Av allt att döma voro valven sekundära. Triumfbågen mellan kor och långhus vidgades i samband med valvslagningen, närmare se nedan. Väggar och valv voro rappade och vitlimmade; uppgifter om kalkmålningar saknas. Golvet var i bänkkvarteren och koret av trä, i långhusets mittgång av tegel. Gången i »fyrkanten» d. v. s. tornrummet hade jordgolv. År 1764 omtalas i räk. golvets inläggande i kyrkan.

- SAKRISTIA** Sakristian låg vid korets N sida, byggd av gråsten och tegel samt försedd med valv. Ingången från koret låg nära Ö väggen. Åt Ö fanns ett litet rundfönster, försett med ett galler (VIS.PROT 1743). År 1775 gjordes fönstret större och vid ungefär samma tidpunkt insattes kakelugn (ST.PROT 1775 18/6).
- VAPENHUS** Vapenhuset var beläget på S sidan mittför det nuvarande V fönstret i långhuset. Rummet täcktes av öppen takstol och hade enligt planen 1791 (fig. 201) sittbänkar längs Ö och V väggarna. Golv av tegel lades 1762. Vapenhuset hade sadeltak och en stickbågig ingång i S, ovanför vilken en smal glugg fanns.
- FÖNSTER** Enligt teckningen från 1636 torde koret i Ö haft ett rundfönster (fig. 196). Under 1700-talet hade koret dessutom ett fönster på S sidan; i långhuset funnos två fönsteröppningar åt S och två åt N, liggande symmetriskt mitt emot varandra (fig. 201). År 1763 (ST.PROT.) ansåg man, att det var för mörkt i kyrkan och att ett nytt fönster skulle tagas upp på N sidan samt att fönstret på V gaveln skulle upphuggas. Följande år upptar RÄK. bl. a. »Handelsman Fougel i Stockholm för fönstrens förfärdigande». Något nytt fönster togs emellertid icke upp på N sidan, utan det gamla gjordes större. Möjligen kan även övriga fönster ha upphuggits vid detta tillfälle, varvid de fingo samma utseende som en ritning från 1791 visar (fig. 202). Om kyrkans medeltida fönsteröppningar finns inga direkta uppgifter, dock kan antagas, att de Ö och S fönsteröppningarna ha haft medeltida föregångare.
- INGÅNGAR** Kyrkans ingång i S har säkerligen varit medeltida. Själva öppningen hade ett rätvinkligt språng på den inåt vettande sidan och ett trappsteg på yttersidan. Även vapenhusets dörröppning visar liknande detaljer. Dörren till vapenhuset torde ha varit av trä och försedd med järnring (BRANNIUS).
- YTTERTAK** Koret och långhuset täcktes av svagt lutande sadeltak, som före branden 1723 voro prydda med kors på gavelspetsarna (fig. 196). Vid denna brand förstördes yttertaken helt men torde ha fått behålla sitt utseende vid återuppbyggandet. År 1741 (RÄK.) omlades de helt med bräder och täcktes sedan med spån (ST.PROT 1745). År 1788 företogs omfattande reparationer.
- ÄLDRE BYGGNADSHISTORIA** Eftersom kvarvarande äldre byggnadsdelar nu äro rappade, kunna icke tillräckligt omfattande byggnadshistoriska undersökningar göras, för att man skall få full klarhet i den medeltida byggnadsverksamheten. Kyrkan omtalas under sitt gamla namn Vantör första gången 1314 (se s. 234), men av plantypen att döma torde kärnkyrkan vara av betydligt äldre datum. Såsom framgick av beskrivningen ovan, har den äldsta kyrkan bestått av ett kort, nästan kvadratisk långhus samt smalare kor med absid. Kyrkorummet hade antingen plant innertak eller öppen takstol (fig. 255 A). Det är sålunda en kyrkotyp, som i Mellansverige brukar förekomma under 1100-talets sista decennier och tiden närmast därefter. Som typexempel kunna nämnas Orkesta och Markim i Seminghundra härad (SvK, Up IV, s. 299 f).
- Det kraftiga gråstenstornet ligger icke i förband med långhuset och är sålunda senare tillbyggt. Tornets egenartade konstruktion med breda sidopartier i bottenvåningen är

Fig. 200. Kyrkan från SV. Foto N. Lagergren 1957.
Die Kirche von SW. Church from SW.

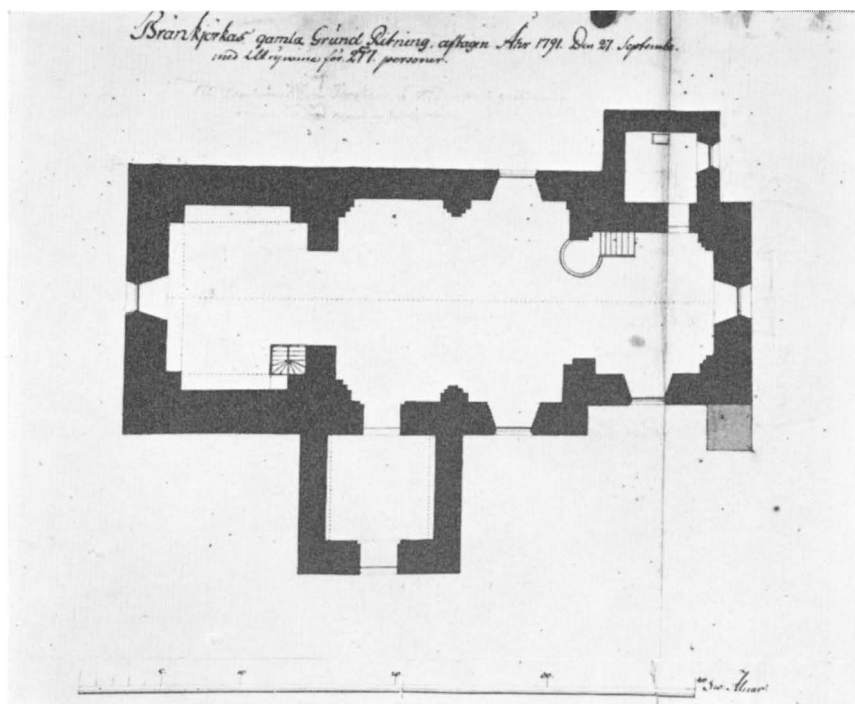

Fig. 201. Kyrkans plan 1791. SSA.
Grundriss der Kirche 1791. Plan of church, 1791.

mycket ovanlig i Uppsverige. Det har endast en motsvarighet i Södermanland, nämligen tornet i Väster-Haninge.¹ På Gotland däremot är en dylik tornkonstruktion mycket vanlig fr o. m. 1200-talets början, dock med den skillnaden, att det breda partiet avslutades med gallerier på tornets S och N sidor. Som äldsta exempel kan nämnas Visby domkyrkas V-torn från 1200-talets början. De breda »höftpartierna» utan gallerier påträffar man i Jomala och Finströms kyrkor på Åland,² men framför allt i Östergötland, där en rad av kyrkor från 1100-talets sista och 1200-talets första årtionden visar dylika torn (t. ex. S. Lars i Linköping, Bankekinds och Kälvestens kyrkor). Enligt ERIK LUNDBERG skulle en del av dessa kyrkor hänga samman med folkungaättens byggnadsverksamhet.³ Brännkyrkatornet är möjligen en betydligt förenklad och sen efterbild-

¹ H. ALM, Väster-Haninge kyrka. Sörmländska kyrkor 84, Eskilstuna 1946, s. 6.

² I KRONQVIST, Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland, i: Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XLVIII, Helsingfors 1948, s. 28 f.

³ E. LUNDBERG, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940, s. 376.

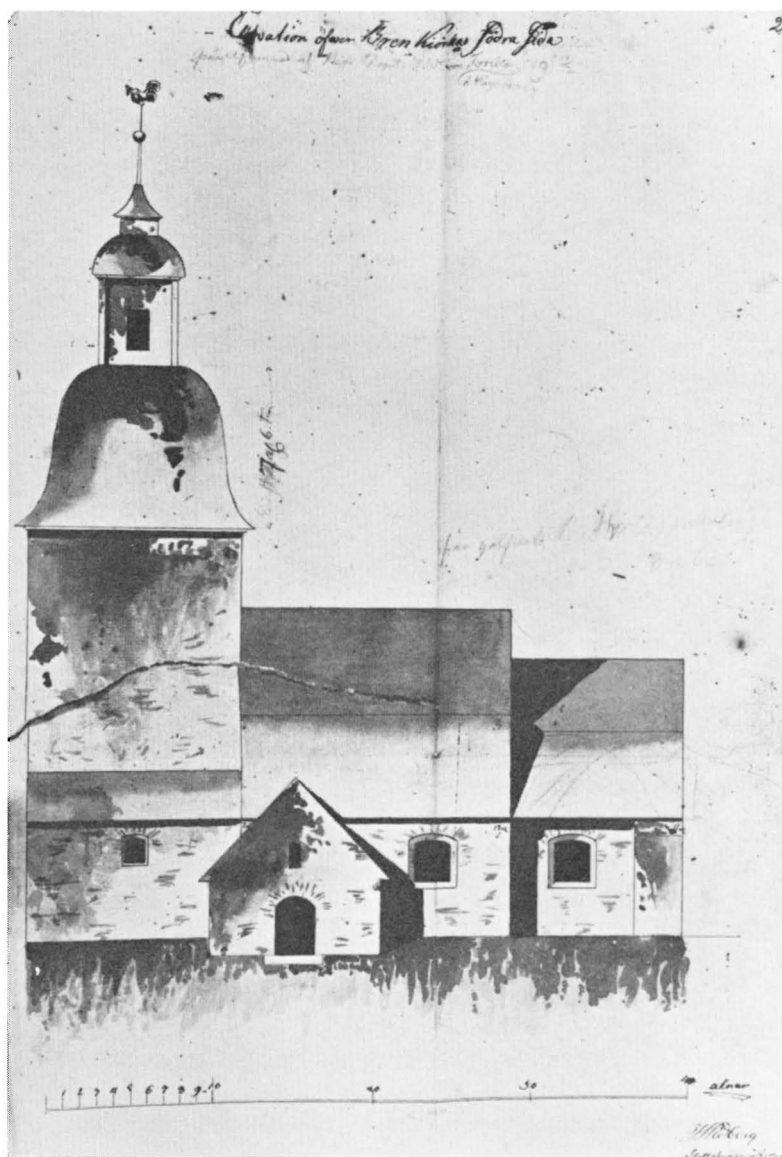

Fig. 202. Kyrkans S fasad 1791. SSA.
S.-Seite der Kirche 1791. S front of church, 1791.

ning av de östgötska folkungakyrkorna. Ytterligare en anknytning till dessa utgör Brännkyrka sockens största gods Årsta vilket vid 1300-talets början ägdes av hertig Valdemar (se s. 234). Enligt traditionen var även Birger Jarl herre till Årsta.

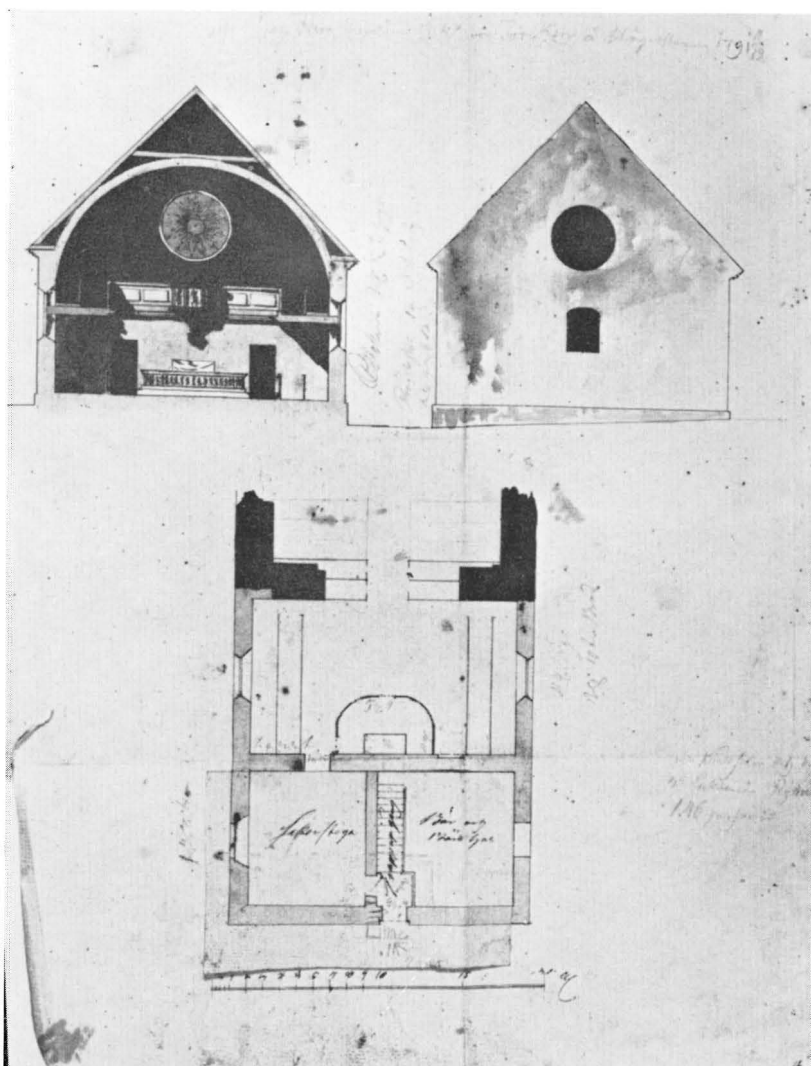

Fig. 203. Förslag till nytt kor 1791. SSA.
Vorschlag für neuen Chor von 1791. Proposed new chancel, 1791.

De ovan omnämnda kyrkorna i Östergötland och på Gotland stöda antagandet, att tornet i Brännkyrka har tillkommit under 1200-talet, möjligen under dess andra fjärdedel. Såsom ovan antytts (s. 240), kan tornet från början ha varit försett med ett tunnvalv i bottenvåningen, ev. bortrivet under senmedeltiden. Ingen V-portal fanns; mot kyrkorummet hade bottenvåningen antagligen endast en liten dörröppning. Detta

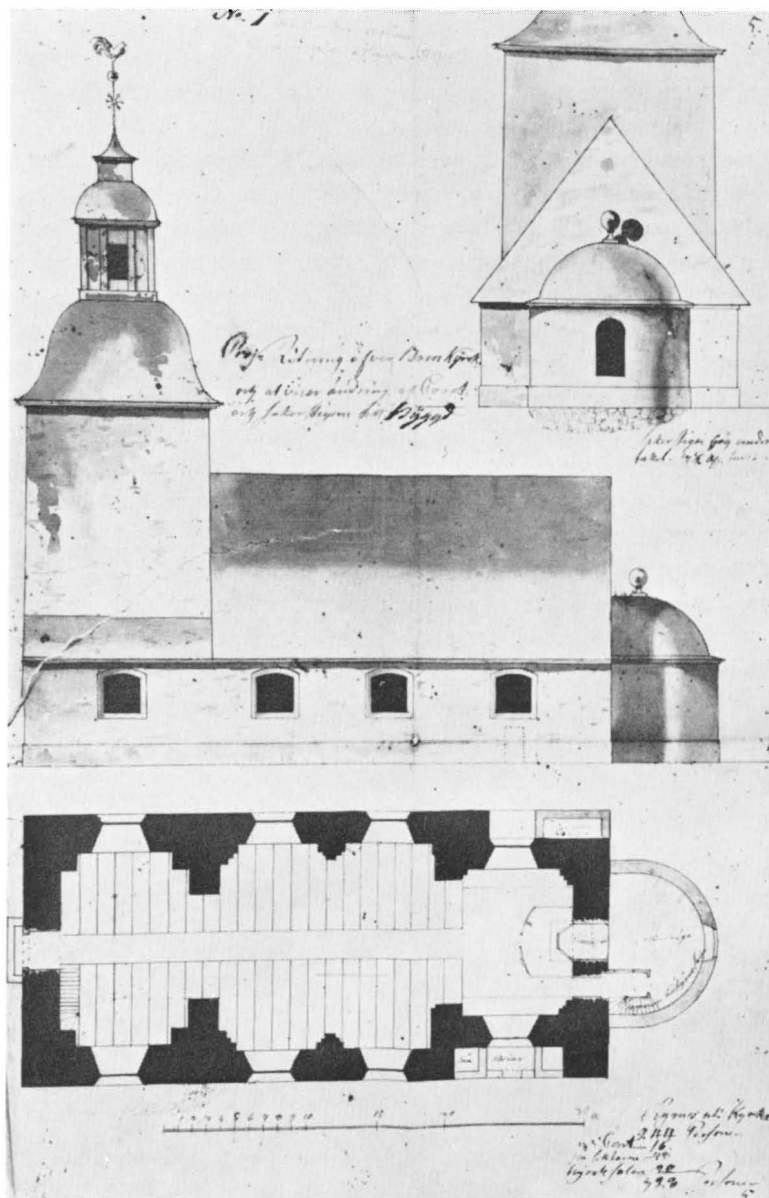

Fig. 204. Förslag till ombyggnad 1791. SSA.
 Umbauvorschlag von 1791. Proposed reconstruction, 1791.

lilla rum användes sannolikt ursprungligen som dopkapell (jfr Tingstäde kyrka på Gotland, SvK, Go I, s. 167). Tornets övre del kan ha varit inrett som refugium och förvaringsrum under orostider, en tämligen vanlig företeelse i landets Ö delar under 1100-talets slutskede och 1200-talets början.¹

Sakristian torde ha utgjort nästa byggnadsetapp. Måhända uppfördes den under 1300-talet, då de flesta sakristierna i Uppsverige tillkommo. Kryssvalv av tegel, troligen samtida med murarna. De kraftiga, flersprångiga vägg- och hörnpilastrarna i kor och långhus antyda, att kyrkans ursprungliga trätak ersatts av tegelvalv under 1400-talet. När valven slogos, ombyggdes den rundbågiga öppningen i tornets tredje våning (fig. 199) för att användas som ingång till vinden. Tornet hade nu för länge sedan förlorat sin försvarsuppgift. Det påbyggdes med tegel och dess bottenvåning förenades med långhuset och blev en del av kyrkorummet. Även detta är en i Uppsverige (liksom i andra landskap) ganska vanlig företeelse och hänger samman med församlingarnas ökade folkmängd under senmedeltiden. Kanske revs samtidigt absiden och triumfbågen vidgades (fig. 155 C). Vapenhuset torde med ganska stor sannolikhet ha uppförts under 1400-talets slutskede.

Såsom redan ovan sagts, drabbades kyrkan någon gång före 1425 av en förödande brand, vilken gav kyrkan och socknen dess nuvarande namn. Det är ganska troligt, att de här beskrivna byggnadsåtgärderna voro framkallade av den förödelse, som branden förorsakade. Kyrkans numera omgjutna storklocka härrörde från tiden omkr 1500 (s. 303) och var möjligen anskaffad i anslutning till byggnadsarbetenas avslutning.

KYRKBYGGNADEN EFTER 1802

BYGGNADENS
TILLKOMST

Kyrkan har fått sitt nuvarande utseende framför allt genom en omfattande ombyggnad 1802—1803 efter ritningar av slottsbyggmästaren Herman Edberg² i samråd med professor Olof Tempelman.³ Vid detta tillfälle revs den ovan beskrivna medeltidskyrkan delvis.

¹ A. TUULSE, HOSsmo, s. 159 f.

² JACOB HERMAN EDBERG, f. 1769, † 1829, slottsbyggmästare på Drottningholm. Elev vid Konstakademien 1791—94 och verksam i Lovö kyrka 1798 (SvK, Up VI, s. 440). Även hans fader, ERIC EDBERG, var slottsbyggmästare på Drottningholm.

³ OLOF (OLAUS) SAMUEL TEMPELMAN, f. 1745, † 1816, arkitekt, sekreterare i Konstakademien 1777, professor där 1779. Hans mest bekanta verk är Gustaf III:s paviljong på Haga samt kolonnfasaden på Kanslihuset i Sthlm; dessutom kan nämnas gymnasiet i Härnösand (nuvarande rådhuset), Forsmarks kyrka i Uppland (SvK, Up II, s. 519 f) och restaureringen av Tyska kyrkan i Karlskrona (SvK, Bl. III, s. 92 f).

Redan på 1780-talet diskuterades nödvändigheten av kyrkans reparation. Sålunda framhävdes på sockenstämman den 8 juni 1788, att kyrkan borde icke »blott ställas på penningar och än mindre låna något dertill på annat ställe, utan alenast Kyrkomurarna hjälpas och sättas i stånd dessutom wore ock Riks rådinan [s. 311] sinad framdeles ned taga tornet och tillöka Kyrkan». Säsom nedan skall visas, berörde man således redan i början de frågor, som senare spelade en roll i byggnadsprogrammets utarbetande. På sockenstämman den 9 oktober 1791 hade man kommit så långt, att kapten J. B. von Torcken¹ från Hägersten »som icke allenast för detta nitiskt påyrkat Kyrkans i stånd-sättjande, utan ock haft mycken möda, ja till och med kostnad ospard vid Kyrkans besiktning, afmätning och Grundritning . . . aflemnade 1mo Kyrkans gamla Grundritning, hvilken, tillika med en af Församlingen föreslagen Reparations dessein och den ändring, som åstundas, kommer att underställas Kongl. Maj^{ts} Hof-Architechts-Contoir». Vidare skildrar von Torcken kyrkans dåvarande tillstånd. »Sacristian till både hvalf, tak och tvänne väggar är alldeles uprutnad . . . Murarne innom Tornet utvisa, att Kyrkan någon tid undergått en stark Eldsvåda, men det oaktadt, har Tornet i denna stund icke något fel, och Klockorna kunna med fullkomlig säkerhet flyttas dit . . .» Angående byggnadsprogrammet föreslår von Torcken följande åtgärder: »Vid en förestående Reparation bör Kyrkans ingång flyttas på Gafvelen, men bänkar kunna icke dess mindre apteras å ömse sidor, och ett nytt vapenhus tillmuras, så vinner man mera utrymme på Manfolks-sidan, och hela Kyrkan får, i anseende till Fönster och Bänkar, en reguliere forme. . . . Kyrkans östra ända, såsom mäst irreguliere, kan icke ändras, med mindre någon del af dess långsidor, tillika med sjelfva Gafveln rifves, då man, utan synnerlig mera kostnad, kunde öka Hennes längd med 9 å 10 alnar, som förmodligen, med de föregående ändringar, skulle utgöra det utrymme, som nu erfordras. Äfven som jag med fullkomlig säkerhet vågar upgifwa. att detta sätt, i alla afseenden, är det minst kostsamma.»

Något beslut fattades icke; kapten von Torcken framlade endast sitt förslag och åskådliggjorde det med hjälp av de ovan omnämnda ritningarna. En planritning av gamla kyrkan, daterad 1791 den 27 september, är enligt en senare tillkommen blyerts-anteckning »af Hr Capitaine J. V. [sic!] von Torcken å Hägersten gratis giord med dess kostnad och syningsbesvär» (fig. 201). Ritningen torde således vara identisk med

¹ JOHAN (JEAN) BERNDT VON TORCKEN, f. 1728 i Finland, † 1814 ogift i Sthlm, fortifikationsofficer. Kadett vid artilleriet 1749, bevestigade finska fästningsbyggnader 1750—53, kommenderad till fortifikationsarbeten på Vaxholms fästning 1756. Tjänstgjorde sedan i Pommern, Sthlm, Visby och Sveaborg. Kapten 1774. Var intresserad av bergshantering och tekniska spörsmål, däremot finns i hans utförliga meritförteckning (Kungl. Krigsarkivet, Biografica) inga som helst uppgifter om hans kontakt med civil arkitektur. Han ägde *Hägerstens* gård och figurerar under 1790-talet i *ÅRSTADAGBOKEN* (a. a.) som närmaste familjevän. Jfr *GENEALOGISKA SAMFUNDET I FINLAND ÅRSSKRIFT V*, Helsingfors 1921, s. 11, 21 f.

den i ST.PROT 1791 9/10 omnämnda, av honom gjorda uppmätningen. Kompletteringarna, utförda med blyerts, överensstämmer med det arbetsprogram som von Torcken framlade på samma sockenstämma. Koret skulle göras lika brett som långhuset och förses med en halvrund tillbyggnad i Ö. Den sistnämnda skulle få en motsvarighet vid V sidan, avsedd till vapenhus.

Nästa gång dryftades kyrkans restaurering på sockenstämman den 11 december 1791. Kyrkan ansågs då vara i ett så uselt skick, att den när som helst kunde störta och begrava de gudstjänstbesökande under sina ruiner. Vid en besiktning hade man funnit, att den valvbåge, som gick tvärs över kyrkan ovanför predikstolen (= triumfbågen) hade lossnat, så att den ansågs icke ens kunna uthärda »luftens skakning af Åske-dunder». Även denna gång redogör kapten von Torcken för de åtgärder, som måste vidtagas i samband med förestående kyrkoreparation. Han har »till Kyrko-Medlens besparing gjort sig ganska stor möda, samt kostnad med så väl de noggrannaste Besiktningar, som ock med åtskilliga Ritningars förfärdigande, hwilka en Byggmästare annars icke lärer uprättat utan nog dryg betalning, företedde, utom Kyrkans förr aflemnade gamla Grund-Ritning, icke allenast en Elevation öfver Gamla Kyrkans Södra sida, utan ock Plan-Ritning till Project för en ny Kyrko-Byggnad med utrymme för 328 Personer, samt en ganska wacker Elevation till Project för den Nya Kyrkan, tillika med twänne dit hörande Förslags-Profiler».

Med ganska stor sannolikhet äro de ovan omtalade ritningarna identiska med dem i fig. 202—205, enligt senare påteckning med blyerts framlagda på sockenstämman den 11 december 1791 av kapten von Torcken. Emellertid är en av ritningarna (fig. 202) signerad J. H. EDBERG/SLOTTSBYGGMÄSTARE. De övriga ritningarna visa i utförandet en så pass stor likhet med den av Edberg signerade ritningen, att man kan tillskriva honom alla fyra ritningarna. Dessutom kan ifrågasättas, om den grundplan (fig. 201) som framlades av kapten von Torcken på sockenstämman den 9 oktober 1791 (jfr ovan) är utförd av honom ensam eller i samarbete med slottsbyggmästaren Edberg. Senare fick von Torcken som sockenmännens talman äran av att vara ritningens upphovsman.

I varje fall var von Torcken den drivande kraften i kyrkobyggnadsfrågorna. Hans åsikter ha tydligen spelat en viktig roll vid projektets utformning. En av de ritningar (fig. 204) som han framlade den 11 december 1791 visar också ganska tydligt, hur det av honom den 9 oktober samma år skisserade byggnadsprogrammet (s. 251) har tagit slutgiltig form. Sakristian och vapenhuset äro borttagna, ingången flyttad till V gaveln; i Ö står en halvrund sakristia och koret har blivit lika brett som långhuset genom att man utmed korets södra sida ritat »små Bodar» och utmed norra sidan »Bod eller Benhus». Altaret och predikstolen äro komponerade till en enhet. Tendensen var sålunda, att ge kyrkan en mera »regulier» form, vilket man ju också hade betonat på sockenstämman den 9 oktober 1791. Men samtidigt visar projektet en viss återhållsamhet, genom att man försökte bibehålla så mycket som möjligt av den gamla kyrkans väggar. Detta

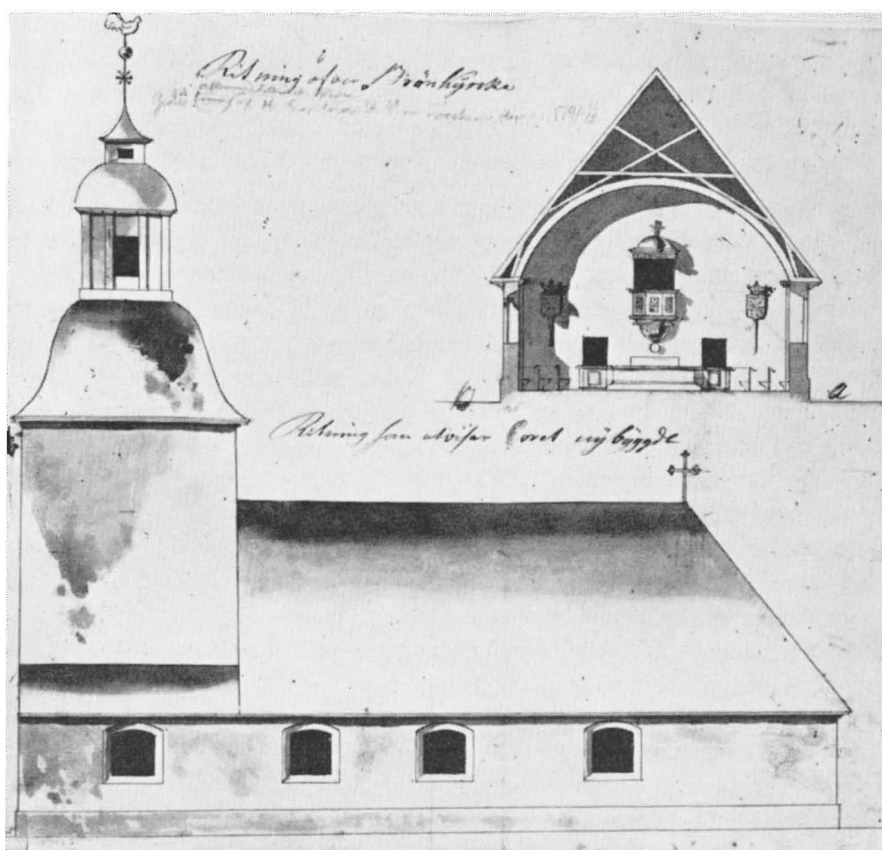

Fig. 205. Alternativt förslag till kyrkans ombyggnad 1791. SSA.

Alternativer Vorschlag für den Umbau der Kirche von 1791. Alternative proposal for reconstruction of church, 1791.

överensstämde sålunda med de önskemål, som framlades på sockenstämman den 8 juni 1788, då kyrkans reparation togs upp för första gången (s. 251).

De båda övriga ritningarna (fig. 203, 205), som von Toreken framlade den 11 december 1791, visa en mera genomgripande förändring av kyrkans Ö del. Enligt det ena alternativet (fig. 203) skulle det gamla koret rivas helt och kyrkan förlängas ca 12 m åt Ö. Tillbyggnaden består av ett nytt kor lika brett som långhuset, som i Ö delen har en avbalkning för sakristia och bårhus samt en däröver liggande läktare. Denna skulle ha sin fortsättning utmed korets S och N väggar; läktarbarriärens Ö del skulle sammankomponeras med predikstolen, som sålunda skulle placeras ovanför altaret. Ett stort rundfönster i korets Ö vägg skulle belysa läktaren, och innertaket i den tillbyggda delen skulle bestå av ett trätunnvalv.

Enligt det andra alternativet (fig. 205) skulle kyrkan också förlängas åt Ö, men med den skillnaden, att yttertaket över den nybyggda delen var valmat. Sakristian ligger även här i Ö, men läktaren i Ö har bortfallit på grund av yttertakets form. En stor predikstol med ljudtak är placerad på väggen ovanför altaret, det sistnämnda flankeras av en dörr i N och en blinddörr i S liksom på det första alternativet (fig. 203).

Dessa av kapten von Torcken framlagda restaureringsförslag ledde emellertid icke till några omedelbara åtgärder Tydligt var detta förorsakat av penningbrist, vilket också framgår av ST.PROT den 2 juni 1793, då byggnadsfrågan efter en längre paus återigen dryftades. För att göra reparationen så billig som möjligt ansågs lämpligt: »1° att bihålla innevarande Kyrkans Samteliga väggar; 2° at förhöija dem, efter bredtakets [= yttertakets] nedtagning, till Sådant högd som fordras at i Kyrkan, å begge långsidorna kunna inrätta läcktare till rymligare Bäncke rumm; 3° at nedtaga valfvet, och nyttja dess tegel till ett Sådant väggarnas updragande; 4° at dervid inrätta en rad Smerre Fönster å hvardera Sidan till nödig dagers vinnande å läcktarena; 5° at inrätta takresningen med Enkelt vatufall, Så mycket plattare Som en betäckning med jern plåtar medgifver, hvarigenom Tornet bibehålles, lika så högt upöfver kyrkotaket Som det nu är; 6° at Sacristugan aldeles nedrifves, då Sten och tegel der af brukas till en ny Sacrestugas uppbyggande på Östra ändan af kyrkan, af lika bredd med Choret; 7° at Predikstolen placeras up öfver altaret med trappa utur Sacrestugan; 8° at en ny Kyrkdörr uptages på torn väggen mitt emot gången; 9de at vapenhuset flyttas intill Tornets västra vägg, af lika bredd Som Tornet, för at deruti å båda Sidor finna rum till hvad nu uti Bårhuset förvaras; 10° at et fönster af lika Storlek med de å Södra Kiörko-väggen nu befintliga nya fönsterna, giöres på det Stället där nervarande Kyrkodörren är; 11de at i Stället för valfvet förse Kyrkan med ett innan tak af hyflade och Spåntade Bräder, anstrukne med vit färg; 12° at Bänckar i Choret Ställas utmed begge långväggarne, Så många till antal och af den längd Som nödig finnes i afseende på Communicanternas ärforderlig utrymme.»

Detta beslut har i stort sett byggt på kapten von Torckens resp. slottsbyggmästaren Edbergs allra första förslag, med den viktiga skillnaden, att man ville förse långhuset med sidoläktare. Tanken är tydligen framvuxen ur den allmänna tendensen under 1700-talet, då den ökade folkmängden i socknarna förorsakade läktarbyggen i kyrkorna. Samtidigt äro dessa läktare också typiska för den protestantiska kyrkoarkitekturen med rötter i reformationstiden.¹ Det är karakteristiskt för sockenstämmans konservatism, att man icke gärna ville riva det gamla koret, utan i stället var beredd att höja långhuset.

Icke heller denna gång resulterade beslutet i någon byggnadsverksamhet, ehuru RÅK. 1793 den 22 juli upptaga ritningar till kyrkoreparation. Dessa voro tydligen till-

¹ A. WIESENHÜTTER, Protestantischer Kirchenbau des deutschen Ostens, Leipzig 1936, s. 32 f.

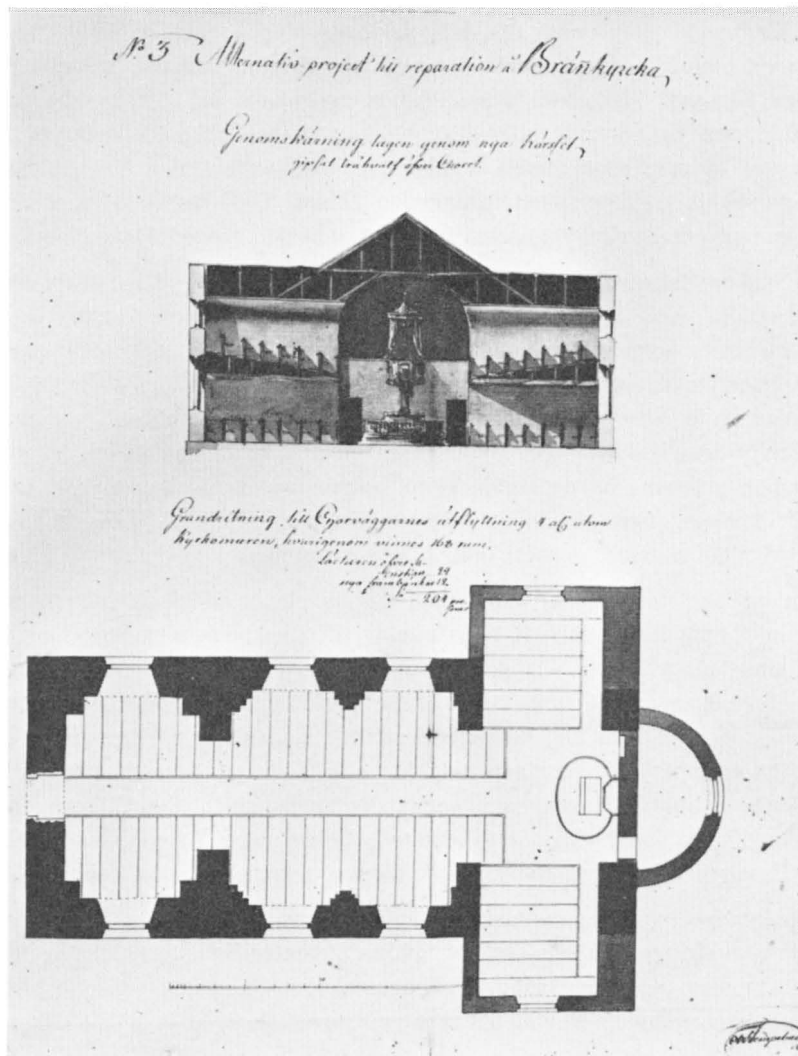

Fig. 206. Förslag till kyrkans ombyggnad av O. Tempelman 1802. SSA.
 Vorschlag für den Umbau der Kirche von O. Tempelman 1802. Proposal for rebuilding of church by O. Tempelman, 1802.

komna i enlighet med sockenstämmans beslut den 2 juni samma år Vid nämnda tillfälle accepterades kommerserådet Cederhielms¹ anbud »at besöria om Project Ritningens uprättande hvilken Kyrkorådet till följe af denna nu gillade och Stadfästade reparations Plan kommer at inlefferera till Höga Intendentes Ämbetet». Något närmare om denna fråga vet man icke. Byggnadsfrågan var dock alltjämt aktuell. Sålunda framhävs i ST.PROT den 13 april 1794, att församlingens godsägare har till kyrkoreparationens säkerställande visat en rörande offervillighet: kommerserådet Cederhielm på Västberga har överlämnat en s. k. statsvagn [= galavagn] till kyrkoherden för att försäljas för kyrkokassans räkning. På sockenstämman den 21 maj 1797 fastställdes, att den i flera år i omtanke varande kyrkobyggnaden med det snaraste borde sättas i verket.

Först på sockenstämman den 2 augusti 1801 togs frågan på allvar upp. Man beslöt, att kyrkan skulle besiktigas av en byggmästare och att denna undersökning skulle ligga till grund för kyrkans nybyggnad och reparation. På sockenstämman den 10 januari 1802 meddelas, att besiktningen ägt rum, kyrkans valv och murar ansågos vara pålitliga. Angående arbetsprogrammet voro meningarna emellertid ganska delade. Sålunda föreslår amiral Joh. Gust. Lagerbielke (s. 311) att tornets övre del skulle rivras, för att dess bottenvåning bättre skulle kunna utnyttjas. Även valven i långhuset skulle tagas bort. Förslaget fick emellertid icke enstämmigt bifall av sockenmännen, vilka bl. a. bestämt satte sig emot tornets och valvens rivning.

I detta något förvirrade läge vände man sig till en av dåtidens främsta arkitekter, professor Olof Tempelman, för att få ritningar till kyrkoreparationen. Tempelman lät icke vänta länge på sitt svar — redan på sockenstämman den 18 april 1802 ventileras hans ritning och byggnadsförslag, varvid man dock ansåg, »att som den samma innehöll en Nybyggnad af hela Choret, hvilket stridde emot församlingens förra beslut och skulle medföra en kostnad, som gingo vida öfver de till reparationen anslagna 2000 RD», så kunde denna ritning icke antagas, utan att »Slotts Byggmästaren Edbergs Dessein och Förslag, efter hvilka kostnaden är Calculerad, borde enligt Församlingens öfverenskomelse härvid till rättelse tjena hvarmed de öfvrige närvarande sig förenade».

Av Tempelmans hand finns endast en ritning bevarad (fig. 206), vilken visar förslag till ombyggnad av koret som ett transept och med en absidformad sakristia i Ö. Läktare både i korsarmarna och i Ö. Troligen gällde sockenstämmans avvisande beslut denna ritning, liksom Tempelmans förslag att riva ned tornet (brev 16/4 1802 i BSt).

Efter dessa omfattande förarbeten tog kyrkoreparationen sin början den 27 april 1802 under slottsbyggmästaren Edbergs ledning. På grund av sockenmännens bestämda önskan ämnade man bibehålla det gamla koret och de medeltida valven, vilka enligt

¹ JOSIAS CARL CEDERHJELM till *Lindholmen* samt *Segersjö* i Lännäs sn (Ör) och *Västberga* i Brännkyrka sn, f. 1734, † 1795. Auskultant i kommerskollegium 1750, tullråd 1765, kammarherre, kommerseråd över stat 1786. G. 1757 m. CATHARINA MARGARETA TIGERHJELM, f. 1733, † 1816.

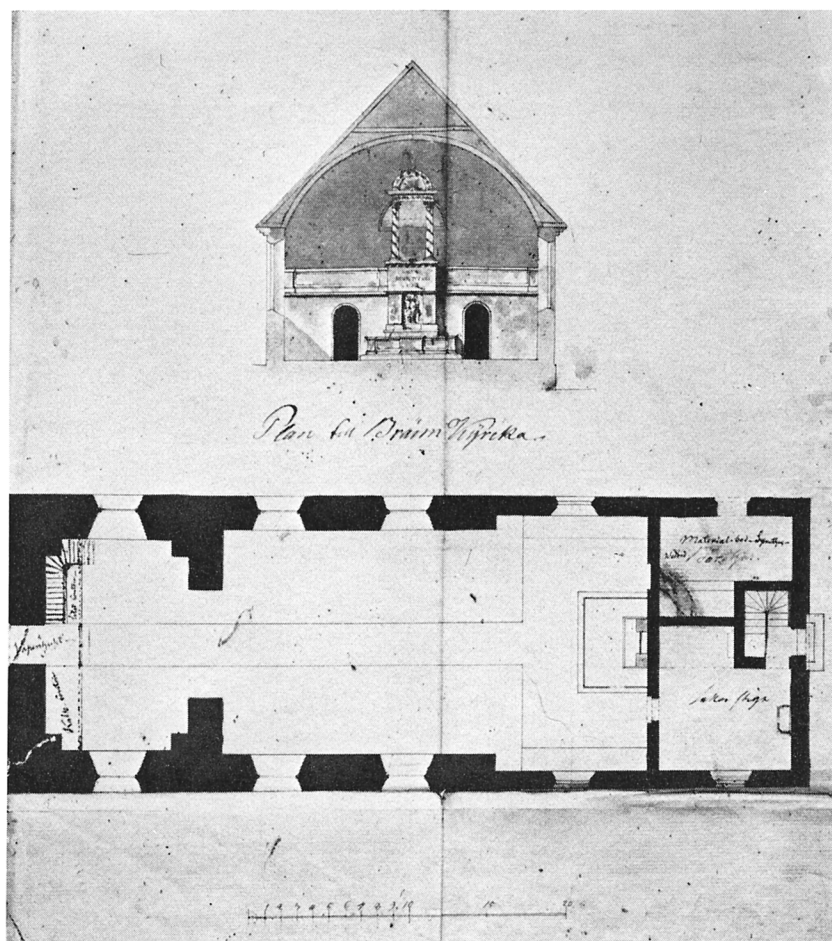

Fig. 207. Plan och sektion mot Ö 1802. SSA.
Grundriss und Schnitt gegen O. 1802. Plan and section looking E, 1802.

besiktningen 1801 skulle vara pålitliga (se ovan). I verkligheten tedde sig det hela dock helt annorlunda: på sockenstämman den 16 maj 1802 meddelas, att korvalvet icke kan repareras, så att det »i en längre framtid blifver beståndande». På grund av detta beslöts på samma stämma, »att Choret till både Murar och hvalf aldeles nedrifves, de nya Sidomurarna uppföras på säker grund i rätt linea med sjelfva Kyrkans murar och utdragas till den längd, att Sacristia kan inrättas på östra gafveln och kommer sedermera ett trä-hvalf att utgöra denna tillbyggnadens inre tak». Man övergav sålunda de gamla konservativa kraven och accepterade det mera genomgripande förslag, som Edberg

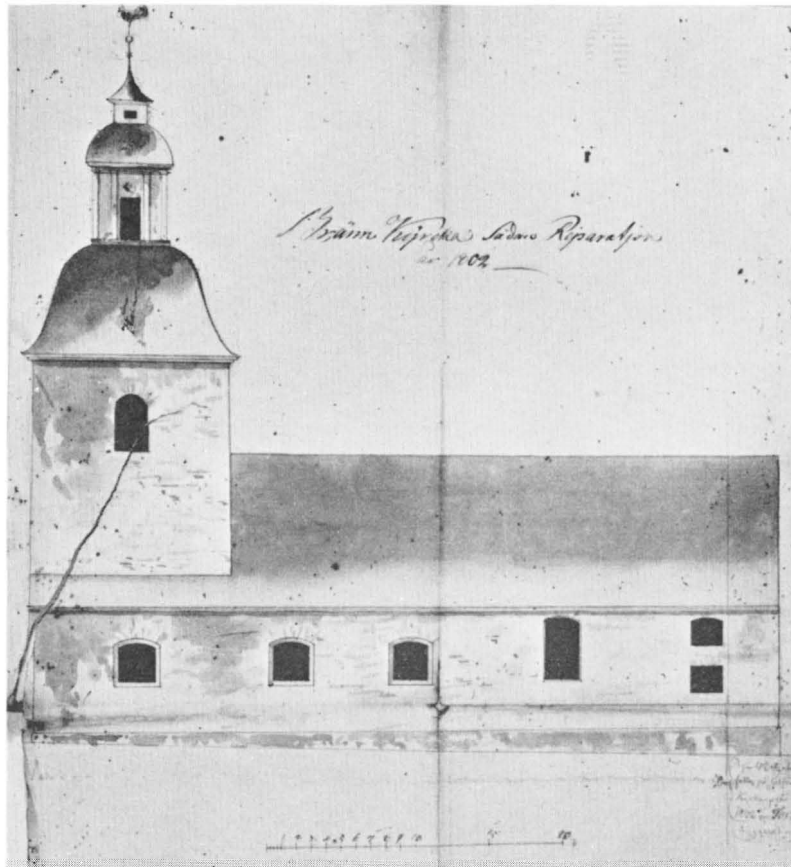

Fig. 208. Kyrkans S fasad 1802. SSA.
S.-Seite der Kirche 1802. S front of church, 1802.

redan 1791 hade utarbetat och som von Torcken hade framlagt alternativt på sockenstämman den 11 december samma år. Än så länge ville man behålla långhusets valv, vilket ju ingick i Edbergs och t. o. m. Tempelmans förslag. Men även här framtvungade den gamla byggnadens beskaffenhet andra åtgärder på sockenstämman den 3 augusti 1802 beslöts, att långhusets valv skulle nedtagas, eftersom det icke endast är förfallet, »utan äfven gör Kyrkans inre utseende obehagligt». Även »pelarena på hwilka det hwilar, bör under fortgående arbete med det första nedtagas» och långhuset förses med ett tunnvalv av bräder.

Beslutet verkställdes och långhuset försågs i likhet med det nya koret med trätunnvalv. På grund av långmurarnas olika tjocklek i kyrkans gamla och nybyggda del

(fig. 209) fick trätunnvalvet i V lägre hjässhöjd än i Ö (jfr s. 265). Hösten 1803 var kyrkans ombyggnad avslutad. Två ritningar (fig. 207—208) visa kyrkan »Sådan Reparation år 1802». Den ena av ritningarna är senare försedd med påskrift: »Ritadt af (trol.) Palmroth».¹ I stort sett har byggnaden fått det utseende som Edberg föreslog redan 1791 genom von Torcken (fig. 203) — dock med två undantag: triumfbågen jämte långhusvalven ha rivits samt altaret och predikstolen förändrats. Om altaranordningen, se närmare s. 266.

Sammanfattat visa de framlagda förslagen och resonemangen om kyrkans restaurering under tiden 1791—1802 en intressant kamp mellan två olika smakriktningar. Sockenmännen representera en konservativare hållning delvis betingad av rådande penningbrist — medan tidens arkitekturstil har sin förespråkare i slottsbyggmästaren Edberg. Den sistnämnde vann striden, och även om gamla kyrkans bristfällighet avsevärt bidrog därtill, spelade säkerligen också de rent estetiska omdömena en viss roll. Vid beslutet om långhusvalvets rivning den 3 augusti 1802 betonades ju, att det icke allenast är så bristfälligt, utan även »gör Kyrkans inre utseende obehagligt».

Edberg tycks ha varit direkt ansvarig för kyrkans ombyggnad 1802—1803, men det synes dock sannolikt, att han redan 1791 som elev vid Konsthögskolan fick råd av sin lärare Tempelman vid utarbetandet av sina ritningar. Samarbetet med den framstående arkitekturprofessorn kan även senare ha fortsatt, ty 1814 (ST. PROT 12/6) omnämnes en ritning till predikstol utförd 1802 av Tempelman och Edberg gemensamt (s. 267). Kyrkans ombyggnad tycks sålunda ha skett i samarbete mellan läraren och hans forne elev. I etapper vann det mer omfattande förslaget gehör hos församlingen och efter ombyggnaden hade den medeltida karaktären helt fått vika för en nyklassisk stramhet med rötter i den gustavianska tiden. Kyrkorummet med sitt trätunnvalv har bl. a. en motsvarighet i Forsmarks kyrka, uppförd 1794—1800 enligt Tempelmans ritningar (SvK, Up II, s. 532). Vad avbalkningen för sakristian bakom altaret beträffar, så introducerades denna i Sverige redan under 1680-talet av Mathias Spieler i Kungsholms kyrka (SvK, Sthlm III, s. 117). Under 1700-talet blev denna planlösning mycket omtyckt även i landskyrkorna.

Kyrkan består nu av ett rektangulärt, salformigt långhus med en på lägre nivå liggande sakristia i Ö och ett kraftigt torn i V (fig. 209—210). Långhuset är i sitt V parti liksom tornet uppfört av gråsten (jfr s. 239). Den Ö delen är däremot av tegel, av vilket material även sakristian är byggd. Murarna äro spritputsade i bengult med släta, vita omfattningar kring fönster och dörrar. Nedtill ha murarna en slät grå cementsockel och avslutas upptill av en vit, profilerad taklist av puts.

PLAN OCH
MATERIAL

¹ P. W. PALMROTH, f. omkr. 1765, † 1825, arkitekt och konduktör i ÖIÄ. Han anlätades ofta i Upplands kyrkor (jfr SvK, Up IV, s. 106, 118, 131, 205 och 265) samt har ritat tornet för Kungsholms kyrka (SvK, Sthlm III, s. 29, 49, 51). Om hans roll i Brännkyrka har man inga närmare uppgifter. Det torde vara ganska troligt att det här rör sig om Edbergs ombyggnadsförslag, omnämnt på sockenstämman den 18 april 1802 (se ovan).

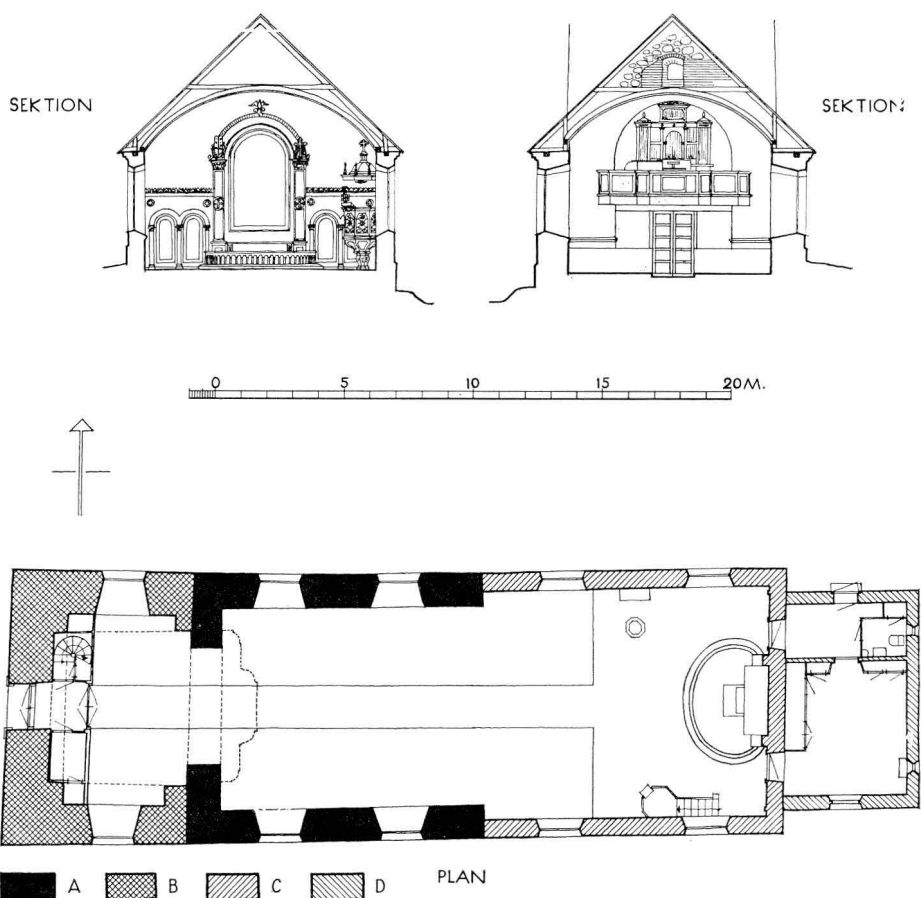

Fig. 209. Plan och sektioner mot Ö och V, 1:300. Uppm. av R. Andersson 1935, kompl. av J Söderberg 1957

Grundriss und Schnitte gegen O. und W.

Plan and sections looking E and W

FÖNSTER

Fyra fönster finnas på långhusets S och N sidor samt ett på tornrummets S och N sidor, alla lika stora, med stickbågig avtäckning och solbänkar av gråmålad plåt. Bågar och spröjsar av gråmålat järn med klart glas. Innanfönster i träbågar med blyinfattade rutor av antikglas insatta 1953. På västgaveln ett rundfönster i läktarvåningen, upptaget 1912. Vid ombyggnaden 1802—1803 fick fönstren i den nya muren nuvarande utseende, medan de sex andra fönstren voro mindre. Först vid en restaurering 1890 gjordes alla fönster lika stora.

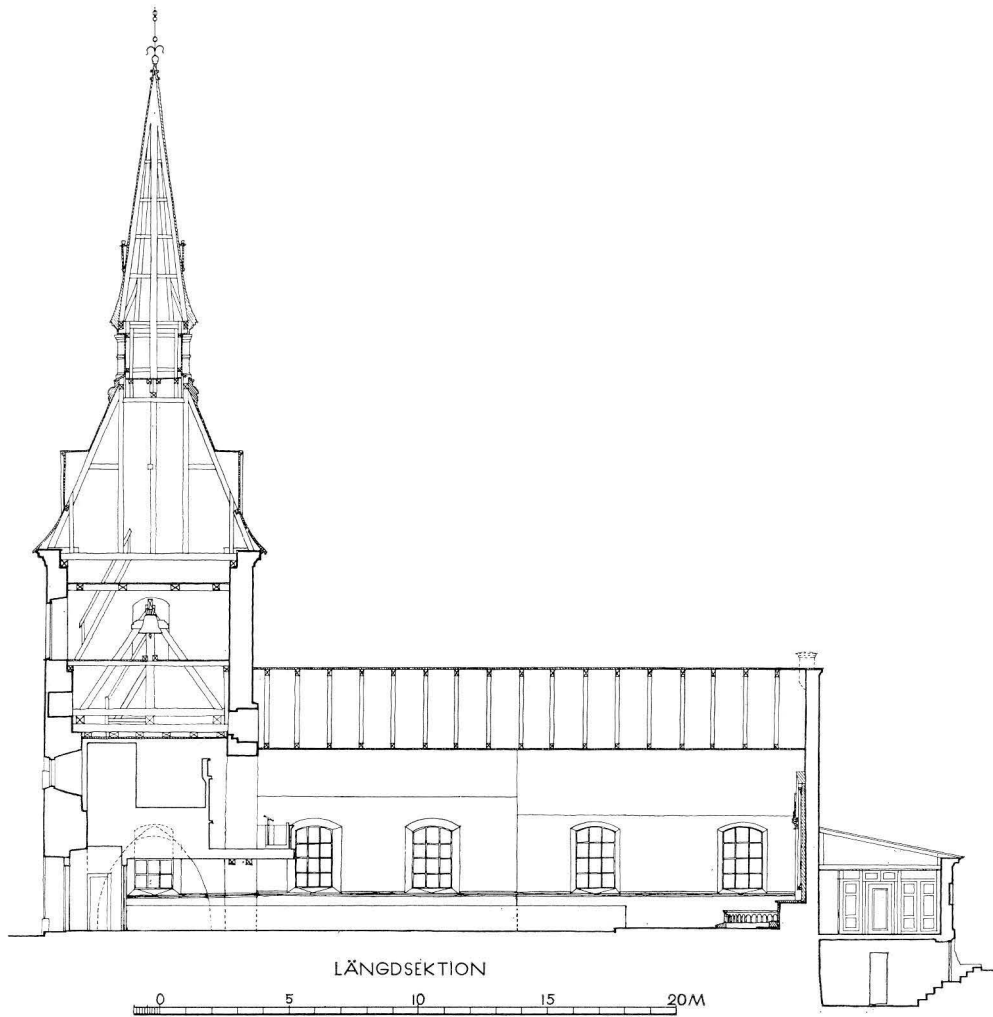

Fig. 210. Längdsektion mot N, 1:300. Uppm. av J. Söderberg 1957
 Längsschnitt gegen N. Longitudinal section looking N.

Ingången på västgaveln har vitputsad omfattning och stickbågig avtäckning. Upptogs 1802 (s. 251), vidgades 1890. Dörren är beslagen med kopparplåt. Över ingången en tavla av röd porfyr med slät, vitputsad omfattning. Inskrift med förgyllda bokstäver: UNDER KONUNG GUSTAF IV ADOLPHS REGERING ÅR 1802 BLEF DENNA KYRKA FÖRNYAD OCH TILLBYGGD.

INGÅNG

Fig. 211. Interiör mot Ö. Foto N. Lagergren 1957
 Inneres gegen O. Interior looking E.

INTERIÖR

Interiören (fig. 211—212) är ljus och sval; dess huvuddrag härstamma fortfarande trots senare ändringar från den genomgripande restaureringen 1802—1803. Koret har emellertid fått sin nuvarande utsträckning 1851, då avbalkningen för sakristian bakom altaret borttogs och altaranordningen flyttades intill Ö gavelväggen (s. 266). Väggarerna äro vitputsade och innertaket utgöres av ett vitputsat, något tryckt tunnvalv av trä, som är interiörens viktigaste rumsskapande del. På grund av väggarnas olika tjocklek i kyrkans gamla (medeltida) och nya (1802 tillbyggda) delar var tunnvalvet från början lägre i V (s. 259) men fick enhetlig hjässhöjd vid en restaurering 1890 (RÅK.). Långhusets V vägg är försedd med en hög arkadbåge från 1912 vilken i övre delen öppnar sig till orgelläktaren (jfr s. 240). Långhusets golv är i mittgången av svarta och vita konststensplattor, i bänkkvarteren av trä. Även korets golv, som sedan 1890 är ett steg högre, har svarta och vita konststensplattor, numera täckt av en enfärgad, grön korkmatta.

Fig. 212. Interiör mot V Foto N. Lagergren 1957
Innere gegen W Interior looking W.

Koret och långhuset täckas av ett gemensamt sadeltak, täckt med svartmålad plåt. I V fortsätter taket över avsatserna på tornets S och N sida (fig. 190). Takkonstruktionen härstammar från 1802—1803 (fig. 208).

YTTERTAK

Tornets nuvarande utseende är i huvudsak detsamma som före 1802 (s. 240). I bottenvåningen upptogs fönster 1802 i N och det redan befintliga i S förstörades. Samtidigt upptogs en ingång i V (s. 261) och i klockvåningen rundbågiga ljudgluggar åt S, V och N Dessa äro försedda med svarta luckor Läktarvåningen fick 1912 ett rundfönster mot V

Tornet är indelat i fyra våningar genom träbjälklag och golv, sannolikt från 1819, då omfattande reparationer utfördes i samband med klockornas flyttning till tornet (RÄK. 1819, 25/4). Bottenvåningens Ö del (under orgelläktaren) är sedan 1912 förenad med kyrkorummet, dess V del upptages av ett tunnvalvt och vitputsat förrum med golv av kalkstensplattor, materialskrubb samt spiraltrappa av trä till orgelläktaren, vilken

TORN

Fig. 213. Interiör mot V före restaureringen 1941. Foto N. Åzelius 1935.
Innere gegen W vor der Restaurierung 1941. Interior looking W before restoration 1941.

upptar hela andra våningen. Tornets inre murar äro vitrappade. I RÅK. 4/7 1820 upptages en utgift för kalk till tornets invändiga rappning.

Tornhuven har ett brant nedre fall med fyra små trekantiga takkupor och en lanternin med spira krönt av ett kors av järn (fig. 200). Huven fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1890 efter ritningar av arkitekt C. Fredrik Ekholm.¹ Vid en restaurering 1941 borttogos mindre detaljer i utsmyckningen och huven kläddes med kopparplåt.

SAKRISTIA

Såsom redan ovan nämnts (s. 257), anordnades 1802 en sakristia i korets Ö del, med en läktarvåning överst, sammankomponerad med kyrkointeriören. Denna för 1700-talet mycket typiska anordning slopades 1851, varvid koret fick större dimensioner (s. 269). Vid samma tillfälle byggdes efter ritningar av arkitekt C. G. Blom Carlsson² Ö

¹ CARL FREDRIK EKHOLM, f. 1857, † 1891, arkitekt. E. o. arkitekt vid ÖIÄ 1882, stadsarkitekt i Uppsala; var verksam som restaurator av kyrkor, särskilt i Uppland.

² CARL GUSTAF BLOM CARLSSON, f. 1799, † 1868, arkitekt, intendent vid ÖIÄ. Han har utfört många offentliga byggnader, bl. a. landshövdingeresidenset i Växjö, samt byggt och inrett talrika kyrkor

om koret den nuvarande sakristian, smalare och lägre än kyrkan i övrigt (fig. 190). I S ett stickbågigt fönster med järnkarm, i Ö två smala fönster med rak avtäckning. Dörröppningen i N stickbågig. S delen av byggnaden upptages av den egentliga sakristian, den N av förstuga och toaletterum, avdelade 1926. Sakristirummet är vitmålat, golvet täckt med korkmatta. Vid Ö väggen ett litet altare, tillkommet 1941. Dörren till förstugan är beslagen med järnplåt och vitmålad. Under sakristian en källarvåning, inredd till pannrum.

Av restaureringar har redan ovan behandlats den stora ombyggnaden 1802—1803 och sakristians nybyggnad 1851, då även kyrkans inredning genomgick stora förändringar (närmare se nedan). Nästa stora restaurering ägde rum 1890 under arkitekten C. Fredrik Ekholms ledning, då tornhuven omändrades, valvets V del och läktaren höjdes, fönster och västportal vidgades, nytt golv och ny bänkinredning insattes. Tunnvalvet försågs vid ljuskronorna med dekorativa målningar (borttagna 1941).

Under 1900-talet har kyrkan genomgått förändringar 1912 och 1941. Vid det förra tillfället fingo bl. a. predikstol och läktare sin nuvarande utformning efter förslag av arkitekt Georg Nilsson med Allan Norblad¹ som konservator. Vid den senare restaureringen, som leddes av arkitekt Åke Tengelin, gjordes smärre förändringar av bl. a. bänkinredningen, orgelfasaden och tornhuven.

År 1775 byggdes en kakelugn i sakristian; ersattes med en ny 1783 (RÄK.). När den nuvarande sakristian tillkom 1851, försågs även denna med en kakelugn, med en skorsten på kyrkans Ö gavelröste. Sjelva kyrkorummet fick uppvärmning först 1864 (ST.PROT.), då på kyrkoherdens anmodan »värmeapparater» (= järnkaminer) uppsattes. År 1928 installerades värmeledning med varmvattensystem samt vatten och avlopp.

RESTAURE-
RINGAR

UPPVÄRMNING

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

INREDNING FÖRE 1802

Den medeltida kyrkans inredning förstördes helt vid branden 1723 (s. 238). Under de följande åren tillkom altaruppsats, predikstol och läktare, om vilka finnas uppgifter hos BRANNIUS (a. a.) samt delvis även i RÄK. och ST.PROT.

Altaruppsatsen skänktes enl. BRANNIUS (a. a., s. 36) 1727 av Johan Warou² och bestod av tre tavlor ovanför varandra inom en förgylld och blåmålad ram. De tre

ALTARUPP-
SATS

¹ TORSTEN ALLAN NORBLAD, f. 1872, † 1921, arkitekt och konservator. Efter studier i Stockholm, Berlin och München var han 1898—99 anställd hos Agi Lindegren, då han bl. a. utförde dekorativa målningar i Karlshamns rådhus. Därefter ägnade han sig uteslutande åt restaureringsarbeten, bl. a. i S. Petri kyrka i Malmö och domkyrkan i Kalmar. Betydelsefull var hans konservering av S. Göransgruppen i Stockholms Storkyrka 1914.

² JOHAN WAROU är möjligen identisk med en bror till den berömda medaljgravören Daniel Warou. Han var guldsmed i Sthlm, † 1751. G. m. MARGARETA STARIN. Jfr N. L. RASMUSSEN, Daniel Warou, seine Verwandtschaft und früheren Lebensjahre, i: Numizmatikai Közlöny XXXII—XXXIII, s. 3 f.

tavlorna framställde nedifrån. Nattvarden, Korsfästelsen och Uppståndelsen. Av dessa äro möjligen de två förstnämnda bevarade (s. 294). — År 1756 tillkom en ny altardisk (= altarring), utförd av mästern Erstedt i Stockholm. Av denna altarring finnas några fragment bevarade, se s. 272.

PREDIKSTOL Predikstolen från 1727 hade sin plats på N sidan under triumfbågen och var försedd med »målningar och förgyllningar» jämte ett ljudtak (BRANNIUS, a. a., s. 36). Pelaren under predikstolen lagades 1762, då inredningen även i övrigt genomgick en reparation (RÄK.). Korgen från denna predikstol ingår i starkt omändrat skick i den nuvarande predikstolen (s. 274).

Bänkinredningen tillkom successivt och bestod 1741, då bänkindelning ägde rum, av 16 bänkar på N sidan, 15 på S sidan samt 8 i vardera tornrummet och läktaren. År 1762 började man på grund av trängseln i kyrkan med komplettering av bänkinredningen, utförd av den ovan omtalade snickarmästaren Erstedt (RÄK.). 1765 försågs även vapenhuset med bänkar, förfärdigade av snickaren Elgroth.

LÄKTARE Läktaren var placerad i långhusets V del och hade förfärdigats »helt ny 1725» (BRANNIUS a. a., s. 35). År 1764 beslöts, att en ny läktare skulle uppföras »under tornet», d. v. s. i tornets bottenvåning i V (ST.PROT.). Beslutet verkställdes icke. I ST.PROT. 1763 »Tilsades, de som sitja på Läktaren, at icke hänga sina hattar utom Läktaren på pinnarne, då regnwäder är».

INREDNING 1802—1851

I samband med kyrkans modernisering 1802—1803 ämnade man göra stora ingrepp även i den fasta inredningen. Många förslag utarbetades (jfr s. 256), dock blev endast en liten del av dessa realiserade.

**ALTAR-
ANORDNING** De viktigaste ändringarna hänga samman med altaranordningen. Redan 1791 föreslog slottsbyggmästaren Edberg på sina ritningar (fig. 203, 205) en sammankomponering av altare och predikstol. Själva altaret består av ett enkelt bord inom en altarring, det hela flankerat av sakristidörren i N och en blinddörr i S. Predikstolen ovanför altaret är enligt det ena alternativet sammanbyggd med läktarbarriären, medan det andra alternativet visar en predikstol hängande på Ö väggen och försedd med ett ljudtak. I bägge fallen är predikstolskorgen polygonal och avslutas nedåt med en knopp.

Även Tempelman har komponerat samman altare, predikstol och läktare i sin ritning (fig. 206), enligt vilken det medeltida koret skulle ersättas av ett transept (jfr s. 256). En altarprydnad i form av ett kors med törnekrona och däröver en predikstol med baldakintak och nedhängande draperier låter även han flankeras av två dörrar, varav den ena en blinddörr. Transeptet är försett med läktare och har sålunda bänkar i två plan.

När man till sist 1802 började med kyrkans ombyggnad efter slottsbyggmästaren

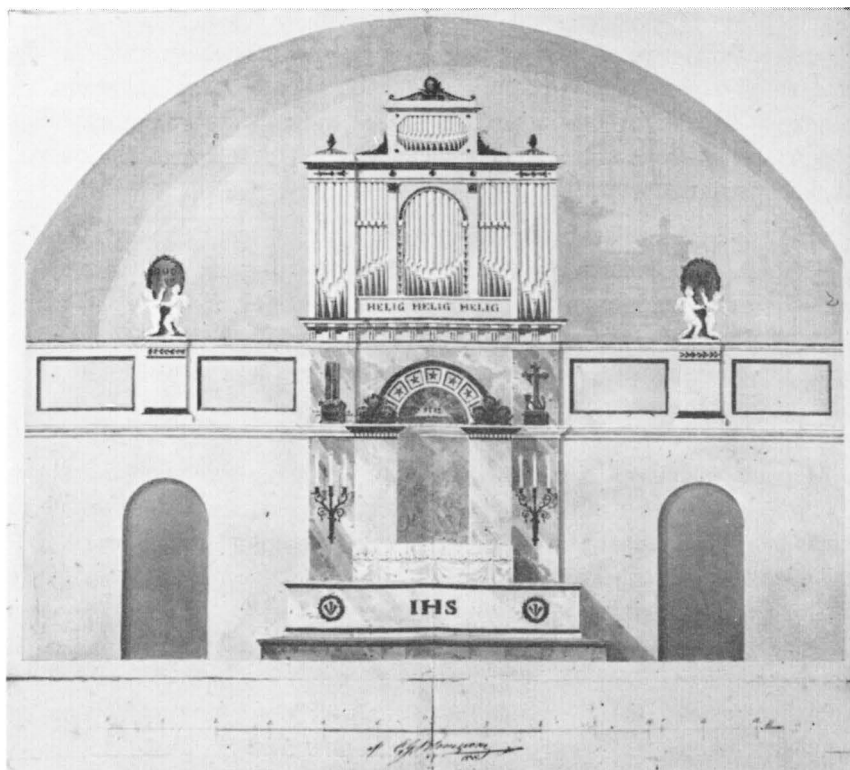

Fig. 214. Förslag till ny altaranordning av C. G. Blom Carlsson 1835. SSA.
 Vorschlag für eine neue Altaranordnung von C. G. Blom Carlsson 1835. Proposed new altar arrangement by C. G. Blom Carlsson 1835.

Edbergs förslag, skulle altaranordningen resp. predikstolen få det utseende som ritningen fig. 207 visar. Altarpredikstolens idé skulle alltså bibehållas.

Predikstolskorgen, som utgjorde en förkroppning av läktarbarriären (jfr Edbergs förslag från 1791), bars upp av två kraftiga pilastrar vilande på altarbordet. Mellan pilastrarna en altartavla, framställande Kristi begråtande. Den är identisk med en tavla (nr 1, s. 294, fig. 243), skänkt år 1803 av friherre J. G. Lagerbielke på Älvsjö (s. 311). Två spiralkolonner vilade på predikstolens korg och buro upp ett halvcirkelformigt krön.

Även sakristidörren resp. blinddörren finns i båda alternativen. Den sistnämnda anordningen är karakteristisk för 1700-talet, då altarpväggen ofta sammankomponerades med själva altaruppsatsen (jfr Adolf Fredriks kyrka, SvK, Sthlm V, s. 52).

Ritningen till den ståtliga altarpredikstolen torde ha utförts av Edberg i samarbete med Tempelman, vilket ganska tydligt framgår av ST.PROT 1814 12/6, där det står

»att decorationer å Prädikstolen, som år 1802 efter Hr Professor Tempelmans och Slotts-Byggmästaren Edbergs ritningar icke kunde acheveras, må i dessa dyrare tider vara ogjord, och emedan Prädikstolen då blef tillämnad på ett så ganska obeqvämt ställe, kunde den gamla på sitt gamla rum, litet ommålad, uppsättas, till dess med tiden, någon af församlingens Respective Herrskap, som har förmåga, äfwen ägde hjerta och vilja att bekosta denna Guds Helgedoms prydnad».

Sockenmännens beslut är instruktivt ur många synpunkter. Det visar, att den av Edberg och Tempelman ritade altarpredikstolen aldrig helt förverkligades, varvid penningbristen måhända icke var det enda hindret. Redan från kyrkoinvigningen 1803 ogillades anordningen av kyrkobesökarna och 1810 (ST. PROT.) föreslogs att pastor skulle samråda med kyrkovärdarna angående »den gamla Prädikstolens återuppsättande på sitt förra ställe». På sockenstämman den 18 december 1812 framhövdes, att eftersom den tillämnade predikstolen över altaret var »till största olägenhet för Prädikanten, som af det för nära placerade folket och dessutom af hundar och korssdrag emellan kyrkodörrarna besväras ännu icke hunnit efter den approberade och antagna ritningen blifva färdig, och förmodeligen, så länge en så allmän klagan nu öfver uppstegrade priser förbehölt sig Pastor, att på Kyrkans bekostnad få tills vidare på södra Kyrkomuren låta uppsätta den gamla predikstolen, sedan den efter tillgångarna blifwit litet förbättrad». Det tog ganska lång tid, innan frågan fick sin slutgiltiga lösning. Först 1834 beslöts, att den gamla predikstolen, som förvarades i vapenhuset, skulle iordningställas och sättas upp i kyrkorummets på traditionellt sätt. Som följd av detta utarbetade C. G. Blom Carlsson 1835 ett förslag till predikstol med användande av fyllningar från predikstolen 1727 (fig. 217). De sistnämnda ha sedan använts även till den nuvarande predikstolen (se närmare s. 274).

Det långa händelseförloppet i samband med frågan om predikstolens placering är ganska betecknande för tiden. Altarpredikstolen är en typiskt protestantisk företeelse med anor från reformationstiden.¹ I Sverige fick den emellertid en större spridning först under 1700-talets andra hälft, förorsakad mera av estetiska än av liturgiska skäl. Det gällde att genom denna anordning få en större reguljäritet på kyrkorummets inredning. Denna arkitekternas nymodighet tilltalade dock föga sockenborna, och liksom i Brännkyrka har altarpredikstolar i flera andra sockenkyrkor blivit avlägsnade strax efter sin tillkomst.

Samtidigt med gamla predikstolens uppsättande 1835 utarbetade C. G. Blom Carlsson ett förslag till altaruppsatsens och Ö läktarens ändring (fig. 214). Altarprydnaden bibehöll i stort sett sitt gamla utseende, med undantag av krönpartiet. I stället för den tunga arkitraven predikstolskorgen — fick altartavlan nu en arkadbåge som krön, med en Jehovahsol i bågfältet. Själva arkadbågen var indelad i fyrkantiga fält, vart och

¹ PER GUSTAF HAMBERG, *Tempelbygge för protestanter*, Sthlm 1955, s. 75 f.

ett innehållande en femuddig stjärna (Nordstjärnan). Vid bägge sidor av altaruspsatsens övre del framställes kors, ankare och kalk samt Lagens tavlor

Den sålunda omgestaltade altarprydnaden kröntes av orgeln, byggd av orgelbyggaren P Strand,¹ Stockholm, med fasaden ritad av C. G. Blom Carlsson 1835. Vidare om orgeln se s. 276. På läktarbarriären å ömse sidor om orgeln äro ritade parvis ställda änglabarn, hållande i ovala lagerkransomgivna tavlor. Det hela ger ett stramt intryck, sprunget ur den senklassicistiska stilens något tunga formspråk jämte neologins förkärlek för abstrakt teckenspråk.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER EFTER 1851

Den redan ovan omtalade restaureringen 1851 under arkitekten C. G. Blom Carlssons ledning var mycket genomgripande främst ur interiörens synpunkt. En del äldre föremål tillvaratogs, men jämsides därmed tillkommo många nya drag i inredningen, vilka fortfarande sätta sin prägel på kyrkorummet.

Såsom tidigare nämnts (s. 264) borttogs 1851 den gamla sakristian från 1802, vilket förorsakade stora förändringar av altaranordningen. Altaret fick nu sin plats vid kyrkorummets Ö vägg, koret blev större och eftersom den gamla läktaranordningen i Ö (fig. 207) hade slopats, kunde altaruspsatsen växa i höjd. Denna möjlighet har även utnyttjats av arkitekten Blom Carlsson: den nuvarande altaruspsatsen, tillkommen enligt hans ritningar 1851 (fig. 215), har jämfört med kyrkans äldre altarprydnader imponerande mått (fig. 216). Den består av en altartavla (H ca 370, B 203) inom en av pilastrar uppburen rundbåge, krönt av en förgylld duva. Pilastrarna har förgyllda, korintiska kapitäl, krönta av Lagens tavlor, resp. kors, ankare och kalk i förgyllt träsnideri (sistnämnda emblem förekomma även på Blom Carlssons förslag till omändring av altaruspsatsen 1835, fig. 214). — Själva altartavlan — olja på duk — uppsattes 1851 och framställer Nedtagandet från korset. Den är signerad LEHMANN (1851?).² Kopia av ett kopparstick efter Jean Jouvenets målning 1697 i Louvre, Paris.³ En liknande tavla

ALTAR-
ANORDNING

¹ PEHR ZACHARIAS STRAND, f. 1797, † 1844, orgelbyggare, erhöll 1824 orgelbyggprivilegium. Han var ansedd som sin tids främste orgelbyggare och har bl. a. byggt den 61-stämmiga orgeln i Lunds domkyrka.

² KARL PETER LEHMANN, f. 1794 i Köpenhamn, † 1876 i Sigtuna, målare. Vann pris i Götiska Förbundet 1822 för målningen Ägir och Ran. Han var framför allt porträttmålare och lär ha utfört ca 4 800 porträtt! Om altartavlan i Brännkyrka, se R. ÅSBERG, Mästerverk i kläparhänder. Data och fakta om altartavlan i Brännkyrka, i: Stockholms stiftsbok 1957, s. 160 f.

³ JEAN III (JEAN-BAPTISTE) JOUVENET, f. 1644 i Rouen, † 1717 i Paris, fransk målare, professor vid franska konstakademien från 1681, dess högste chef från 1707. J. var elev till Lebrun och deltog under denne bl. a. i dekorationen av slottskapellet i Versailles. Från början starkt påverkad av Lebrun och Poussin anslöt han sig snart till Rubens' stil. Han är en av den franska barockens främsta kyrkomålare.

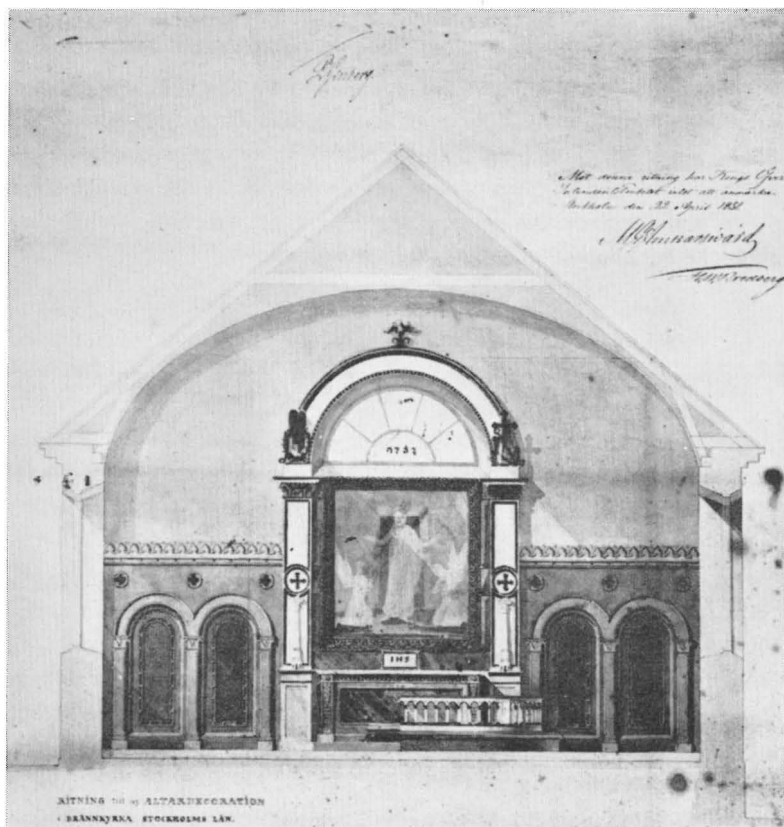

Fig. 215. Alternativt förslag till altaranordning av C. G. Blom Carlsson 1851. SSA.

Alternativ-Vorschlag für die Altaranordnung von C. G. Blom Carlsson 1851. Alternative proposal for altar arrangement, by C. G. Blom Carlsson 1851.

finns i Österby bruks kyrka i Uppland, målad av Lorens Gottman 1768.¹ Jämfört med denna är altartavlan i Brännkyrka mycket stramare i sin hållning. Altaret är murat och inklätt med grönmarmorert trä med förgyllda voluter i hörnen.

På ömse sidor om altarpopsatsen är väggen klädd med en ca 3 m hög, grönmarmorerad panel med två bågställningar på var sida. I de båda inre bågarna äro dörrar till sakristian, i de yttre blinddörrar. Altarväggen har sålunda i princip behållit sitt utseende från Edbergs förslag 1791 (fig. 203). En ritning av Blom Carlsson 1851 (fig. 215) visar ett alternativ till nuvarande altarpopsats, där inom en bågställning ett halvbrunt

¹ LORENS (LARS) GOTTMAN, f. 1708 i Sthlm, † 1779 därstädes, målare. Tillhörde en känd ämbetsmålare-släkt i Sthlm, utbildade sig i detta, mästare 1731. Under 1750- och 60-talen var han en av Sthlms mest anlitade och ansedda rumsdekorations- och ornamentsmålare. Han undervisade även Konstakademins adepten. Altartavlan i Österby ansågs av samtiden vara hans viktigaste verk.

Fig. 216. Altaruppsats med altartavla av K. P. Lehmann 1851. Foto N. Lagergren 1957

Altaraufsatz und Altargemälde von K. P. Lehmann 1851. Reredos with altarpiece by K. P. Lehmann, 1851.

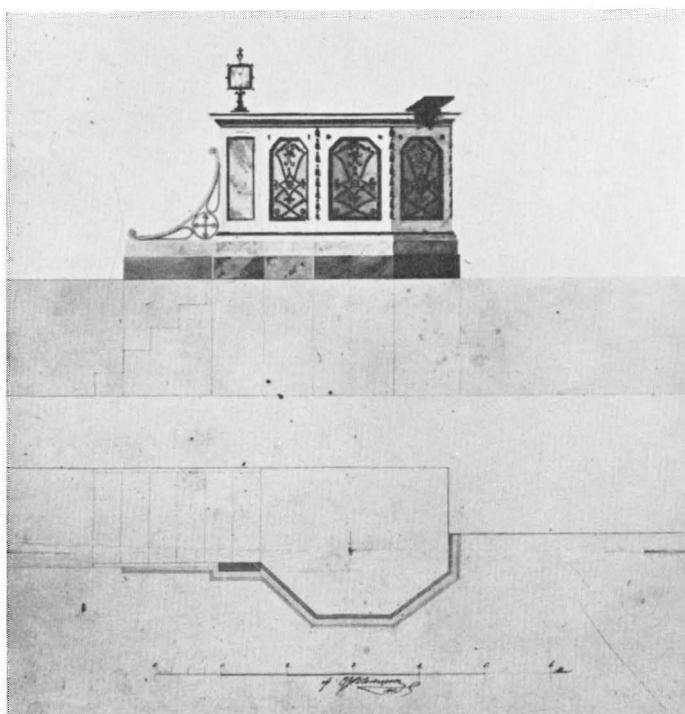

Fig. 217 Förslag till predikstol av C. G. Blom Carlsson 1835 med användandet av korgen från 1727 SSA.

Vorschlag für eine Kanzel von C. G. Blom Carlsson von 1835 mit Verwendung der Kanzel von 1727

Proposed pulpit, by C. G. Blom Carlsson, 1835, using body of 18th century pulpit.

fönster insatts över en nästan kvadratisk tavla, framställande den återuppståndne Kristus mellan två änglar

Altarringen har pseudoromanska arkadbågar och är klädd med grön sammet. Tillkommen samtidigt med altarpuppatsen 1851. I tornet förvaras några fragment av en altarring, förfärdigad 1756 av mästare Erstedt (fig. 219). Kontursågade balusterdockor målade i blått samt dekorerade med snidade och förgyllda blomstersnören. På en av dockorna ett nästan helt utplånat, målat bibelspråk.

Mot N korväggen finns ett litet dopaltare av trä, uppsatt 1941. Ovanför detta hänger en tavla, framställande Kristi begråtande (tavla nr 1, s. 294).

KRUCIFIX

Krucifix — 1 Av skulpterat trä. Korset förgyllt, svart fot. 1800-talet. H 103. Står på altaret. — 2. Av skulpterat trä med betsat träkors. Enligt färgstämpel från Oberammergau. H 30. Gåva 1953. Står på sakristialtaret.

HERMELIN (ATA) omnämner en Kristusbild, som skall ha tillhört en äldre altarprydnad, liksom en mängd andra fragment därav Enligt BRANNIUS (a. a., s. 36) hängde

Fig. 218. Predikstol från 1912,
korgen 1727. Foto N. Lagergren
1957.

Kanzel von 1912, Stuhl 1727.
Pulpit, 1912, body dating from
1727.

över sakristidörren Kristus på korset och där ovanför ett ännu mindre krucifix. Antagligen voro dessa skulpturer medeltida. På kyrkostämman 26/5 1872 beslöts, att bl. a. diverse bildhuggerier skulle erbjudas Nationalmuseum och, i händelse de icke där blevo mottagna, överlämnas till Södermanlands Fornminnesförening. Närmare uppgifter om dessa skulpturer saknas.

Fig. 219. Fragment av altarring från 1760-talet. Foto N. Lagergren 1957
 Fragment eines Altarschranken-Ringes aus den 1760er Jahren. Fragment of altar ring dating from 1760's.

PREDIKSTOL Predikstol (fig. 218) av trä, marmorerad i ljusbrunt med förgyllda ornament. Den polygonala korgen vilar på ett urnformat stöd, dess fyllningar prydas av förgyllda blom- och bandverk mot mörkgrå botten. Bokstödet vilar på ett skulpterat, förgyllt änglahuvud. Trappan är försedd med enkla fyllningar; vid uppgången ett postament krönt av en eldurna. Ljudtaket har en låg huv, som krönes av en lanternin samt ett kors; inner-taket ljusblått med förgylld sol och nedhängande, skulpterad, förgylld duva. Predikstolen, som är uppsatt mellan första och andra fönstret på S sidan, fick sitt nuvarande utscende enligt ett förslag av Allan Norblad 1912, då korgen till en predikstol från 1727 kompletterades med ljudtak, trappa, trappräcke och stöd. Såsom ovan nämnts (s. 268), kasserades den gamla predikstolen 1802—1803, då man i stället ämnade förse kyrkan med en altarpredikstol. Den sistnämnda godkändes emellertid icke av församlingen, och 1835 återuppsattes den gamla predikstolen i stympat skick enligt C. G. Blom Carlssons förslag (fig. 217, s. 268). Ritningen visar alldeles tydligt, att ornamenten på nuvarande predikstolens korg härröra från 1727. Dessa blad- och bandverk stå mycket nära den stil, som under 1600-talets slutskede skapades av den franske arkitekten och ornamentstickaren Jean Berain¹ och som i något omändrad form

¹ JEAN I BERAIN, f. 1639, † 1711, fransk arkitekt, ornamentstickare och teaterdekoratör. Han levererade bl. a. på svensk beställning teckningar till ett örlogsskepp och en praktkaross, 1699 års kröningsvagn, nu i Livrustkammaren. Nic. Tessin d. y. förvärvade en mångsidig samling teckningar från hans ateljé (förvaras i NatM.).

levde kvar ända till 1700-talets förra hälft. Kerubhuvudet under bokbrädan, duvan under ljudtaket, eldurnan vid uppgången och möjligen också vissa delar av korgfoten torde likaledes härröra från den gamla predikstolen, som tillkom 1727 och kompletterades under 1700-talets andra hälft.

Timglas (fig. 220) med fyra glas i en hållare av trä och plåt. Den obeliskformade ståndaren har en profilerad fot dekorerad med akantus samt krönes av en bevingad döds-kalle, allt i snidat trä. Akantusornament och lister förgyllda mot blå botten. 1700-talets andra fjärdedel, möjligen tillkommet samtidigt med gamla predikstolen 1727 Konserverades av A. Nilson 1941 H82.

TIMGLAS

Öppna bänkar av brunmarmorat trä (fig. 212), ritade av arkitekten C. Fredrik Ekholm 1890. Bänkgavlarna hade ursprungligen runda krönpartier med nygotiska trepass i relief; även på gavlarnas mittfält trepassornament (fig. 213). Vid restaureringen 1941 avsågades gavlarnas krönpartier och trepassen avlägsnades. Ett lågt baluster-räcke framför första bänkraden från 1890 (fig. 213) borttogs likaledes 1941. Den föregående bänkinredningen härrörde i stort sett från tiden efter kyrkans ombyggnad 1802—1803, kompletterad vid restaureringen 1851 Om bänkinredningen före 1802 se s. 266.

BÄNKAR

Fig. 220. Timglas från omkr. 1730. Foto N. Lagergren 1957

Stundenglas von ca. 1730. Hour-glass, ca. 1730.

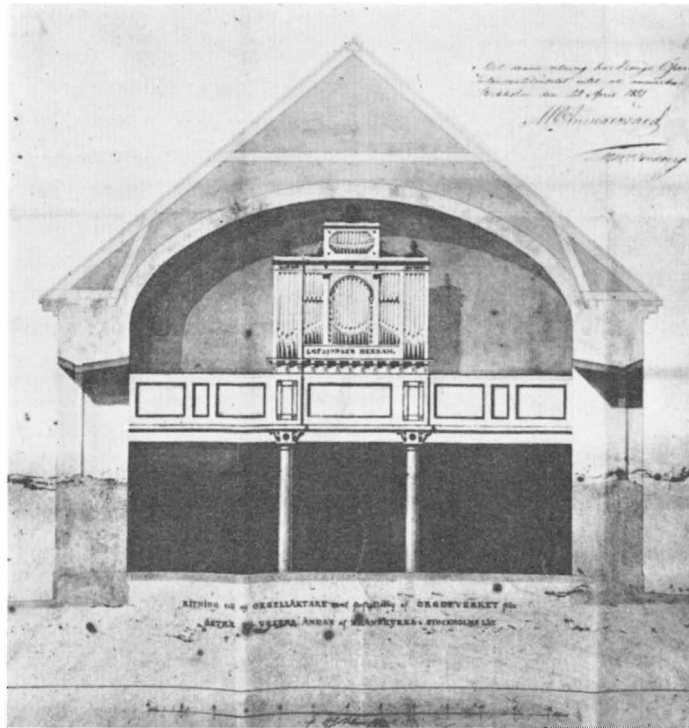

Fig. 221. Förslag till läktare av C. G. Blom Carlsson 1851. SSA.
 Vorschlag zur Empore von C. G. Blom Carlsson 1851. Proposed gallery, by C. G. Blom Carlsson, 1851.

ORGEL-
LÄKTARE

Orgelläktaren (fig. 212), som fick sin nuvarande utformning av Allan Norblad 1912, upptar hela tornrummet och sträcker sig med en balkongartad utbyggnad in i långhuset. Läktarskranket med enkla fyllningar är målat i vitt med förgyllda lister. Den äldre orgelläktaren, som sträckte sig betydligt längre in i långhuset och uppbars av fyra kolonner, var ritad av Blom Carlsson 1851 (fig. 221). — Orgelfasaden i vitt och guld är ett verk av samme arkitekt från 1835, då orgeln placerades på läktaren över altaret (fig. 215, s. 270). Då kyrkan 1851 fick sin nuvarande sakristia och Ö läktaren borttogs, flyttades orgeln till den nyuppförda läktaren i V. Orgelfasaden hade kvardröjande drag av empire, vilka dock förvanskats genom den breddning, som företogs vid restaureringen 1941. Orgelverket, som byggdes 1835 av orgelbyggaren P Strand (s. 269, not 1), Stockholm, hade ursprungligen 8 stämmor men ombyggdes senast 1941 och har nu 28 stämmor. Före 1835 tycks kyrkan icke ha haft något orgelverk.

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavlor — 1. Av trä, med genombrutna förgyllda rankor i tidig rokoko på ramverket, snidade i ett stycke med själva tavlan (fig. 222). Antagligen identisk med den nummertavla, som uppsattes 1761 (RÄK.). H 112, B 57. 2. Av trä, med trepass-

Fig. 222. Nummertavla från 1700-talets andra fjärdedel. Foto N. Lagergren 1957
 Nummerntafel aus dem zweiten Viertel des 18. Jahrhunderts.
 Hymn board, second quarter of 18th century

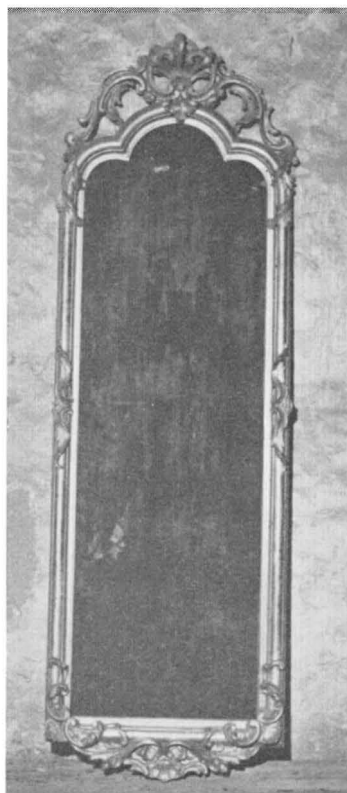

Fig. 223. Nummertavla från 1700-talets andra fjärdedel, urspr. spegelram? Foto N. Lagergren 1957
 Nummerntafel aus dem zweiten Viertel des 18. Jahrhunderts, ursprünglich Spiegelrahmen?
 Hymn board, second quarter of 18th century, originally looking-glass frame (?).

formad avslutning, krönt av snidat, genombrutet ornament i tidig rokoko (fig. 223). Liknande ornament även på ramverket. Har troligen ursprungligen använts som spegelram. 1700-talets andra fjärdedel. H 200, B 63. 3. Av trä (fig. 225). Svart tavla med profilerat överstycke och med en låda nedtill för förvaring av de med siffror bemålade små nummerbrickorna av trä, vilka skola skjutas in mellan lister på tavlan. Formen är ganska ovanlig. Antagligen identisk med en dylik, som omtalas 1830. H 82, B 31 Förvaras, liksom de två föregående tavlorna, i tornet. — 4. Av trä, med skulpterad och förgylld gustaviansk ram, krönt av ett blomknippe (fig. 224). Pelaren med volutkapital, som uppbär tavlan, är ritad av arkitekt Åke Tengelin 1941 På korets N sida. H 104 (med pelare 235), B 52.

Fig. 224. Nummertavla från 1700-talets slutskede. Fot. N. Lagergren 1957
Nummerntafel aus dem Ende des 18. Jahrhunderts.

Hymn board, end of 18th century.

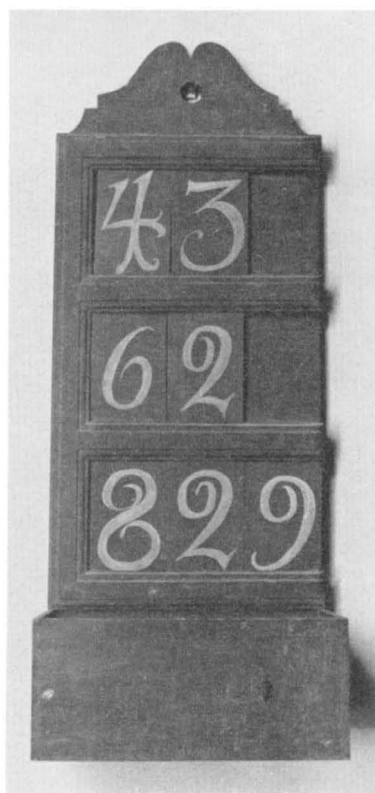

Fig. 225. Nummertavla från omkr 1800. Foto N Lagergren 1957
Nummerntafel von ca. 1800.

Hymn board, ca. 1800.

DOPREDSKAP Dopställ av snidat, målat och förgyllt trä (fig. 226). Består av ett skulpterat änglabarn som sitter på ett underrede med fyra volutformade ben samt bär på sitt huvud en åttkantig skiva med lambrequin utmed kanten. Torde ha tillkommit omkr 1730 i nära anslutning till den gamla predikstolen och timglasat. Restaurerades 1912 av Allan Norblad, varvid lambrequinverk samt änglabarnets händer och vingar kompletterades. H 91 Ett liknande dopställ finns bl. a. i Knutby kyrka (SvK, Up III, fig. 363).

Dopskålar — 1 Av förgyllt silver (fig. 230). Rund fot med bladornamentik samt evangelistsymbolerna (ängel, lejon, oxe, örn) uppbär en godronnerad skål, vars kant bär inskriften enl. MARC. 10: 14. Locket krönt av Johannes Döparen stående inom en krona. Stplr (på lockets kant och foten): MÖLLENBORG,¹kontr.stpl, Sthlms stpl, C 7 (= 1905). H 31

¹ GUSTAF MÖLLENBORG, f. 1796, † 1851, guldsmed i Sthlm. Firman, som under M:s namn övertogs av L. C. Féron 1850 och fortlevde till 1927, var med sin hantverksmässigt gedigna produktion den ledande i Sthlm på 1800-talet. Den stora skruvpressen samt verkstadens övriga inventarier nu på Skansen. Närmare se B. BENGTSOON Den Möllenbergiska verkstaden på Skansen, i: Fataburen 1941, s. 173 f.

Fig. 226. Dopbord från omkr 1730. Foto
N. Lagergren 1957
Taufisch von ca. 1730.
Christening table, ca. 1730.

Enligt graverad inskrift i botten skänkt av syskonen Carl Johan och Ulrika Eleonora Köllerström 1905. 2. Av silver Åttkantigt, smalt brätte med inskriften. HERREN ÄR MIN HERDE, MIG SKALL INTET FATTAS. Stplr EAC (= E. A. Carlsson), kontr.stpl, S, Sthlms stpl, B 9 (= 1952). D 41 Enligt inskrift i botten gåva av församlingsbor pingstdagen 1952.

Kalkar 1. Av silver, invändigt förgylld. Rund fot med drivet och punsat ornamentsband; profilerat skaft; cuppan halvklotformig. Stplr (på foten och cuppan): A. P. LUNDQVIST,¹ Sthlms stpl, kontr.stpl, K 4 (= 1840). Inskrift: BRÄNNKYRKA FÖRSAMLINGS KYRKA TILLHÖRIG. F. G. BEGAGNAD 18 ¹²/₁₁ 40. Inköpt 1840. H 26. Paten av förgyllt silver, helt slät. Stplr som föregående. Inskrift: TAGER OCH ÄTER GÖRER DET TILL MIN ÅMINNELSE 18 ²⁹/₁₁ 40. D 16. 2. Av silver, cuppan försedd med pip, invändigt förgylld. Koniskt skaft med utvikt fot, kantig nod. Runt foten graverad inskrift: GÅVA FRÅN BRÄNNKYRKA KYRKAS SYFÖRENING 1 KOR. 11. 25. Stplr LW, (= Walléns Guld- och Silversmide, Sthlm) samt årsbokstaven L 9 (= 1961). H 21, Tillhörande paten av silver Samma stpl som kalken. D 15. 1963.

NATTVARDS-
KÄRL

¹ ANDERS PETTER LUNDQVIST, † 1866, mästare, juvelerare i Sthlm från 1823. G. m. FREDRIKA ALBERTINA LUNDH, som stämplade till 1867

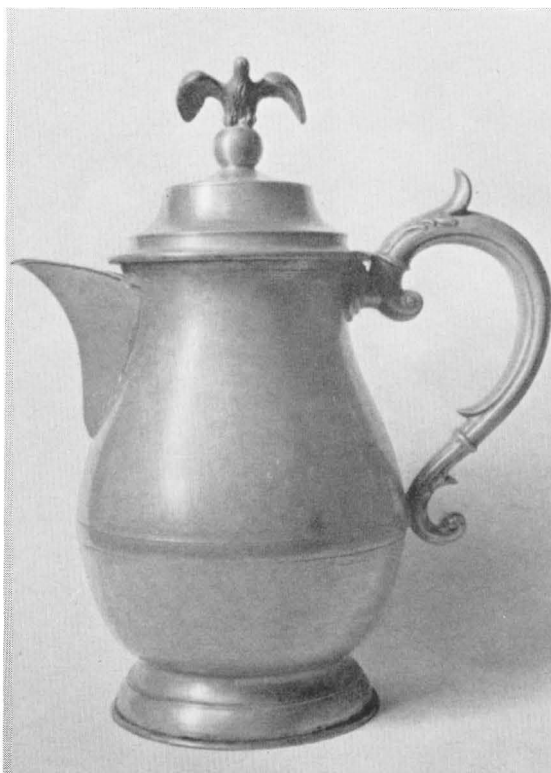

Fig. 227 Vinkanna av tenn, inköpt 1840. Foto N. Lagergren 1957

Weinkanne aus Zinn, eingekauft 1840. Pewter wine ewer, purchased 1840.

Oblataskar· 1 Av silver Rund, slät, med svagt välvt lock. Stplr (i botten och lockets botten): APL (= A. P. Lundqvist), Sthlms stplr, kontr.stplr, K 4 (= 1840). Inskrift på locket: BRÄNNKYRKA FÖRSAMLINGS KYRKA TILLHÖRIG 18 ²⁹/₁₂ 40. D 9,5, H 6.

2. Av silver, invändigt förgylld. Rund, locket krönt av ett lamm med korsfana. Stplr· BORGILA, kontr.stplr, S, Sthlms stplr, S 8 (= 1944), STERLING. Enligt graverad inskrift gåva av greve Erik Lagerbjelke (s. 311), 1944. D 14, H 12.

Vinkannor· 1. Av silver, invändigt förgylld. Rund profilerad fot, päronformad behållare, s-formigt handtag, profilerat lock krönt av lammet med korsfanan (fig. 229). Runt behållarens övre kant en replist. Stplr· A. P. LUNDQVIST, kontr.stplr, Sthlms stplr, V 4 (= 1851). Inskrift på foten: TILL BRÄNNKYRKA KYRKA AF DESS FÖRSAMLINGS DAMER. ÅR 1851. H 34. 2. Av silver, invändigt förgylld. Rund fot, päronformad behållare, kraftigt s-svängt handtag, lock krönt av lammet med korsfanan. På behållarens sida äro lagens tavlor, korset och törnekronan graverade mellan korslagda palmkvistar Stplr på

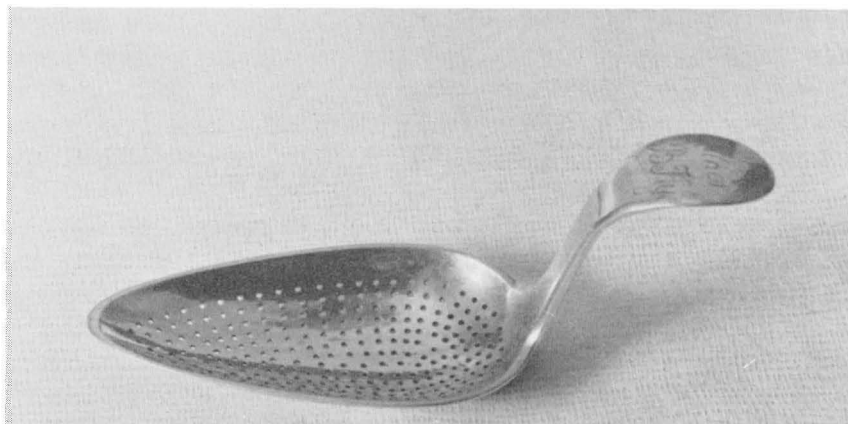
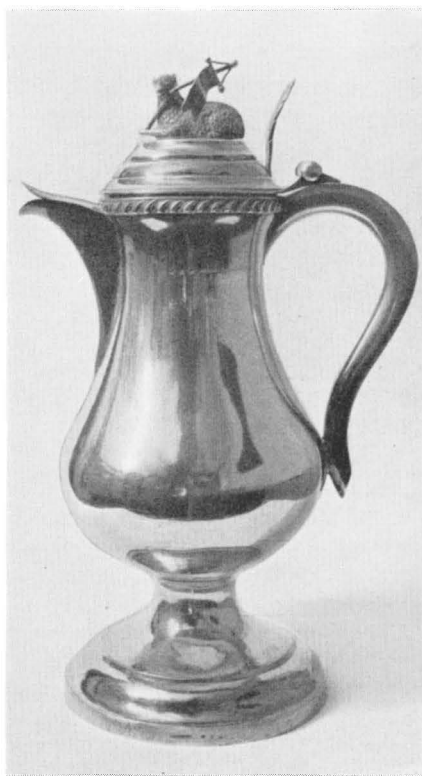

Fig. 228. Skumsked av förgyllt silver, 1839. Foto N. Lagergren 1957
 Schaumlöffel aus vergoldetem Silber, 1839. Skimming spoon, silver gilt, 1839.

Fig. 229. (t. h.) Vinkanna av silver, 1851.
 Foto N. Lagergren 1957
 Silberne Weinkanne, Silver wine ewer,
 1851. 1851.

Fig. 230. Dopskål av silver, 1905. Foto N.
 Lagergren 1957
 Taufbecken aus Silber, Silver christening
 bowl, 1905.

fot och lock: GULDSM.AKT.BOL., kontr.stpl, Sthlms stpl, E 6 (= 1883). Enligt graverad inskrift skänkt 1883 av kyrkovärden L. E. Andersson och hans maka Johanna Ulrika, född Wassberg (s. 237, not 2). H 39. — 3. Av tenn, 2 st. (fig. 227). Rund fot, päronformad behållare, profilerat handtag med voluter, lock krönt av en duva. Stplr SANTESSON, COMPOSITION, STOCKHOLM.¹ H 33, Enl. ST.PROT ²³/₈ 1840 inköptes två tennkannor

Skumsked av förgyllt silver (fig. 228). På skaftet ingraverat: TILLHÖR/BKY Stplr CGS (= C. G. Snak), kontr.stpl, I 4 (= 1839), Sthlms stpl. Inköpt 1840 (RÄK.). L 12.

SOCKENBUDS-
TYG

Sockenbudstygg, bestående av kalk, paten, oblatask och vinflaska. Kalken av silver, invändigt förgyllt. Rund fot, runt skaft med något tillplattad nod med mittlist, bugarliknande cuppa. Inskrift kring brädden: DENNA KALK TILLHÖR BRÄNKIÖRKAS FÖRSAMLING ÅHMJORD ÅHR 1775. Utan stämplor H 13,5. Paten av silver, på översidan förgyllt. Smalt brätte med kors inskrivet i en cirkel med räfflad botten. Utan stämplor D 8.

Oblatask av silver, invändigt förgyllt. Helt slät, med lock. Stplr BORGILA, kontr.stpl, S, Sthlms stpl, V 8 (= 1947), STERLING. D 6, H 2. Vinflaska av matt glas. Från Kosta. H 10,5. Sockenbudstyget förvaras i ett enkelt fodral av trä, klätt med svart läder, invändigt fodrat med sammet.

BRUDKRONA

Brudkrona av förgyllt silver Krans med fyra akvamariner och fyra ametister Kronan med åtta akantusornerade spetsar, krönte av palmetter och bärande hängande löv av akvamariner I övrigt besatt med sexton ametister Stplr GAB (= Guldsmedsaktiebolaget), kontr.stpl, S, Sthlms stpl, K8 (= 1936). D 7,5. Gåva av Älvsjö Församlingskrets.

FÖRSVUNNA
SILVERFÖRE-
MÅL

Vid kyrkstöder under 1830-talet stals kyrksilvret. Det bestod enl. INV 1830 av tre kalkar med paten och en vinkanna, drivet arbete med inskriften. TILL GUDS NAMPHS ÄHRA OCH BRENNE-KÏRCKIA FÖRSAMLINGS NYTTA OCH PRYDNADT HAFVER HERR GOUVERNEUREN, GENERAL-MAJOREN OCH GENERAL-QUARTERMÅSTAREN WELLBORNE CARL M. STUART TILL FARESTAD OCH LÅNGBRO GIFVIT DENNA KANNA UTHIJ IHOGKOMMELSE AFF DESS LILLE SON SAHLIG JOHAN STUART, SOM HÄR I KÖRCKIAN UTHIJ LÅNGBRO GRAFFEN UTTMEDH ALTARET PÅ SACRISTI SIJDAN BEGRAFFEN LIGGER: D. 1702.² Vidare hade kyrkan en dopskål med inskriften ELISABETH, i botten bokstaven Z och 1736 samt en

¹ NILS ABRAHAM SANTESSON, f. 1808, † 1886, tenngjutare med egen verksamhet i Sthlm 1839—86. LÖFGREN, a. a. I: 3, s. 492, uppgiver, att de båda tennkannorna utförts av Santessons son FRANS ABRAHAM, f. 1834, † 1916, vilket icke kan vara fallet, om kannorna inköptes 1840. Andra tennkannor omnämnas icke i arkivalierna.

² CARL MAGNUS STUART till *Farsta och Långbro*, f. omkr. 1650, † 1705, friherre, en av Karl XII:s mest betrodda män, slutade som guvernör i Kurland. Under sin tid i Kurland 1701—05 har han utfört teckningar av städer och byggnader därstädes (P CAMPE, *Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400—1850*, Sthlm 1951, s. 198). G. 1688 m. MARGARETA FUNCK, f. 1673, † 1736. Den i texten omnämnde sonen JOHAN, döpt 1695 21/6 i Sthlm, drunknade i barnaåren vid Långbro.

Fig. 231. Ljusplåt av mässing, 1600-talets förra hälft. Foto G. Lindqvist 1956.

Blaker aus Messing, erste Hälfte des 17. Jahrhunderts.
Brass sconce, first half of 17th century

Fig. 232. Ljusstake av mässing från omkr 1700. Foto N. Lagergren 1957
Messingleuchter von ca. 1700.
Brass candlestick, ca. 1700.

oblatask i drivet arbete med två adliga vapen med ERH över det vänstra och M:B:S. över det högra, i botten bokstaven H.¹

Ljuskronor 1 Av malm, 16 ljusarmar i två kransar samt lika många prydnads-LJUSREDSKAP armar avslutade med reflexblommor Rosettformiga droppskålar Den rikt profilerade mittstaven avslutas uppåt av en figur med ett horn och nedåt av en kula med inskriften: HUST' ANNA LARS DOTTER BERG ANNO 1699. H 90. 2. Av malm med 8 ljusarmar i en krans samt en övre krans av 8 prydnadsarmar Den profilerade stammen krönes av en dubbelörn och avslutas nedtill med en stor kula. Runda droppskålar 1600-talet, möjligen Skultunaarbete. H 68. 3. Av malm med 8 ljusarmar och 8 prydnadsarmar, som upptill avslutas i sexflikiga reflexblommor Rosettformade droppskålar Staven avslutas nedåt av en kula med inskriften: ANNO 1732. H 43. Hänger i sakristian. 4. Av mässing med 10 ljusarmar med plats för två ljus å var arm. Ovanför denna krans ytterligare två med prydnadsarmar, avslutade med reflexblommor Den kraftigt profilerade staven avslutas uppåt av en kronliknande skål och nedtill av en kula med

¹ Syftar sannolikt på MÄRTA BEATA STUART till Långbro, f. 1642, † 1673, samt hennes make härads-hövdingen ERIK PEDERSSON HOLM, adlad ROSENHOLM, f. 1613, † 1672.

inskriften. MINNE AV SYSKONEN CARL JOHAN OCH ULRIKA ELEONORA KÖLLERSTRÖM 1905. H 135. 5. Av malm med 6 ljusarmar Hänger i Västberga begravningskapell.

Ljusarmar 1 Av brännförgylld mässing, 7 st. Femarmade med rund väggskiva, rosettformade droppskålar och armar med bladornament och änglar 1700-talstyp. L 42. I långhuset. 2. Av mässing, 4 st. Trearmade med rund väggskiva, runda droppskålar och armarna prydda av huvuden i profil. 1700-talstyp. L 34. I långhuset. 3. Av mässing, 2 st. Trearmade, enkla. 1700-talstyp. L 29. I långhuset. 4. Av malm, 2 st. För två ljus. Rund väggskiva, s-formig, vridbar arm med bladornament och djurhuvuden, runda droppskålar 1700-talet? L 46. På orgeln.

Appliker, av förgylld och ciselerad mässing, 2 st. För två ljus. Väggfäste i form av en pilaster krönt av urna, s-formiga, lagerkransprydda armar 1780-talet. Pilasterns L 31 På orgelläktaren.

Ljusplåtar 1. Av mässing (fig. 231). Rektangulär, upptill rundad väggplåt. Stämplad och driven ornamentik. Enkel droppskål med uppvikta kanter, nitad vid väggplåtens nedre del; två ljuspipor 1600-talets förra hälft, möjligen Skultunaarbete.¹ Väggplåtens H 45, B 23. I sakristian. 2. Av mässing, 2 st. Oval reflektor med runt överstycke. Drivna bucklor samt punsad och stämplad ornering. En pipa med musselformad droppskål. 1700-talets början. Väggplåtens H 65. På Ö korväggen på ömse sidor om altaret.

Ljusstakar 1 Av silver, 4 st. för ett ljus. Sexkantig fot vilande på sex platta kulor, sexsidigt profilerat skaft, rund blomkalksformad droppskål. Stplr på foten. EAC (= E. A. Carlsson), kontr.stpl, S, Sthlms stpl, R 8 (= 1943). Enligt inskrift gåvor av familjerna Max Gäbel² och Olle Torell 1944. H 43. På altaret. 2. Av mässing, 2 st. (fig. 232). Åttkantig fot, runt skaft avslutat i en åttkantig manschett, varifrån en spiralformad ljushållare försedd med en åttkantig droppskål höjer sig. Driven, punsad och stämplad ornamentik. Omkr 1700. H 26. På dopaltaret. 3. Av mässing, 2 st. lika. Sakna droppskål, i övrigt lika med föregående, men något större. H 28. 4. Av mässing, 2 st. lika. Kvadratisk fot av marmor, droppskål av glas. 1800-talet. H 32. På altaret i sakristian. 5. Av malm, 2 st. lika. Femarmade med plats för ett ljus i en mittarm. Profilerat runt skaft, runda droppskålar 1800-talet. H 68. 6. Av mässing, 2 st., enpipiga. Senempire. H 45.

Kandelaber av mässing, tvåarmad med fem pipor Platt, rund fot, profilerat runt skaft, som uppbär de svängbara armarna. Runda droppskålar 1600-talstyp. H 45.

TEXTILIER

Antependier 1 Av rött mönstrat siden med rika broderier i guldtråd och gult och grått silke. Upptill broderad text: ÄRA VARE GUD I HÖJDEN OCH FRID PÅ JORDEN I mitten Kristusmonogram inom strålkran. Sign. CS LICIVM 1912. 2. Av svart mönst-

¹ SIGURD ERIXON, Mässing, Sthlm 1943, s. 151.

² MAX GÄBEL, f. 1868 i Meissen (Sachsen), † 1942 i Sthlm, disponent. Avlade bryggmästarexamen i Worms 1889. Var mycket verksam i det kommunala livet i Brännkyrka. G. 1900 m. KARIN INGEBORG OLSSON.

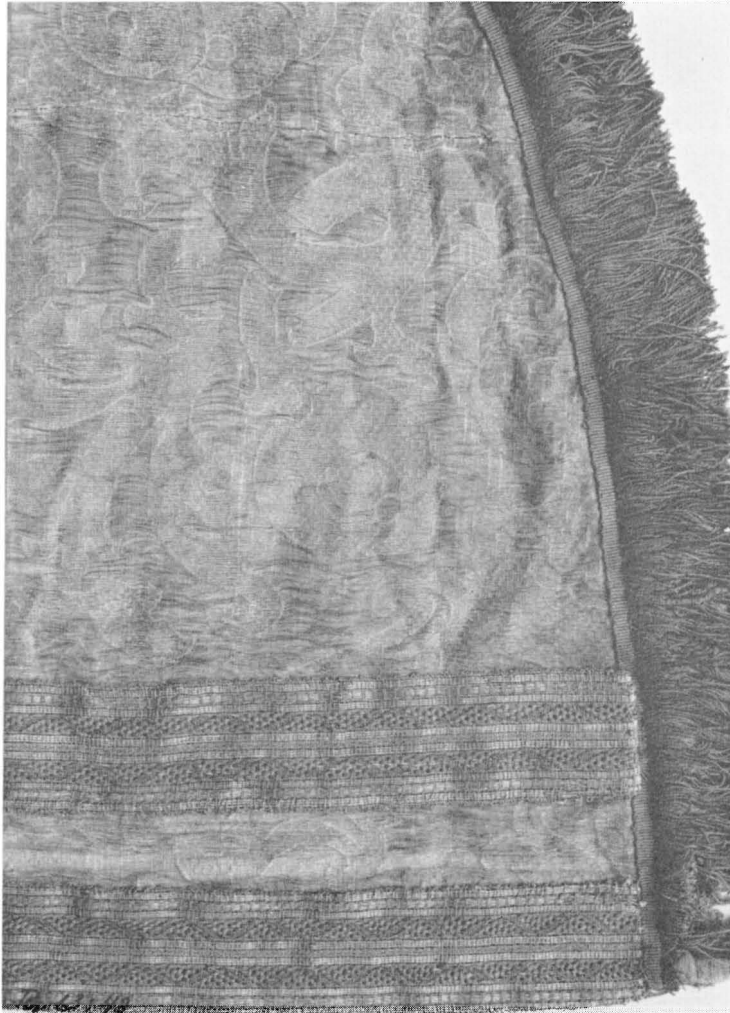

Fig. 233. Detalj av korkåpa från 1600-talet. Foto ATA.
 Detail von einem Chormantel. 17
 Jahrh. Detail of cope. 17 th
 century.

rad sidendamast med applicerade guldgaloner och broderier i guldtråd. I mitten kors samt INRI. Sytt av grevinnan Edith Lagerbjelke med dotter och sonhustru, skänkt 1929 (s. 311). 3. Av grönt mönstrat siden med vinranka, hjort och flod i applikation och broderi. Broderad inskrift: OM NÅGON TÖRSTAR SÅ KOMME HAN TILL MIG OCH DRICKE. Sign. LIBRARIA KOMP. B. S. A. 1944. 4. Av vitt mönstrat siden med kors i rött siden med invävda guldtrådar Applikationer i rött siden och guldgalon samt broderier

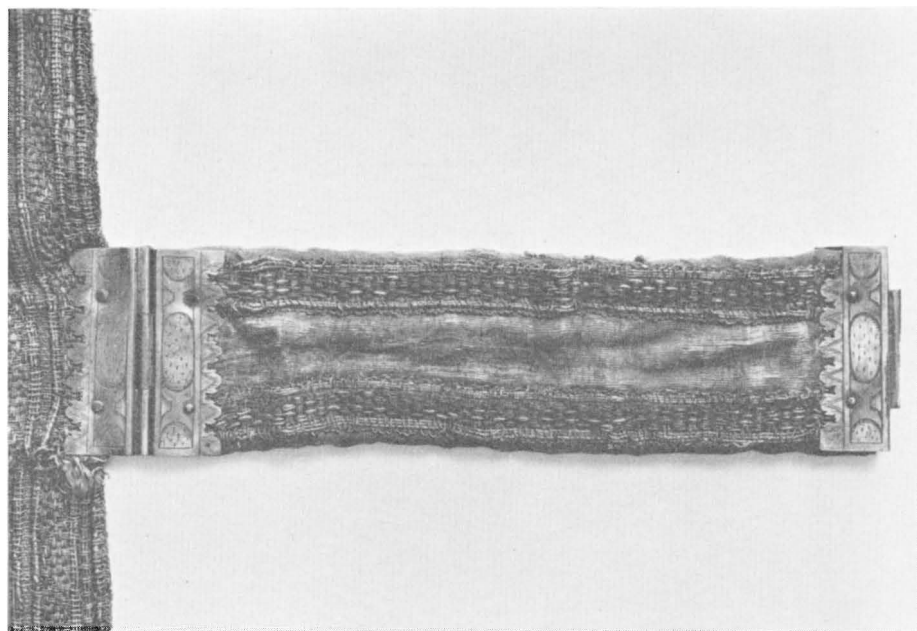

Fig. 234. Knäppklaff till korkåpan fig. 233. Foto ATA.

Knopflasche von dem Chormantel Abb. 233.

Morse of the cope fig. 233.

i gult och vitt: Kristusmonogram, druvklase, liljor och stjärnor Sign. ERSTA 1957
 5. Av violett mönstrat siden med kors i smala guldgaloner Korsmitten markerad med broderade röda och turkos fyrkanter Sign. ERSTA 1959. 6. Av vitt linne. För dopaltaret (s. 265). Gåva av Kyrkliga syföreningen 1951

Korkåpa (fig. 233, 234) av siden i grönaktig vit färgton med ytinslag av tunn silverwire; stort granatäppleliknande symmetriskt mönster L 280, H 122. Bräm markerat med två 5 cm breda guld-silverband, 1600-talstyp med metalltråd både i varp och inslag. Inget spår av ryggsköld. Längs nederkanten grön silkefrans. Foder av nu brunaktigt linne, ursprungligen förmodligen rött. Knäppklaff av samma material med beslag av förgyllt silver, dels för knäppning, dels charnier Hela kåpan säkerligen från 1600-talet, förmodligen dess mitt. Tillståndet bristfälligt; sidentyget blekt och upprivet, fodret trasigt. I Strängnäs museum.¹

Mässkjorta av linnekammarduk (H 134, ärmarnas L 55) med guldbroderier (fig. 235, 236). Bred bål (116), fram- och bakstycke i ett; vidden hoprynkad mot uppstående, låg krage. Helt öppen fram, hopknuten med band i halsen; vida ärmar nedtill hoprynkade mot smal, broderad linning, hopknuten med band. Överdelen av bålen och ärmarna

¹ C. R. AF UGGLAS, Katalog öfver Södermanlands Fornminnesförenings kyrkomuseum i Strängnäs, Strängnäs 1911, Nr 175.

prydda med regelbundet strödda, broderade blomkvistar utförda med guldsnodder samt gult silke och paljetter. Längs nederkanten samt hals och sidosprund smal bård av likartat broderi. Mönstret vittnar om orientaliska förebilder. Den ovanliga, synnerligen praktfulla skjortan sannolikt polskt arbete från 1600-talet, förmodligen ursprungligen avsedd för profant bruk. Tillägg från 1700-talet är ett rysch kring hals och ärmlinning bestående av en jämbred vävd spets. Konserverad 1964: rengöring och spänning. SHM (inv.nr 14314).

Mässhakar. 1. Av svart sammet, kantad med silvergalon (fig. 237). På ryggsidan kors av bred silvergalon, på framsidan Jehovasol broderad i silvertråd. Början av 1800-talet.

2. Av röd sammet, kantad med guldgalon (fig. 238). På ryggsidan kors i guldgalon och törnekrona broderad i guldtråd, på framsidan Jehovasol broderad i guldtråd. Början av 1800-talet.

3-4. Av vitt mönstrat siden med broderade stiliserade blommor i guld- och silvertråd. På ryggsidan kors i guldgalon och broderad ros och strålar, på framsidan rund medaljong med broderad duva i vitt silke mot blå botten omgiven av strålkran i guldtråd. Ena mässhaken skänkt 1937 av Kyrkliga syföreningen, den andra inköpt samma år.

5. Av grönt mönstrat siden. På ryggsidan broderat gaffelkors. I korsmitten pelikan matande sina ungar i applikation och broderi. På korsarmen. STÖRST AV ALLT ÄR KÄRLEKEN. På framsidan broderat svärd omslingrat av en lilja. Sign. LIBRARIA 1944, KOMP. T(ORSTEN) N(ORBERG). Enligt broderad inskrift på baksidan gåva av Sigurd och Gerda Nauckhoff¹ 1944.

6. Av violett mönstrat siden. På ryggsidan kors i silvergalon samt törnekrona och Kristusmonogram broderat i silvertråd och olikfärgat silke. På framsidan broderat Guds-öga inom strålkran. Sign. ERSTA 1955.

Kalkkläden. 1. Av svart sammet. Broderier och frans i guldtråd och guldlan. I mitten Kristusmonogram. 1800-talet. 2. Av röd sammet med broderier och frans i guldtråd. I mitten Kristusmonogram inom strålkran. 1800-talet. 3. Av vitt mönstrat siden med broderier i guldtråd och vitt silke. I mitten Kristusmonogram. Skänkt 1951.

Bokdyna av svart mönstrad sidendamast med broderade stjärnor i guldtråd. I hörnen tofsar i guldtråd. 1700-talet?

Håvar, ett par, av röd sidendamast med broderier och frans i guldtråd samt årtalet 1938. Invändigt klädda med rött skinn.

Kormatta flossa, mönstrad i gult, grått, grönt. Sign. La och AE. Gåva av Brännkyrkas syföreningar

I Årstadagboken² omtalas hur den 17 juni 1833 från Brännkyrka kyrka visades upp

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

¹ SIGURD ADOLF GUSTAFSSON NAUCKHOFF, f. 1879, † 1954. Direktör vid Nitroglycerin AB vid Vinterviken i Brännkyrka sn. Fil. hedersdoktor vid Uppsala universitet 1942. G. 1907 m. GERDA METTA MARIA ROSÉN.

² MÄRTA HELENA REENSTIERN, f. 1753, † 1841. G. m. ryttmästaren CHRISTIAN HENRIK VON SCHNELL, f. 1733, † 1811, ägare till Årsta. Fru VON SCHNELL förde den ovan omtalade, kulturhistoriskt mycket intressanta dagboken om livet på Årsta. Den innehåller också många notiser om Brännkyrkas församlingsliv.

Fig. 235. Mässkjorta från 1600-talet, urspr. avsedd för profant bruk. Foto ATA. S. 286.
 Albe, ursprünglich profanes Hemd. Feines Leinen mit Goldstickerei. 17. Jahrh. Polen (?)
 Alb, originally shirt for secular use. Gold embroidery on linen. 17th century. Poland (?)

»en Mässhake af Pourpour Sammet Brodderad med Påfvar och Munkebilder». Av allt att döma rör det sig om en medeltida mässhake. Vid samma tillfälle beslöts, att en ny mässhake skulle göras, till vilket fru von Schnell skänker »sin salig mans Brudgums natträck». I INV 1830 upptagas två mässhakar, den ena av röd sammet, den andra av moire. På en av dessa stod med förgyllda bokstäver MARIA CATHARINA GRUBB ANNO 1755.¹ Denna mässhake sändes före 1875 till Strängnäs Museum (Hermelin, a. a., s. 79). På en håv var enl. samma INV broderat M.C.G.B. (= Maria Catharina Grubb, se ovan).

GRAVMINNE 1 Gravstenar 1 Av grå kalksten, helt slät. I hörnen igenfyllda märken efter järnringar Inskrift: RIKSRÅDETS BARON LAGERBIELKES GRAF 1779 (s. 311). 122 × 208. I mittgången. Har ursprungligen legat ca 2 m S om nuvarande plats som täckplatta till en murad grav I trägolvet finns ett inristat kors, som utmärker den ursprungliga platsen.

¹ MARIA CATHARINA GRUBB, f. 1726, † 1794. G. 1749 m. grosshandlaren WILLIAM TOTTIE. Ägde Farsta gård.

Fig. 236. Detalj av fig.
235. Foto ATA.
Detail zu Abb. 235.
Detail of fig. 235.

2. Av grå kalksten utan ornament. Inskrift: HÄR VNDER LIGGER BEGRAFWEN CAMMERERAREN HERR JOHAN HADELIN¹ AO 17 DEN DESS KIÄRE / FRU EBBA GRAMMEL ANNO 1705 DEN 19 OCTOBER MED TRENNE DERAS AFSOMNADE KIÄRE BARN. Nederst ps: 30 v(?) 12 samt hos. 6 VERS 12.² Denna gravsten ligger på kyrkogården S om kyrkan och låg enligt TILAS även 1763 därstädes.

¹ JOHAN HADELIN, f. 1664, † 1740, assessor vid Kammarkollegium, broder till Sthlms borgmästare Samuel Hadelin. G. 1690 m. EBBA GRAMMEL från Daretorp, Vg.

² Den numera svårt skadade texten är kompletterad efter D. TILAS, Sockne-Skrifware, II, s. 433, KB.

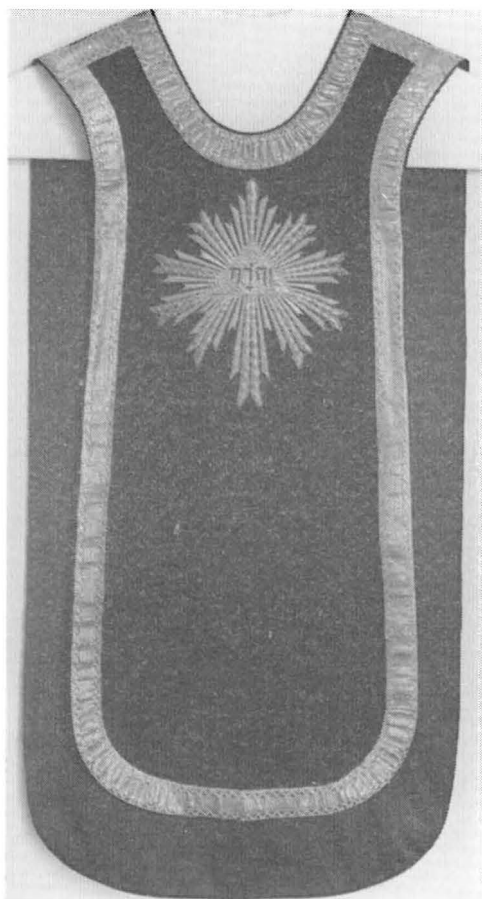

Fig. 237 Mässhake (nr 1) av svart sammet, inköpt 1834. Foto N. Lagergren 1957 S. 287

Kasel (Nr. 1) aus schwarzem Samt, eingekauft 1834. Chasuble (No. 1), black velvet, purchased 1834.

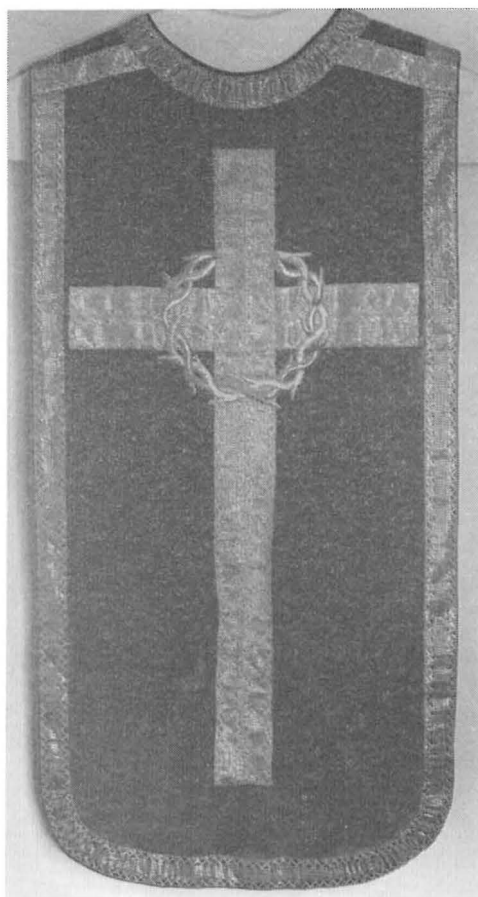

Fig. 238. Mässhake (nr 2) av röd sammet, skänkt 1854. Foto N. Lagergren 1957 S. 287

Kasel (Nr. 2) aus rotem Samt, Gabe von 1854. Chasuble (No. 2), red velvet, presented 1854.

O. HERMELIN (a. a.) omnämner en bit av en gravsten med inskriften HIC SEPT .., möjligen ett fragment av en medeltida gravsten. Vid kyrkans ombyggnad 1802 borttogos alla de gravstenar, som funnos i kyrkan. Där om vittnar ÅRSTADAGBOKEN (del I, s. 272) den 19 maj 1802 »togs stenen av den Reenstiernska graven i Kyrkan och kvarlevorna efter förfäderna fördes ut på kyrkogården». Hos PALMSKIÖLD (nr 284, s. 335 f) finner man ganska utförliga uppgifter om äldre gravminnen. Bland gravstenar nämnes

Skyttegraven i koret, på vilken sten namnen Gustaf Adolf Skytte och J(ungfru) Maria Skytte voro uthuggna.¹

Epitafier 1. Över Axel Lagerbielke (s. 311). Av brun kalksten med omramning av kolmårdsmarmor (fig. 239). Upptill på tavlan den friherrliga ätten Lagerbielkes vapen i förgylld infattning med serafimerkedja och krönt av en friherrlig krona. Inskrift: TIL ÅMINNELSE ÖFWER KONUNGENS OCH RIKETS RÅD RIDDARE OCH COMMENDEVR AF KONGL. MAJ^{TS} ORDEN FRIBERRE AXEL LAGERBIELKE / FÖR GUD OCH ÖFWERHET LAG OCH MEDBORGARE EN NITFULL OCH WÅLSINNAD MAN FÖDD 15 JULII 1703 DÖD DEN 20 MAIJ 1782. 200 × 112. Epitafiet återgår på en ritning av Jean Eric Rehn² (fig. 240). Hänger på S väggen mellan andra och tredje fönstren. 2. Över Johan Gustaf Lagerbjelke (s. 311). Av brun kalksten med en infälld porträttmedaljong av brons med den dödes porträtt i profil (fig. 241). Till höger om porträttet en ordenskraschan, till vänster ankare omgivet av tre kronor. Nederst signatur B. S. Medaljongen (D 50) är en kopia efter en porträttmedaljong av J T Sergel från 1805.³ Ovanför medaljongen

står i förgyllda bokstäver Joh. Gust. Lagerbjelkes valspråk SANNINGEN SIN RÄTT, å ömse sidor om medaljongen urnor i relief. Nederst inskrift: IOH GUST LAGERBIELKE FÖDD 1745 D: 22 MAIJ DÖD 1812 D: 16 OCTOBER. 134 × 134. Hänger på N väggen mellan andra och tredje fönstren. Epitafiet är ett vackert prov på klassicismens sepukralkonst i Sverige och har bl. a. sin motsvarighet i skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldons epitafium i Amiralitetskyrkan, Karlskrona, uppsatt samtidigt med Lagerbjelkes epi-

Fig. 239. Epitafium över Axel Lagerbielke, † 1782, ritat av J. E. Rehn. Foto N. Lagergren 1957

Epitaph für Axel Lagerbielke, † 1782, gezeichnet von J. E. Rehn.	Epitaph in memory of Axel Lagerbielke, died 1782; designed by J. E. Rehn.
--	---

¹ GUSTAF ADOLF SKYTTE, f. 1637, ryttmästare, avrättades 1663 för sjöröveri. Han har varit förebild till Viktor Rydbergs Fribytaren på Östersjön. Hans syster MARIA † 1699 och enl. SV ADELNS ÄTTARTAVLOR begravnen i Mönsterås, Sm.

² JOHAN (JEAN) ERIC REHN, f. 1717 † 1793, hovintendent, professor, arkitekt, konsthantverkare, tecknare och gravör. En av 1700-talets flitigaste och mest förfinade konstnärer, som var verksam inom nästan alla områden. De främsta insatserna har han gjort inom dekorationskonsten.

³ Jfr G. GÖTHE, Johan Tobias Sergels skulpturverk, Sthlm 1921, nr 205.

Fig. 240. Kopia av J. E. Rehns ritning till epitafiet fig. 239. UUB.

Kopie der Zeichnung von
J. E. Rehn zum Epitaph
Abb. 239.

Copy of Rehn's sketches of
epitaph fig. 239.

tafium år 1812 (SvK, Bl III, fig. 146, s. 208 f). 3. Minnestavla över de sjömän som omkom under det andra världskriget 1939—45. Av grå marmor; uppsatt 1948 på N ytterväggen.

Övriga begravningsminnen, som kyrkan ägt, ha under tidernas lopp försvunnit. Kvar finns en liten vapensköld av trä (fig. 242) med adliga ätten Lagerbielkes vapen inom en yppig barockram av snidat och förgyllt trä. Möjligen har skölden tillhört något inredningsföremål eller också ett numera försvunnet epitafium över Johan Eugenius Fistulator, adlad Lagerbielke, † 1732 (s. 311). Vapensköldens H 30, B 28. Uppsatt över dörren under läktaren.

Hos PALMSKIÖLD (284, s. 343) finnas många upplysningar om Brännkyrka kyrkas gravminnen, vilka förmodligen förstördes vid branden 1723. Sålunda lämnar han bl. a. följande beskrivning: »Fram uti Choret uppå södra sidan om altaret är uppsatt en Tafla, uppå hwilken följande inscription finnes: ARNOLDUS GROTHUSEN¹ IN LÅNGBRO FILIO JUNIORI ARNOLDO HIC SEPULTO & FRATRIBUS EJUS BASILIO & HERMANO GROTHUSEN CUM DUABUS SORORIBUS CATHARINIS IN TEMPLO HOLMANO HUMATIS, POSUIT MONUMENTUM HOC PATERNI AMORIS. ANNO 78 D 12 MARTII» (= Arnold Grothusen till Långbro uppsatte i faderlig kärlek detta monument över sonen Arnold d. y., som här är begravnen, och hans bröder Basilius och Herman Grothusen samt över två systrar jordade i Katarina kyrka i Stockholm). Vidare fanns ett epitafium över Johan Grothusen och hans barn. På ett vapen över sakristian fanns följande inskrift: CAROLUS GUSTAVUS SKYTTE PLACIDE OBDORMIVIT IN CHRISTO D. 28 MAJI 1609.² Dessutom uppges att på N sidan om altaret hängde två vapen; på det ena stod HANS KYLE, RIDDARE, på det

HUSEN CUM DUABUS SORORIBUS CATHARINIS IN TEMPLO HOLMANO HUMATIS, POSUIT MONUMENTUM HOC PATERNI AMORIS. ANNO 78 D 12 MARTII» (= Arnold Grothusen till Långbro uppsatte i faderlig kärlek detta monument över sonen Arnold d. y., som här är begravnen, och hans bröder Basilius och Herman Grothusen samt över två systrar jordade i Katarina kyrka i Stockholm). Vidare fanns ett epitafium över Johan Grothusen och hans barn. På ett vapen över sakristian fanns följande inskrift: CAROLUS GUSTAVUS SKYTTE PLACIDE OBDORMIVIT IN CHRISTO D. 28 MAJI 1609.² Dessutom uppges att på N sidan om altaret hängde två vapen; på det ena stod HANS KYLE, RIDDARE, på det

¹ ARNOLD GROTHUSEN, f. antagl. i Reval, † 1599 i Warszawa Konung Sigismunds lärare, vistades i Sthlm från 1574 till 1599. Ägare till *Långbro*. G. 1570 m. ANNA BLASIUSDOTTER.

² CARL GUSTAF SKYTTE, f. 1606, † 1609, son till Johan Skytte af Duderhof, se nedan.

Fig. 241. Epitafiet över Johan Gustaf Lagerbjelke, † 1812. Porträttmedaljongen är en kopia efter Sergel. Foto N. Lagergren 1957

Epitaph für Johan Lagerbjelke, † 1812. Das Porträtmedaillon ist eine Kopie nach Sergel. Epitaph in memory of Johan Gustaf Lagerbjelke, died 1812. Portrait copied after Sergel.

andra ERIC KYLE TIL ERSTAWIJK, AFSOMNAD 25. NOVEMBER.¹ Årtal saknades dock. Uppgifterna angående Grothusens och Kyles epitafier återfinnas också hos Fors (a. a., s. 93), där det även uppges, att Johan Skytte och hans fru Maria Näf² till Älvsjö hade epitafier i kyrkan före branden 1723. På Edbergs alternativa restaureringsförslag 1791 (fig. 205) finnas två begravningsvapen av tidig typ inritade på korets Ö vägg. Möjligen rör det sig om några av de ovan omnämnda begravningsvapnen, vilka i så fall torde ha räddats vid eldsvådan 1723 och försvunno först senare.

¹ HANS CLAESSON KYLE d. ä., † 1583, riddare, amiral, ståthållare på Sthlms slott. Ägare till *Erstavik*. ERIC KYLE, levde 1617 son till föregående, kapten vid flottan. Ägare till *Erstavik*.

² JOHAN BENGTTSSON SCHRODERUS, adlad friherre SKYTTE AF DUDERHOF, f. 1577 † 1645. Blev 1602 efter universitetsstudier prins Gustaf Adolfs lärare, adlades 1604, riksråd 1617, fick sedermera olika politiska o. a. uppdrag. Såsom generalguvernör över Livland, Ingermanland och Karelen (1629) och som den förste universitetskanslern i Dorpat (1632) genomförde s. omfattande reformer i Baltikum. President i Göta hovrätt 1634. Ägde *Älvsjö* gård. G. 1606 m. MARIA JAKOBSDOTTER NEAF (Näf), † 1649. Begravda i Uppsala domkyrka.

Fig. 242. Vapensköld med Johan Eugenius Fistulators, adl. Lagerbielke, vapen. Foto N Lagergren 1957 S. 292.

Wappenschild mit dem Wappen des Johan Eugenius Fistulator, geadelt Lagerbielke.

Coat-of-arms of Johan Eugenius Fistulator, elevated to the nobility as Lagerbielke.

TAVLOR

Tavlor 1. Kristi begråtande, oljemålning på duk (fig. 243). Kristus ligger snett över ett stenblock med huvudet i Marias knä; t. h. Maria Magdalena och ett änglabarn, nederst t. v ett fat med spik och papperslapp med fragmentarisk inskrift (korsets titulus). Osignerad. Kopia efter ett verk i Wiens konstmuseum, tillskrivet Anton van Dycks skola. Detta återigen återgår på ett verk av P. P. Rubens i Pradomuseet i Madrid.¹ Målningen i Brännkyrka skänktes av friherre J. G. Lagerbielke 1803 och användes ända till 1851 som altartavla (jfr s. 269). 69×86. Tavlan är numera försedd med en snidad ram av bronserat och svartmålat trä med genombrutna voluter, akantus och bandverk. Nederst en kartusch med inskrift: FÖRÄHRAT AF HERR CAMRERAREN JOHAN LITZSON ANNO 1738. Inskriften åsyftar en annan nu försvunnen oljemålning, framställande Uppståndelsen (BRANNIUS; HERMELIN, a. a.). 2. Nattvarden, oljemålning på duk (fig. 244). Tillhörde förmodligen den 1727 tillkomna altarpopsatsen (s. 266). Enkelt arbete. Svart och förgyllt, profilerad ram. H 48, B 85. Förvaras numera i sakristian. 3. Korsfästelsen, oljemålning på duk (fig. 246). Enkelt arbete från 1700-talets

¹ En replik finns i Åmots kapell, Ockelbo sn (SvK, Gä, s. 296). I privatsamling i Gävle finns ytterligare en replik, om vilken gjorts gällande, att den är en originalmålning av Rubens och att målningarna i Brännkyrka och Åmot äro kopior efter denna. Jfr KLASSIKER DER KUNST. 1 uppl., van Dyck s. 447; Rubens s. 391.

Fig. 243. Kristi begråtande, kopia efter van Dyck. Ramen från 1738, har tillhört en äldre tavla. Foto N. Lagergren 1957

Beweinung Christi, Kopie nach van Dyck. Der Rahmen von 1738 gehörte zu einem älteren Gemälde. *The Mourning of Christ, copy of a van Dyck picture. Frame, 1738, from an older picture*

början, möjligen utfört efter en äldre grafisk förlaga. Den valhanta modelleringen påminner direkt om tavlan nr 2, och det torde vara ganska sannolikt, att även Korsfästelsen härrör från gamla altaruppsatsen 1727 (s. 265). H 80, B 61 Enkel svart profilerad ram. — 4. Korsfästelsen, oljemålning på duk (fig. 245). T h. om Kristus visas en ängels kamp med ett odjur, symboliserande livets kamp med döden. H 104, B 68. Den praktfulla skulpterade ramen består av blad-, blom- och fruktornament, i det stora överstycket en figur med ett ymnighetshorn. Omkr 1700. Ramen torde ursprungligen ha varit avsedd till spegelram eller dyl. och har först senare skänkts till kyrkan.

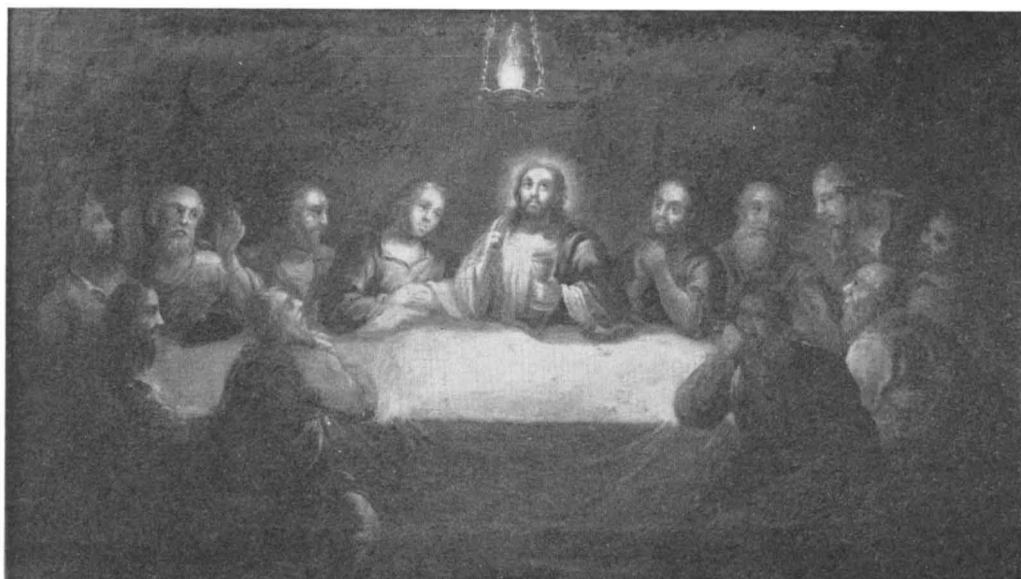

Fig. 244. Nattvarden, oljemålning från 1700-talets förra hälft. Foto N. Åzelius 1936. S. 294.
Abendmahl, Ölgemälde aus der ersten Hälfte des 18. The Last Supper, oilpainting, first half of 18th century.
Jahrhunderts.

Den täcker bl. a. stora delar av tavlan. 5. Ovalt porträtt av drottning Ulrika Eleonora d. y., oljemålning på duk (fig. 248). Midjebild, en face. Blå klänning med guldbroderi och en hermelinmantel svept kring ryggen. En kraftig, svart hårlock faller ned över högra axeln. Mörkbrun bakgrund. Osignerad, men möjligen samtida kopia efter original av J Starbus.¹ Profilerad, snidad och förgylld ram. Inskrift på baksidan. KONG CARL XII:S SYSTER ULRIKA ELEONORA FÖDD 1688 SVERIGES DROTTNING 18 D. 1741 RENOV 1914 A. NORBLADS ATELIER. H 82, B 68. I sakristian. 6. Ovalt porträtt av prinsessan Hedvig Sophia, oljemålning på duk (fig. 249). Midjebild, vänd något till höger. Blå klänning med guldbroderier, ljus lockigt hår, mörkbrun bakgrund. Av samma utförande och storlek som föregående. Även ramen har samma form. Inskrift på baksidan: KONUNG CARL XII:S SYSTER HEDVIG SOPHIA FÖDD ÅR 1681 26/6 FÖRMÄLD MED HERTIG FREDRIC IV AF H: GOTTORP RENOV 1914 A. NORBLADS ATELIER. I sakristian. — 7 Porträtt av Adolph Maclean,² oljemålning på duk (fig. 247). Midjebild, kroppen vänd åt höger, ansiktet en face. Blått harnesk, brunröd kappa, vit krage. Blågrå bak-

¹ JOHAN STARBUS, f. 1679 i Amsterdam, † 1724, porträttmålare och miniatyrist. Lärjunge till David von Krafft, blev sedermera hovmålare hos prinsessan Ulrika Eleonora.

² JOHAN ADOLPH MACLEAN, f. 1694, † 1761, friherre MAKELÉER, kapten. Bosatt på gården *Johannisberg* nära Rimbo, Uppland.

Fig. 245. Korsfästelsen, oljemålning från 1700-talets förra hälft. Ramen omkr. 1700, har antagl. från början använts som spegelram. Foto N. Lagergren 1957. S. 295.

Kreuzigung, Ölgemälde aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Der Rahmen von ca. 1700 hat vermutlich ursprünglich als Spiegelrahmen gedient.

The Crucifixion, oilpainting, first half of 18th century. Frame, ca. 1700, probably originally a looking-glass frame.

Fig. 246. Korsfästelsen, oljemålning från 1700-talets förra hälft. Foto N. Åzelius 1936.

Kreuzigung, Ölgemälde aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. *The Crucifixion*, oilpainting, first half of 18th century.

grund. Osignerad, möjligen utförd av J. H. Scheffel.¹ Enkelt profilerad förgylld ram. Inskrift på baksidan. ADOLPH / MACKLIEN / CAPITAINE VID KONUNGENS / LIFGARDIE TIL FOTS ANNO 1734. H 87, B 72,5. I församlingshuset vid Liljeholmen. 8. Brännkyrka kyrka från SV, oljemålning på metall (fig. 197). Kring kyrkogården synes bogårdsmuren av gråsten, t. v om kyrkan Lagerbielkeska gravkoret. I förgrunden Brännkyrkasjön. Osignerad och odaterad, men målad mellan åren 1849, då Lagerbielkeska gravkoret byggdes, och 1872, då Brännkyrkasjön torrlades. Ram av förgylld trälist och linneklädd passepartout av senare datum. H 13, B 26. Samma utsikt, försedd med staffage, publicerades i träsnitt i Svenska Journalen år 1872 som illustration till artikeln »Ur Gustaf Wasas riddarsaga».

¹ JOHAN HENRIK SCHEFFEL, f. 1690, † 1781, målare. Född i Wismar överflyttade S. 1723 till Sthlm, där han blev en högt skattad porträttör

Fig. 247 Porträtt av friherre Adolph Maclean. Oljemålning möjligen av J. H. Scheffel. Foto N. Åzelius 1936. S. 296.

Porträt des Freiherrn Adolph Maclean. Ölgemälde, möglicherweise von J. H. Scheffel.

Portrait of Baron Adolph Maclean, Oilpainting, probably by J. H. Scheffel.

Votivskepp 1 Av trä (fig. 250). Tremastad örlogsman, med kanoner i tre våningar Galjonsfigur i form av krönt lejon, i aktern flankera två lejon ett krönt vapen. Danskt arbete från 1600-talets mitt. L 77 Hänger i långhuset. 2. Av trä (fig. 251). Tremastad örlogsman med kanoner i tre våningar I fören galjonsbild i form av en ängel med krona på huvudet och kalk i handen. Enligt BRANNIUS a. a. skänkt av fru Grubb på Farsta (s. 288, not 1) strax före 1770. L 140. Hänger i långhuset.

Biblar 1 Karl XII:s bibel, tryckt i Stockholm 1703. Läderklädda träpärmar med Karl XII:s namnchiffer i guldpresning samt två bokspännen av brons med konungens namnchiffer (ett saknas). På det ena spännet ett gjutarmärke. I bibeln ligga lösa kopparstick, som bl. a. visa rekonstruktioner av Jerusalems tempel. På insidan av pärmen är skrivet med bläck: DENNA BIBEL, TILLHÖRANDE BRÄNNKYRKA FÖRSAMLING I STOCKHOLM, LÄT KOMMINISTER JOHAN LAGERKRANZ I BRÄNNKYRKA PÅ EGEN

BIBLAR

Fig. 248. Porträtt av drottning Ulrika Eleonora d. y. Möjligen samtida kopia efter J. Starbus. Foto N. Åzelius. 1936. S. 296.

Porträt der Königin Ulrika Eleonora d. J. Möglicherweise gleichzeitige Kopie nach J. Starbus.

Portrait of Queen Ulrika Eleonora the Younger. Possibly contemporary copy after J. Starbus.

BEKOSTNAD RESTAURERA OCH ÖVERLÄMNADES DEN TILL FÖRSAMLINGENS KYRKOHERDE DEN 14 JANUARI 1926 (SEX) I FULLGOTT SKICK. QUOD BONUM FAUSTUM FELIXQUE. J LAGERKRAZ, samt ANNO 1723, NATTEN EMELLAN D^N 14 OCH 15 MAJI AFBRÄNDES BRÄNKYRKIO KYRKIA FIÄRDE GÅNG, SOM FÖR 130 ÅHR TILFÖRENE HAFVER WARIT NÄMND ÖRTHUNA. MED EN SALPETERS KLIMP AF SWAFWEL BEMÄNGD I ETT SWÅRT DUNDER OCH BLIXT KL 12 OCH SAMA NATT I TORNET BEGYNT, GUD FÖRSKONA WIDARE FÖR ALT OFALL!!! AV PETRUS EKEBLAD¹ V D. C^R IN HUDDINGE & BRÄNKYRKIA (Om branden se även s. 238.) 2. Gustaf V:s bibel i läderband, tryckt i Stockholm 1917 På predikstolen.

¹ PETRUS EKEBLAD, † 1736, komminister. Stud. i Uppsala 1702, pygd i Strängnäs 1707, komminister i Brännkyrka 1712—36. G. 1712 m. ANNA FREUTZELIUS.

Fig. 249. Porträtt av prinsessan Hedvig Sophia. Oljemålning av samme mästare som fig. 246. Foto N. Åzelius 1936. S. 296.

Porträt der Prinzessin Hedwig Sophia. Ölgemälde desselben Meisters wie Abb. 246.	Portrait of Princess Hedwig Sophia. Oilpainting by same artist as fig. 246.
--	---

Förvaringskista av gjutjärn, försedd med bärringar på kortsidorna samt två ytterlås. Gjutarmärke HF inom ring syftar på Hällefors bruk, varifrån kistan inköptes 1840. H 56, L 102, B 73. I sakristian.

DIVERSE

Kollektbäcken av koppar, 2 st., runda. Det ena inköptes 1825. H 12, D 19, resp. 15 och 25.

Bland möbler i sakristian kunna nämnas 5 st. stolar av 1600-talstyp samt ett bord. Vitmålade. Piedestaler, 2 st., av trä. Svarta med förgyllda rankor och blommor 1800-talet? H 130. — Två förteckningar över kyrkoherdar och komministrar i Brännkyrka. Inom glas och enkel ram, moderna. 62×50.

Vaser av koppar, 2 st. med rund fot, fyrpassformade behållare med graverad ornamentik. Inskrift på foten. GÅVA AV ÄLVSJÖ KYRKLIGA UNGDOMSKRETS 1931. H 26.

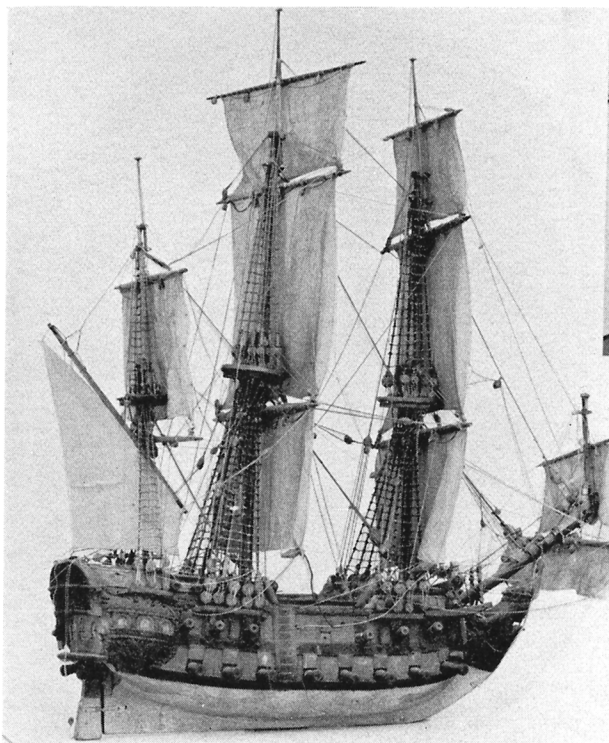

Fig. 250. Votivskepp, danskt arbete från 1600-talets mitt. Foto ATA. S. 299.

Votivschiff, dänische Arbeit aus der Mitte des 17. Jahrhunderts. Votive ship, Danish work from middle of 17th century.

Straffstock av trä, med sex hål. Utan lås. Omnämnd i RÄK. 1821. Förvaras i tornet. — År 1761 (RÄK.) »resolverades att köpa en ny rör att uppväcka de sovande med». Finns ej kvar.

I INV. 1830 omtalas två byster av alabaster. Närmare uppgifter om dessa nu förkomna föremål fattas.

KLOCKOR

Klockorna hänga sedan 1819 i tornet (s. 263). Storklockan har på V sidan följande inskrift: O MENSKA, KOM TILL GUDSTJÄNST, BÖN OCH SÅNG / FÖR DIG JAG RINGER SNART DEN SISTA GÅNG. — På Ö sidan: ÅR 1910 I GUSTAF V:S TREDJE REGERINGSÅR / BLEF DENNA KLOCKA OMGJUTEN I STOCKHOLM AF JOH. A. BECKMAN & CO. På denna finnas avgjutningar av den omgjutna klockans figurala utsmyckningar (se nedan). H 96, D 100.

Vid storklockans olyckliga omgjutning 1910 gick en mycket förnämlig medeltidsklocka till spillo. ÅMARK¹ anser den t. o. m. vara den rikast utsmyckade medeltids-

¹ M. ÅMARK, Medeltida kyrkklockor i Södermanland, i: Bidrag till Södermanl. äldre kulturhistoria XX, s. 20 f.

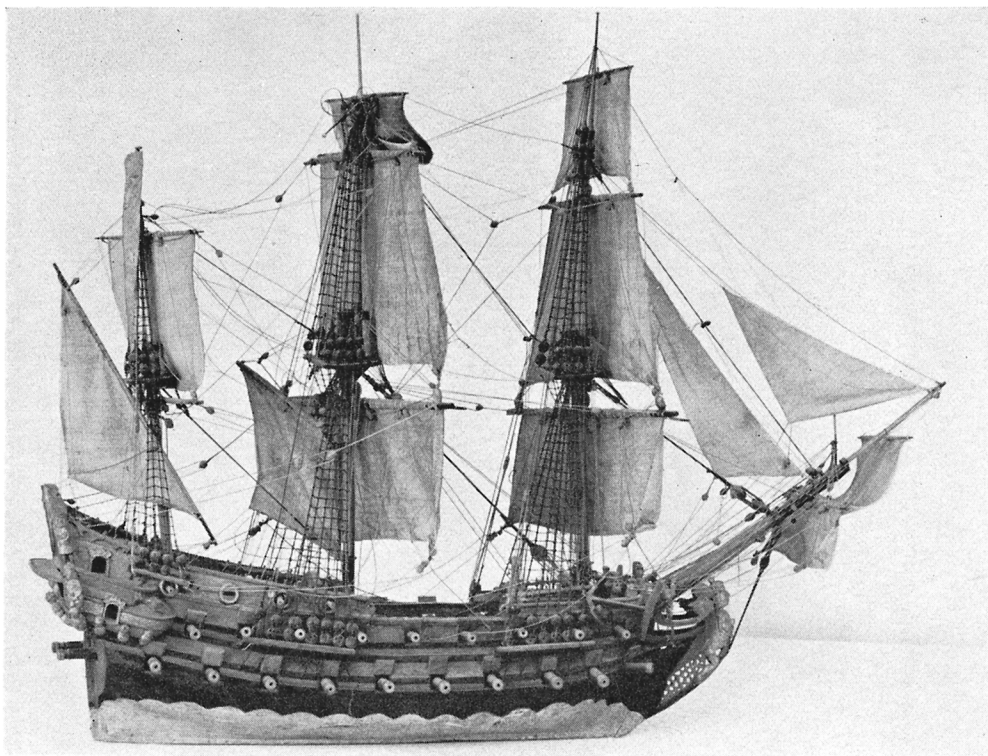

Fig. 251. Votivskepp, skänkt omkr. 1770. Foto ATA. S. 299.
 Votivschiff, Gabe von ca. 1770. Votive ship, presented ca. 1770.

klocka i Mälardalen, som bevarats till vår tid (fig. 252). Den hade runt halsen följande inskrift i gotiska minuskler: *hjälp o got o maria o be o rat o nu o unde o to*. I översättning: Hjelpe Gud. Maria bistå (oss) nu och (i alla tider). Som skiljetecken mellan varje ord fanns små medaljonger med reliefbilder (fig. 253) föreställande: — 1. Ett sigill med en ryttare och däromkring en inskrift i romanska majuskler. St Görans gilles i Stockholm sigill. — 2. Bebådelsen. — 3. Kristi födelse. — 4. Kristi korsbärning (tolkad enl. Hermelin, a. a., s. 74). — 5. Kristi gravläggning. — 6. Kristi uppståndelse. — 7. En ros. — 8. Ett hjul med böjda ekrar. — På kroppen funnos tio reliefer, en föreställande Johannes döparen, fyra apostlar, tre Maria med barnet och två St. Görans gilles i Stockholm sigill. Vidare förekom två ristade gjutarmärken, vilka återfinnas på flera andra klockor i Mälardalen.¹ Gjutaren härstammade antagligen från Nordtyskland och torde ha varit verksam i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. — Anledningen till att storklockan i Brännkyrka pryddes med sigill från St. Görans gille i Stockholm,

¹ Runtuna i Södermanland, Hilleshög i Uppland och Fellingsbro i Närke.

Fig. 252. Äldre storklocka från omkr. 1500, före omgjutningen 1910. Foto ATA.

Ältere Grossglocke von ca. 1500, vor dem Umguss 1910. Great bell, ca. 1500, before recasting in 1910.

är oklar ÅMARK¹ har behandlat ämnet och jämför med en klocka i Mörkö kyrka, på vilken motsvarande sigill finns.

Lillklockan har på V sidan följande inskrift: WID KLINGEN AF MIN RÖST MÅ SÄKRA HJERTAN RÖRAS BETRYCKTA FINNA TRÖST FÖRFÖRDA ÅTERFÖRAS. På Ö sidan: ÅR 1904 DÅ DOKTOR AUG. FORSSMAN VAR PRÄST OCH KYRKOHERDE BLEF DENNA KLOCKA GJUTEN TILL BRÄNNKYRKA KYRKA / AF FIRMAN JOH. A. BECKMAN & CO STOCKHOLM. — H 75, D 80.

I samband med gjutningen av lillklockan såldes en äldre lillklocka (fig. 254) till Joh. A. Beckman, varifrån den köptes till SHM 1907 (inv.nr 13236). Den har rysk inskrift, två rader kring halsen och en rad vid nedre kanten samt en kortare med små bokstäver över denna. Texten lyder i översättning: SOMMAREN . ÅR D. 20 JULI BLEV DENNA

¹ M. ÅMARK, St. Göransminnen och sörmländska kyrkklockor, i: Till Hembygden, Str. stift, 1926, s. 134 f.

Fig. 253. Utsmyckningsdetaljer på klockan fig. 252. Övre raden fr. v.: Gravläggnngen, Korsbärningen, Apostel. Mellersta raden: Apostel, Johannes döparen, gjutarmärke. Undre raden: S. Görans gilles sigill, Maria med barnet.

Ausschmückungsdetails auf der Glocke Abb. 252. — Obere Reihe von links: Grablegung, Kreuztragung, Apostel. Mittlere Reihe: Apostel, Johannes der Täufer, Giessermärke. Untere Reihe: Siegel d. St. Göransgille, Maria mit Kind.

Decoration on bell fig. 252. Upper row, from left: Entombment, Carrying the Cross, an Apostle. Centre row: Apostle, John the Baptist, founder's mark. Bottom row: Seal of the St. George Guild, the Virgin and Child.

KLOCKA GJUTEN TILL ÄRA FÖR DEN LIVSSKAPANDE TREENIGHETEN OCH DEN RENASTE JUNGFRU MARIAS DÖD OCH DEN HELIGA STORA MARTYREN PARASKOVIA KALLAD PIATNITSA I DORNOŽIRKA UNDER TSAREN OCH HERREN FÖR HELA RYSSLAND STORFURSTEN IVAN VASILJEVIČ¹ REGERINGSTID PÅ BEFALLNING AV GUDS TJÄNARE ŽDAN OUDREJEVIČ VJEŠNIAKOV OCH (DEN) GJORDE MÄSTAR LOGIN SEMENOV'S SON H 72, D 63.

Klockan är gjuten under 1500-talets andra hälft. Av samme ryske klockgjutare,

¹ IVAN IV VASILJEVIČ (1530—84), rysk storfurste (1533) och tsar (1547), känd under tillnamnet Groznyj, den förskräcklige. För att få tillträde till Östersjön förde han misslyckade krig mot Polen-Litauen och Sverige.

Lögin Semens son, finns en klocka i Taxinge-Näsby i Södermanland med årtalet 1580. (ARNE, a. a., s. 92). Vidare finns ryska kyrkklockor från samma tid i Solna och Västra Ryds kyrkor (SvK, Up I, s. 269 o. 714, VII, s. 151 f) samt i Rönö kyrka i Östergötland. Dessutom har en funnits i Sigtuna Mariakyrka. Det på Brännkyrkaklockan omnämnda Dornožirka ligger 23 km N om Gdov, i närheten av Narvafloden, sålunda i ett område där svenska trupper ofta voro förlagda och utkämpade strider Efter freden i Stolbova 1617 uppvaktade en rysk delegation Axel Oxenstierna och Johan Skytte med klagan över att svenskarna bortförde kyrkklockor från Ryssland. Förmodligen har den beskrivna klockan kommit till Sverige vid denna tidpunkt och sedan skänkts till Brännkyrka. Det synes vara sannolikt, att givaren var Johan Skytte (s. 293), som då var ägare till Älvsjö gård och senare blev begravnen i Brännkyrka kyrka.

Fig. 254. Rysk kyrkklocka från 1500-talets andra hälft.
Numera i SHM. Foto SHM 1960.

Russische Kirchenglocke aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Jetzt im Staatl. Histor. Museum, Stockholm.

Russian bell, second half of 16th century. Now in Museum of National Antiquities, Stockholm.

SAMMANFATTNING

I. Tornlös gråstenskyrka med smalare kor och troligen absid (fig. 255 A). Innertak av trä eller öppen takstol. Omkr. 1200.

II. Under 1200-talets andra fjärdedel uppföres ett kraftigt V-torn (fig. 200, 255 B). Formen antyder, att de östgötska folkungakyrkorna kan ha tjänat som förebilder. Tornet var försvarsbetonat och kunde användas som refugium under orostider

III. En sakristia N om koret byggdes antagligen under 1300-talet, täckt med kryssvalv av tegel (fig. 255 C).

IV Koret och långhuset förses med ribbvalv av tegel, vilande på flersprångiga väggpilastrar. Absiden rives, triumfbågen vidgas och tornets bottenvåning förenas med långhuset genom en bred arkadbåge (fig. 255 D). Tornet förlorar sina försvarsegenskaper öppningen i Ö väggen förstoras och användes nu som ingång till kyrkvinden. 1400-talet, möjligen efter den brand som inträffade före 1425 och gav kyrkan dess nuvarande namn. Något senare uppfördes ett vapenhus med öppen takstol i S. Möjligen härrör även en stråvpelare vid korets SÖ hörn från samma period. Byggnadsverksamheten kan anses vara avslutad omkr 1500, från vilken tid en märklig klocka stammade (fig. 252, numera omgjuten).

V. Efter en svår brand 1723, varvid all äldre inredning och inventarier förstördes, reparerades kyrkan: tornet får en barockhuv som efter att ha blåst ner 1763 återuppbyggdes och fanns kvar ända till 1890 (fig. 191) Kyrkan rappas in- och utvändigt, 1763 vidgas flera fönster. 1713 uppfördes en klockstapel (fig. 191), reparerades senare flera gånger, revs 1819.

Inv.: Fyllningar av äldre predikstolens korg från 1727, använda vid den nuvarande predikstolen från 1912 (fig. 218). Fragment av en altarring från 1760-talet (fig. 219). Timglas och dopbord från omkr 1730 (fig. 220, 226). Nummertavlor från 1700-talet (fig. 222—225), textilier (fig. 233—236), epitafium över friherre Axel Lagerbielke (fig. 239), tavlorna (fig. 243—246), votivskepp (fig. 250—251).

VI. Ombyggnad 1802—03 efter ritningar och under ledning av slottsbyggmästare Herman Edberg i samråd med prof. Olof Tempelman. Det gamla koret, sakristia och vapenhus rivas, kyrkan förlänges åt Ö (fig. 255 E). Kyrkorummet läckes av trätunnvalv i korets Ö del inrättas en avbalkning för sakristia och bårhus samt läktare där ovanför Den planerade altarpredikstolen (fig. 207) verkställdes icke, utan i stället uppsattes 1835 den gamla predikstolen från 1727 i stympat skick enligt arkitekt C. G. Blom Carlssons ritning (fig. 217). Altaranordningen omändras enligt samme arkitekts förslag (fig. 214). På Ö-läktaren placerades en orgel, byggd av P Strand 1835. År 1819 rives klockstapel och klockorna flyttas till kyrktornet.

VII. Den nuvarande sakristian vid kyrkans Ö gavel uppföres 1851 enligt C. G. Blom Carlssons ritningar (fig. 255 F). Samtidigt avlägsnas avbalkningen i korets Ö del och altaruppsatsen flyttas mot

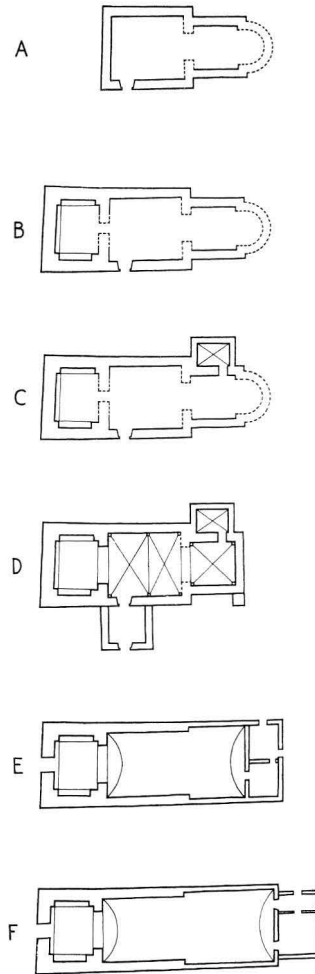

Fig. 255. Kyrkans tillväxt. 1:1 000. G. Lindqvist 1957
Die bauliche Entwicklung der Kirche.
Development of church.

kyrkorummets Ö vägg, allt enligt ett förslag av Blom Carlsson. Altartavlan av K. P. Lehmann 1851 (fig. 216). Ny orgelläktare i V enligt Blom Carlssons ritningar (fig. 221).

VIII. Restaureringar: 1. 1890 under ledning av ark. C. Fredrik Ekholm, varvid tornhuvuven omändrades, valvets V del och läktaren höjdes, fönster och V-portal vidgades, nytt golv och ny bänkinredning insattes. 2. 1912 under ledning av ark. Georg Nilsson med Allan Norblad som konservator Predikstol och läktare fingo sin nuvarande utformning, tornets nedre del förenades genom en båge med långhuset. 3. 1941 under ledning av ark. Åke Tengelin. Smärre förändringar av tornhuv, bänkinredningen göres enklare, orgelfasaden bygges bredare. Lösa inventarier konserveras. 1928 inrättas värmeledning.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Feldsteinkirche ohne Turm mit schmalere Chor, vermutlich mit Apsis (Abb. 255 A.) Inneres Holzdach oder offener Dachstuhl. Um 1200.

II. Im zweiten Viertel des 13. Jahrhunderts wird ein kräftiger W-Turm errichtet (Abb. 200, 255 B). Die Form deutet an, dass die Folkunga-Kirchen Östergötlands zum Vorbild gedient haben. Der Turm war verteidigungsbetont und konnte in Unruh-Zeiten als Zufluchtsort angewandt werden.

III. Im 14. Jahrhundert wurde vermutlich nördlich des Chores eine Sakristei, mit Kreuzgewölbe aus Ziegel, gebaut (Abb. 255 C).

IV. Chor und Langhaus werden mit Rippengewölben aus Ziegel versehen, die auf mehrmals vorspringenden Wandpilastern ruhen. Die Apsis wird abgerissen, der Triumphbogen erweitert und das Ergeschoss des Turmes mit dem Langhaus mittels eines breiten Arkadenbogens vereint (Abb. 255 D). Der Turm verliert seine Verteidigungseigenschaften, die Öffnung in der O-Wand wird vergrößert und jetzt als Eingang zum Kirchenboden angewendet. 15. Jahrhundert, möglicherweise nach einem Brande, der vor 1425 ausbrach und der Kirche ihren jetzigen Namen gab. Etwas später wurde eine Vorhalle mit offenem Dachstuhl im S. errichtet. Möglicherweise stammt auch ein Strebepfeiler an der SO Ecke des Chores aus der gleichen Periode. Die Bautätigkeit kann um 1500 als abgeschlossen angesehen werden, aus welcher Zeit eine bemerkenswerte Glocke her stammt (Abb. 252, jetzt umgossen).

V. Nach einem schweren Brand im Jahre 1723, bei dem die ganze ältere Einrichtung und alle Inventarien vernichtet wurden, wurde die Kirche repariert: Der Turm erhält eine Barockhaube, die, nach dem sie 1763 heruntergeblasen worden war, wiederaufgebaut wurde und sich bis 1890 an ihrem Platz befand (Abb. 191). Die Kirche wird innen und aussen verputzt und 1763 werden mehrere Fenster erweitert. 1713 wird ein Glockenturm errichtet (Abb. 191), später mehrere Male repariert und 1819 abgerissen.

Inventarien: Füllungen des Kanzelstuhles der älteren Kanzel von 1727 sind am jetzigen Kanzelstuhl von 1912 wiederverwendet worden (Abb. 217). Fragmente eines Altarschranken-Ringes aus den 60er Jahren des 18. Jahrhunderts (Abb. 219). Stundenglas und Taufisch von ca. 1730 (Abb. 220, 226). Nummerntafeln des 18. Jahrhunderts (Abb. 222—225), Textilien (Abb. 233—236). Epitaph für Freiherrn Axel Lagerbielke (Abb. 239), Gemälde (Abb. 243—246), Votivschiffe (Abb. 250—251).

VI. Umbau 1802—03 nach Zeichnungen und unter Leitung des Schlossbaumeisters Herman Edberg in Zusammenarbeit mit Prof. Olof Tempelman. Der alte Chor, die Sakristei und die Vorhalle werden abgerissen, die Kirche nach O zu verlängert (Abb. 255 E). Der Kirchenraum wird mit einem Holztonnengewölbe eingedeckt, im Ostteil des Chores wird eine Trennungswand für Sakristei und Grabkapelle sowie Empore darüber eingerichtet. Die geplante Altarkanzel (Abb. 207) wird nicht durchgeführt, stattdessen wird 1835 die alte Kanzel von 1727 in verstümmeltem Zustand nach einer Zeichnung von Architekt C. G. Blom Carlsson aufgestellt (Abb. 217). Die Altaranordnung wird auf Grund des Vorschlages des Architekten umgeändert (Abb. 214). Auf der Ostempore wird eine von P. Strand 1835 gebaute Orgel

aufgestellt. Im Jahre 1819 wird der Glockenturm abgerissen und die Glockenwerden in den Kirchtürme eingebaut.

VII. Die heutige Sakristei am Ostgiebel der Kirche wird 1851 nach Zeichnungen von C. G. Blom Carlsson errichtet (Abb. 255 F). Gleichzeitig wird die Scheidewand im Ostteil des Chores und der Altaraufsatz an die Ostwand des Kirchenraumes versetzt, alles nach einem Vorschlag von Blom Carlsson. Altargemälde von K. P. Lehmann 1851 (Abb. 216). Neue Orgelempore im W nach Zeichnungen von Blom Carlsson (Abb. 221).

VIII. Restaurierungen: 1. 1890 unter Leitung von Arch. C. Fredrik Ekholm, wobei die Turmhaube umgeändert, der westliche Teil des Gewölbes und die Empore erhöht, Fenster und W.-Portal erweitert, sowie neuer Fussboden und neues Gestühl eingerichtet werden. 2. 1912 unter Leitung von Arch. Georg Nilsson und mit Allan Norblad als Konservator Kanzel und Empore erhalten ihre jetzige Ausformung, der untere Teil des Turmes wird durch einen Bogen mit dem Langhaus vereinigt. 3. 1941 unter Leitung von Arch. Åke Tengelin. Kleinere Veränderungen an der Turmhaube, Vereinfachung des Gestühles, Verbreiterung der Orgelfassade. Die freistehenden Inventarien werden konserviert. 1928 wird Zentralheizung eingerichtet.

SUMMARY

I. Towerless, granite rubble church with narrower chancel and probably also an apse (fig. 255 A). Wooden ceiling or open timber roof. Ca. 1200.

II. Powerful W tower built during second quarter of 13th century (figs. 200, 255 B). The shape of the tower suggests that the Östergötland Folkunga churches may be have been used as patterns. The tower was fortified and could be used as a refuge in time of unrest.

III. Vestry N of the chancel built probably during 14th century covered by brick cross vaulting (fig. 255 C).

IV Chancel and nave equipped with brick rib vaults, resting on wall pilasters. Apse demolished, rood arch widened and the ground floor of the tower connected with nave by a wide arcade arch (fig. 255 D). The tower lost its defensive character, the opening in the E wall was enlarged and used as an entrance to the church attic: 15th century possibly after the fire prior to 1425, which gave the church its present name. Porch with open timber roof erected in S somewhat later. A buttress at SE corner of chancel may date from the same period. Building may be considered to have been completed about 1500, from which period there is a remarkable bell (fig. 252, now recast).

V After a great fire in 1723, when all old furnishings were destroyed, the church was restored. The tower was crowned with a Baroque cupola, which blew down in 1723, but was rebuilt and survived till 1890 (fig. 191). The church was plastered inside and outside, and several windows were enlarged in 1763. Bell tower built 1713 (fig. 191), was repaired several times and demolished in 1819.

Furnishings: Panels from the pulpit made 1727 are to be found in the present pulpit, made 1912 (fig. 217). Fragment of altar ring made during 1760's (fig. 219). Hour-glass and christening table ca. 1730 (figs. 220, 226). Hymn boards 18th century (figs. 222—225), textiles (figs. 233—236), epitaph in memory of Baron Axel Lagerbielke (fig. 239), pictures (figs. 243—246), votive ship (figs. 250—251).

VI. Rebuilt 1802—03 according to plans by and under the supervision of Herman Edberg in consultation with Professor Olof Tempelman. The old chancel, vestry and porch were demolished, and the church extended eastwards (fig. 255 E). The body of the church covered with wooden barrel vaulting. E part of chancel partitioned off to form vestry and mortuary with gallery above. The planned altar-pulpit (fig. 207) was not executed, but the old pulpit, made 1727, was re-erected in 1835, somewhat mutilated according to alterations by Architect C. G. Blom Carlsson (fig. 217). The altar ring etc. were altered

by the same architect (fig. 214). An organ built by P. Strand 1835 was placed on the E gallery. Bell tower demolished 1819 and the bells moved into the church tower.

VII. The present vestry at E gable of church built 1851 according to plans by C. G. Blom Carlsson (fig. 255 F). Partition in E part of chancel removed at same time, and altar etc. moved to E wall of church in keeping with Blom Carlsson's proposals. Altarpiece by Lehmann 1851 (fig. 216). New organ loft in W according to Blom Carlsson's plans (fig. 221).

VIII. Restorations: (1) 1890 under the supervision of Architect C. Fredrik Ekholm—cupola on tower altered, W part of vaulting and gallery elevated, windows and W doorway enlarged, new floor and new benches. (2) 1912, supervised by Architect Georg Nilsson; Allan Norblad restorer. Pulpit and gallery given their present appearance, lower part of tower connected to nave by an arch (3) 1941 by Architect Åke Tengelin. Cupola of tower altered slightly, benches made simpler, organ front widened. Furnishings conserved. Central heating installed 1928.

**MEDLEMMAR AV ÄTTEN LAGERBIELKE, NÄMNDA I
BRÄNNKYRKAS BESKRIVNING**

JOHAN EUGENIUS FISTULATOR

f. 1667, † 1732, adlad LAGERBIELKE 1698

Tullnär vid sjötullen i Karlskrona 1695, amiralitetskammaråd 1712

G. 1:o 1692 m. CHRISTINA STENSTRÖM, † 1703

G. 2:o 1704 m. ANNA MARIA LAGERMARCK, f. 1683, † 1772

AXEL, f. 1703, † 1782 stud. Uppsala 1713

Vice amiral 1758, riksråd 1765, friherre 1766. Ägare till Älvsjö gård

G. 1:o 1743 m. friherrinnan SOPHIA MARIA VON PSILANDER, f. 1714, † 1755

G. 2:o 1758 m. hennes kusindotter JOHANNA SOPHIA RIDDERCREUTZ, f. 1726, † 1789

JOHAN GUSTAF LAGERBJELKE, f. 1745, † 1812

Greve, överamiral 1809, president i kammarrätten 1811. Fideikommissarie till Älvsjö

G. 1775 m. ULRIKA GUSTAVA EHRENHOF, f. 1755, † 1820

AXEL, f. 1775, † 1832

Greve, generaladjutant 1816. Fideikommissarie till Älvsjö

G. 1816 m. friherrinnan CAROLINA ANTOINETTA CEDERSTRÖM, f. 1797, † 1869

GUSTAF, f. 1817 † 1895

Greve, lantmarskalk 1862. Fideikommissarie till Älvsjö

G. 1:o 1843 m. grevinnan SOFIA ALBERTINA SNOILSKY, f. 1822, † 1847

G. 2:o 1859 m. EBBA AUGUSTA HENRIETTA RIBBING, f. 1839, † 1892

JOHAN GUSTAF, f. 1860, † 1937

Greve, byråchef. Fideikommissarie till Älvsjö

G. 1894 m. EDITH WILHELMINA EDELSTAM, f. 1872

ERIK WILHELM, f. 1899

Greve, bankdirektör. Fideikommissarie till Älvsjö

G. 1926 m. kusinen, friherrinnan ANTOINETTE SOPHIE EVA MARIKA LAGERBIELKE, f. 1902

Fig. 256. Sankt Sigfrids kyrka från V. Foto N. Lagergren 1957
 Sankt Sigfrids Kirche von W St. Sigfrid's Church from W

SANKT SIGFRIDS KYRKA

STOCKHOLMS STAD, STOCKHOLMS STIFT,
 INOM HÄGERSTENS FÖRSAMLING
 BRÄNNKYRKA KONTRAKT

Beskrivningen avslutad i juni 1964.

TRYCKTA KÄLLOR: ANNA ALM, På storstadens gränsmarker Frivilligt kyrkligt arbete 1893—1918, Uppsala 1918.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB -SAML.: BSt: Tidningsurklipp, inga ritningar. SÄLLSKAPETS FÖR FRÄMJANDE AV KYRKLIG SJÄLVVÅRD ARKIV: Två förslag till kyrka av E. O. ULRICH 1899.

BRÄNNKYRKA FÖRSAMLINGSARKIV: INV., RÄK., KYRKORÅDSPROT., diverse handlingar.

Den starka tillväxten av befolkningen i Brännkyrka socken under 1800-talets slut och 1900-talets början, speciellt dennas koncentration till Liljeholmen och Gröndal, vilka samhällen voro belägna ganska långt från Brännkyrka kyrka, gjorde behovet av en ny kyrkobyggnad i dessa samhällen stort. Sällskapet för Främjande av Kyrklig Själavård,¹ vars huvudsakliga arbetsfält utgjordes av de nyuppväxande samhällena i Stockholms dåvarande utkanter, tog sig an uppgiften att bygga en ny kyrka vid Liljeholmen. De ekonomiska resurserna voro emellertid små, men då det av Sällskapet ägda Stefanskapellet vid Thulegatan i Johannes församling i Stockholm år 1904 måste rivas (SvK, Sthlm IV, s. 528), yppade sig ett tillfälle. Stefanskapellet flyttades och uppfördes i utvidgat skick vid Liljeholmen, där invigningen ägde rum den 18 september 1904.

I januari 1957 bildade den ursprungliga kapellförsamlingen under Brännkyrka egen församling under namnet *Hägersten*. Kyrkan överlämnades år 1958 till församlingen av Sällskapet för Främjande av Kyrklig Själavård. Kyrkan hade tidigare såväl förvaltats som underhållits av Brännkyrka församling.

KYRKBYGGNADEN

Kyrkan (fig. 256—257) ligger i en liten skogspark utan någon inhägnad på en höjd SV om sjön Trekanten mellan samhällena Gröndal och Aspudden. Byggnaden är ritad 1899 av arkitekt E. O. Ulrich (fig. 258).² Såsom ovan påpekats, flyttades den till sin nuvarande plats 1904, varvid kyrkorummet blev något förlängt.

Kyrkan består av ett oktogont långhus, inneslutande koret, vapenhus i V och SO, torn med sakristia i bottenvåningen i NO (fig. 259). Byggnaden är uppförd av trä och vilar på en cementerad sockel. Ytterväggarna äro klädda till ca 2,5 m höjd med liggande rödmålad brädpanel. Fönster- och dörrömfattningar, lister och knutar vitmålade. På långhusets gavelspetsar enkla träkors.

Fönstren i långhuset äro placerade i spetsvinkliga kupor Ovanför V ingången en invändigt igensatt fönsterkupa. På de små triangulära gavelfälten ovanför taken över koret och långhusets V del finnas fönster i form av halva oktogoner. Av samma form är ett fönster i korets Ö vägg. Samtliga fönster ha karmar och bågar av grönmålat trä med små rutor

Huvudingången är belägen i V Dessutom finns ytterligare en ingång till långhuset i SO samt till sakristian i NO. Enkla brunmålade dörrar av trä.

Taket är plåttäckt och rödmålat. Mitt på långhusets tak finns en uppåt smalnande

PLAN OCH
MATERIAL

FÖNSTER

INGÅNGAR

¹ SÄLLSKAPET FÖR FRÄMJANDE AV KYRKLIG SJÄLAVÅRD är en organisation som sedan 1890-talets mitt verkat för ett intensivare kyrkligt liv i Stockholm. Det har avlönat präster, vilka stationerats i de snabbt uppväxande förtssamhällena samt låtit bygga kyrkor i dessa samhällen. Jfr beskrivningen av Enskede kyrka, s. 327

² ERIK OTTO ULRICH, f. 1862, † 1934, arkitekt. Ex. vid Tekn. Högsk. 1883, elev vid Konstakademien 1885—1886. Egen verksamhet i Sthlm 1889—1920. Har bl. a. ritat ett kapell i Kristinehamn och Gevalias hus i Gävle. U. hade också utformat ett annat förslag till Stefanskapellet, vilket i stort sett liknade den utförda byggnaden, men som dessutom upptog en läktarvåning i form av en oktagon. Denna ritning finns förvarad bland Sällskapets för Främjande av Kyrklig Själavård arkivalier, vilka bearbetats av pastor Lars Ridderstedt för ett större arbete om Sällskapets historia och dess byggnadsverksamhet.

Fig. 257 Kyrkan från S. Foto N Lagergren 1957
Kirche von S. Church from S.

takryttare med kvadratisk plan, försedd med en plåttäckt spetsig spira och krönt av ett vitt träkors.

Tornet är beläget vid korets NO vägg och har kvadratisk plan. Ur bottenvåningen, där sakristian är inrymd, reser det sig smalare med höftliknande avsatser för att åter vidgas i klockvåningen (fig. 258). Den sistnämnda är av lofttyp och i denna finns åt alla väderstreck stora ljudluckor med jalousier av trä samt spetsvinkligt överstycke. Tornet har en spetsig spira krönt av ett kors.

INTERIÖR

Interiören är karg och tältliknande (fig. 260—261). Innerväggarna vitmålade med gråmålad brädpanel i nedre delen. Takstolen är öppen, vitmålad och bäres av tre pelare på vardera sidan om det mittersta bänkkvarteret. Ett nät av järnankare sammanbinder takkonstruktionen. Golv av trä, i koret ett steg högre än i långhuset.

Sakristian, som är inrymd i tornets bottenvåning, utgöres av ett avlångt rum med plant trätak, vilket liksom väggarna är vitmålat. Från sakristian leder en dörr till koret, en genom en farstu till ingången i N samt en till torntrappan.

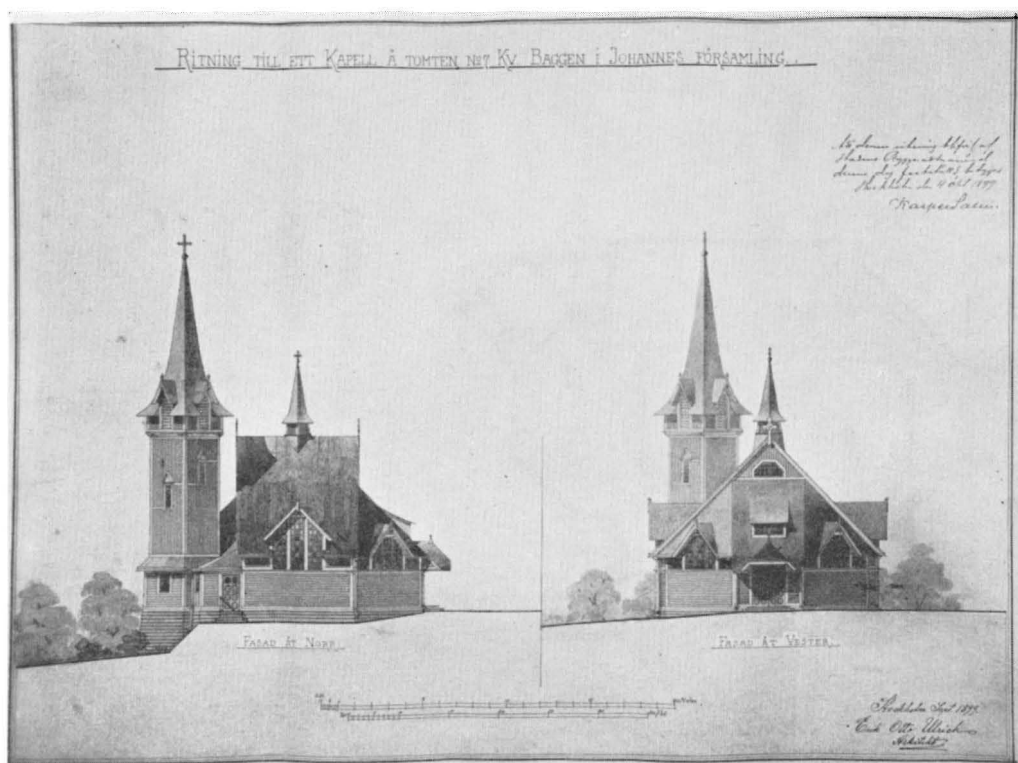

Fig. 258. Förslag till Stefanskapellet av E. O. Ulrich 1899. Sällskapet för Främjande av Kyrklig Självvård arkiv

Vorschlag zur Stefanskapelle von E. O. Ulrich 1899. Proposed St. Stephen's Chapel, by E. O. Ulrich, 1899.

År 1929 ommålades interiören. Dessförinnan hade koret blått tak, framställande stjärnhimmeln.

Kyrkan uppvärms av två kaminer, placerade i långhusets SO och NO hörn. Kaminnerna döljas av skärmar av omålad furu.

Kyrkans arkitektur ansluter sig till den riktning som började i villabyggen under 1800-talets sista fjärdedel och som utmärker sig av pittoresk sammankomponering av byggnadens olika delar. Även utställningshallarna från 1890-talet ha här spelat en viss roll, vilket tydligt framträder i interiören.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Korfönster och altärvägg inramas av en enkel arkitektonisk uppbyggnad bestående av två pilastrar uppbärande en spetsbåge. Målade i gråblått med förgyllda kantlister

ALTAR-
ANORDNING

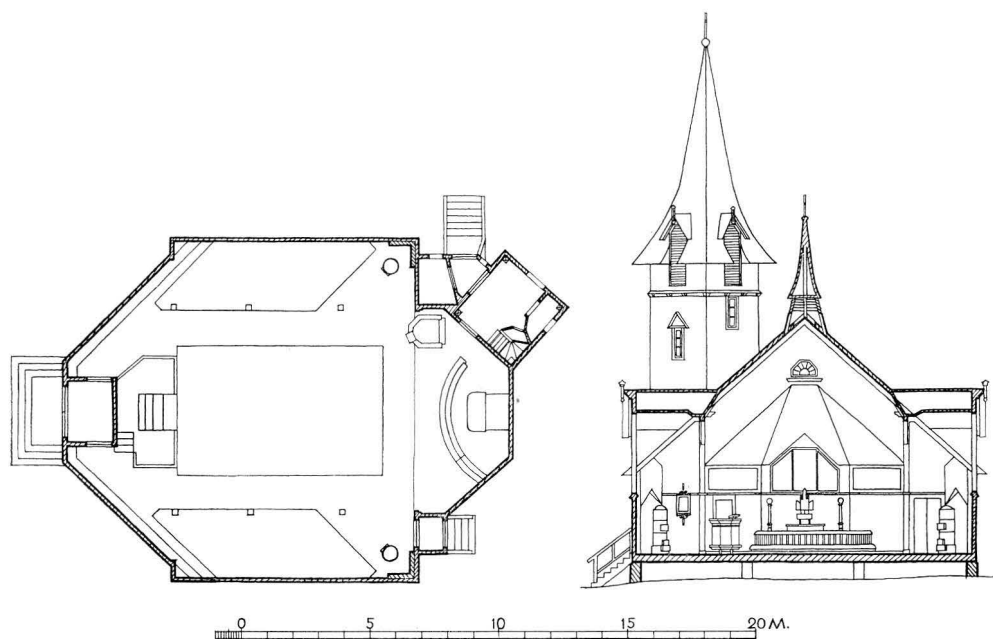

Fig. 259. Plan och sektion mot Ö, 1:300. Uppm. av R. Andersson 1935.
 Plan und Schnitt gegen O., 1:300. Plan and section looking E, 1:300.

Altarväggen under korfönstret täckes av ett draperi i grått (naturfärgat), mönstrat linne.

Altare av gråmarmorerad furu med pilastrar i hörnen.

Altarprydnaden utgöres dels av en liten, altarskåpsliknande uppsats, dels av en glasmålning i korfönstret. I corpus av altarpopsatsen hänger inom en rundbågig ram ett krucifix av alabaster mot blå fond. Dörrar och predella osmyckade. H 103. Gåva till Stefanskapellet 1900 av medlemmarna i Sällskapet för främjande av kyrklig själavård.

Glasmålningen i korfönstret (fig. 263) framställer inom ett trepassformat fält Guds lamm med segerfana, omgivet av den frälsta hjorden vid livets strömmar. Nederst språkband: DE SKOLA ICKE MERA HUNGRA ELLER TÖRSTA, TY LAMMET SKALL BETA DEM OCH LEDA DEM TILL LEFVANDE VATTUKÄLLOR. Har från början tillhört Stefanskapellet, skänkt samtidigt med altarpopsatsen 1900 (SvK, Sthlm IV, s. 528).

Altarring, halvrand, med fyrkantiga dockor av gråmarmorerad trä; knäfall och överliggare klädda med röd plysch.

PREDIKSTOL Predikstol vid korets N vägg, av trä med femsidig korg. Gråmarmorerad med mörkare valör i sidornas mittfyllningar samt grå och gula lister. Tillkommen 1900.

Fig. 260. Interiör mot koret. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.
 Inneres gegen den Chor. Interior looking towards the chancel.

Öppen bänkinredning av gråmarmorat trä. Gavlarna enkelt profilerade och smyckade med två koncentriska cirklar. Vägghästa bänkar av gråmålat trä finns på långhusets SV, NV och Ö väggar samt på korets S vägg. Från 1900, senare kompletterade.

BÄNKAR

Orgeln (fig. 261) är uppförd i långhusets V del. Spelbordet är placerat på ett podium, försett med ett halvcirkelformigt fondparti. På detta och två kolonner vilar ett tak, bärande det synliga pipverket av koppar och tenn. Orgeln är utförd 1943 av orgelbyggare B. Wedrup, Uppsala.

ORGEL

Nummertavla av trä, upp- och nedtill försedd med smidda spiralornament av järn samt väggfäste av samma material och utförande. Samtida med kapellet.

NUMMER-
TAVLA

Dopstall av trä, i form av en åttkantig dopfunt. Svartmarmorad fot, skaftet gråmarmorat. Runt övre delens kant åtta rektangulära fält målade i gråblått, varav fyra med förgyllda kors och fyra med oljemålade framställningar (kors, duva, ängel, madonna). H 77. Gåva 1950. Uppställt i koret.

DOPREDSKAP

Fig. 261. Interiör mot orgeln. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.
 Inneres gegen die Orgel. Interior looking towards the organ.

Dopskål av nysilver. Rund, med genombruten kant. Runt foten inskrift: TILL STEFANSKAPELLET EN FRIVILLIGHETENS GÅVA. 1. KRÖN. 29:16. ÖFVERLÅTEN TILL ST SIGFRIDSKAPELLET ÅR 1904. H 9, D 26.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver, invändigt förgylld. Rund fot, runt skaft med tillplattad nod, bågformad skål med graverade ornament. Runt foten inskrift: TILL STEFANSKAPELLET EN FRIVILLIGHETENS GÅVA. 1. KRÖN 29: 16. ÖFVERLÅTEN TILL ST SIGFRIDSKAPELLET ÅR 1904. Enl. stplr tillverkad av Guldsmedsbolaget i Stockholm 1900. H 23,5. Tillhörande paten av förgyllt silver Stplr som på kalken. D 13.

Oblatask av silver, invändigt förgylld. Oval, med korsprytt lock samt graverade ornament. Inskrift och stplr som kalken. H 13.

Vinkanna av tennlegering (?). Pärnformad, lock krönt av liggande lamm, rund fot, s-formigt handtag (fig. 266). Runt behållaren två friser med graverad och punsad

Fig. 262. Altaranordning och dopställ. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964. S. 316.
Altaranordning und Taufbecken.
Altar and font.

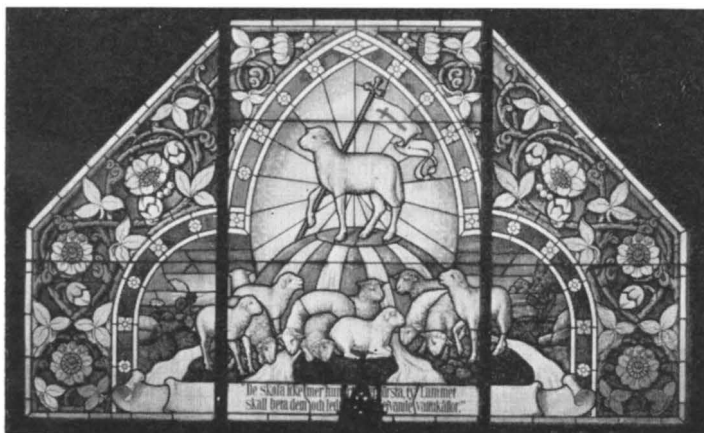

Fig. 263. Glasmålning i koret från 1900. Foto N. Åzelius 1935.
Glasgemälde im Chor von 1900.
Stained glass in chancel, 1900.

Fig. 264. Predikstol. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964. S. 316.
Kanzel. Pulpit.

växtornamentik. Inskrift i botten: TILL ST SIGFRIDS KAPELL FRÅN TACKSAMMA KONFIRMANDER DEN 24/5 1906. Stplr F. SANTESSON,¹ STOCKHOLM, HVITMETALL, X 6 (= 1900). H 34.

LJUSREDSKAP Ljuskronor 1. Av tenipläterat gjutjärn (fig. 265). En krans med sex s-svängda armar, vilka vardera uppbära fyra pipor H 92. I långhuset. 2. Av tenipläterat gjutjärn. Tolv s-svängda armar i en krans. H 106. I långhuset. Samtida med kapellet. Ljusarmar, 6 st., av mässing med matt glaskupa. H 40. Inköpta 1951 På pelarna i långhuset.

¹ FRANS A. SANTESSON, f. 1834, † 1916, tenngjutare med egen verksamhet i Sthlm från 1862.

Fig. 265. Ljuskrone av tennpläterat gjutjärn, 1900. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.

Kronleuchter aus verzinn-
tem Gusseisen, 1900.

Chandelier of pewter-plated cast
iron, 1900.

Ljusstakar 1. Av tenn, 4 st., enpipiga. Enl. stplr ritade av E. Ollers¹ i Stockholm 1950. H 20. På altaret. 2. Av mässing, 2 st., enpipiga. Rund fot, runt spiralvridet skaft, rund droppskål. Driven och graverad ornamentik. 1700-talstyp, men av sentida tillverkning. H 21. 3. Av mässing, 2 st. Lika föregående. H 16,5. 4. Av mässing, 2 st. Tvåarmade, enkla. H 44.

Antependium av gulvitt linne med kors flankerat av blomkalkar Applikation och broderi. Inköpt 1952. TEXTILIER

¹ EDVIN OLLERS, f. 1888, † 1959, målare, konsthantverkare. Studier vid Tekn. skolan 1905—09 och Valands målarskola 1909—10. Målade företrädesvis valörrika landskap samt stilleben och var även verksam som formgivare för glas, fajans, silver och tenn. Åren 1935—48 var han lärare vid Konstfackskolan i Sthlm.

Fig. 266. Vinkanna av tenn, tillverkad av F. A. Santesson, Sthlm 1900. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.

Weinkanne aus Zinn, Pewter wine ewer, by
verfertigt von F. A. F. A. Santesson, Stock-
Santesson, Stockholm holm, 1900.
1900.

Mässhakar 1. Av sidendamast med invävda blommor i brunt, beige och vitt. Bred mittbård av röd sammet med på ryggsidan applicerat kors i guldgalon, på framsidan Kristusmonogram. Gåva 1949. — 2. Av grönt ylle (fig. 267) med broderier i ullgarn, lingarn och silke. På ryggsidan broderad ros, strålar och blad samt kors, på framsidan rund medaljong med broderad bild av Brännkyrka kyrka. Ljusgrönt linnefoder med inskrift: GÅVA FRÅN BRÄNNKYRKA TILL HÄGERSTENS FÖRSAMLING VID DESS TILLKOMST 1957. KOMP. M G KRISTLIG KONST 3. Av rött ylle. På ryggsidan kors i guldgalon, på framsidan Kristusmonogram. Tillhörande stola i samma material. Gåva 1964 av Nybohovs damklubb.

Predikstolskläden 1 Av röd sammet med kors i guldgalon och guldfrens. Samtida med kapellet. 2. Av rött ylle med kors i guldgalon. Skänkt samtidigt med mässhake nr 3.

Kollekthåvar, 2 st, av blått linne med smala galoner i guld och silver. Inköpta 1952.

TAVLOR

Tavlor 1 »En själ till himlen», oljemålning på duk, framställande hur en ängel för en människa upp mot en mörk stjärnhimmel. Signerad Alfr Bergström

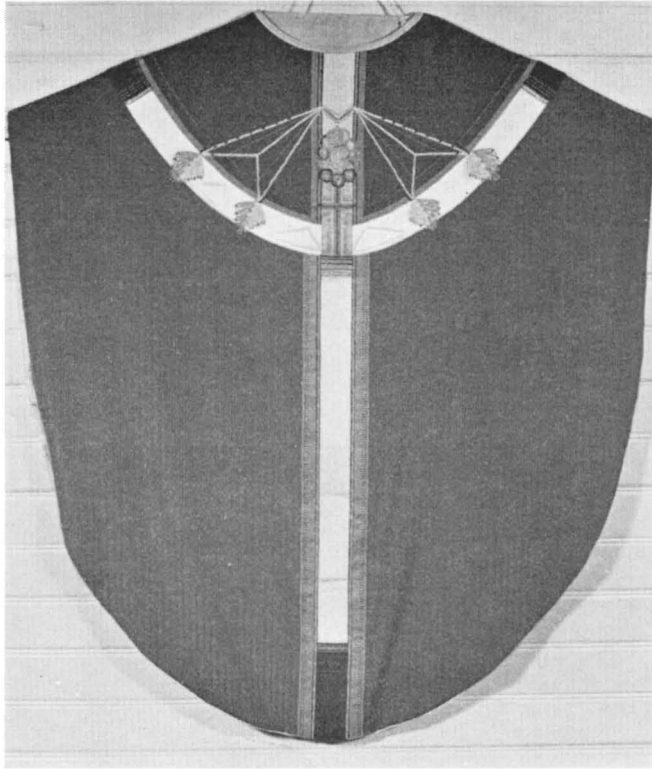

Fig. 267 Mässhake (nr 2) av grönt ylle, 1957 Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.

Kasel (Nr. 2) aus grüner Wolle, Chasuble (No.2), green wool, 1957.

1922.¹ Förgylld, enkel ram. 75 × 115. 2. Törnekröningen, kopparstick av Stefano Mulinari² efter en målning av Ludovico Cardi da Cigoli³ (fig. 268). Nederst inskrift: A SUA ECCELLENZA IL SIG:RE CONTE FRANCESCO / COLLOREDO, CONSIGLIERE INTIMO ATTUALE DI STATO, E CIAMBERLANO DI S.M.G. E R. AP:CA / ED AJO DELLE L.L. A.A. R.R. GLI ARCI-DUCHI DI TOSCANA (= Till Hans Excellens Herr Greve Francesco Colloredo, verkligt Statsgeheimeråd och Kammarherre hos Hans Kejslerliga och Kungliga Apostoliska Majestät

¹ ALFRED BERGSTRÖM, f. 1869, † 1930, målare och grafiker B. var elev vid Konsthögskolan 1887—1891 och blev prof. i landskapsmålning där 1910. Han var företrädare för ett friluftsmåleri av kraftfull naturalistisk karaktär Vid sekelskiftet anammar han det romantiska skymningsmåleriet, i vilken stil han arbetar in på 1920-talet. De sista åren fick dock detta vika för klarare dagar.

² STEFANO MULINARI, f. omkr. 1741, † omkr. 1790, florentinsk kopparstickare. Han har gjort en mängd kopparstick efter stora mästare, exempelvis Michelangelo, Rafael och Parmegianino.

³ LODOVICO CARDI DA CIGOLI, f. 1559, † 1613, italiensk målare och arkitekt.

SAMMANFATTNING

Sällskapet för främjande av kyrklig själavård lät 1904 flytta ett träkapell från Johannes församling, Stockholm, och uppföra det vid Liljeholmen, där under 1800-talets sista årtionden en stark befolkningstillväxt ägt rum.

Kyrkan, som fick namnet Sankt Sigfrids kyrka, består av ett oktogont långhus inneslutande koret, vapenhus i V och SO, torn med sakristia i NO. Den var ursprungligen uppförd efter ritningar av arkitekt E. O. Ulrich 1899 (fig. 258) och förlängdes något vid flyttningen 1904.

Inredningen är samtida med kyrkan, inventarierna ha mestadels tillkommit som gåvor

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Liljeholmen im Südteil von Stockholm wurde 1904 eine Holzkapelle errichtet, die von Norrmalm dorthin versetzt wurde. Die Kirche, die ursprünglich nach Zeichnungen von Architekt E. O. Ulrich im Jahre 1899 gebaut worden war (Abb. 258), wurde bei der Versetzung etwas erweitert und erhielt den Namen St. Sigfrids Kirche. Sie besteht aus einem achtseitigen Langhaus mit einbezogenem Chor, Vorhallen im W und SO. sowie Turm mit Sakristei im NO. Die Architektur der Kirche schliesst sich an jene Richtung an, die im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts im schwedischen Villabau ihren Anfang nahm. Die Wiedererrichtung der Kirche an ihrem jetzigen Platz wurde von der Gesellschaft zur Förderung christlicher Seelsorge veranlasst, die auch zum Zustandekommen der Kirche von Enskede beigetragen hat (S. 327). Die Einrichtung ist gleichzeitig mit der Kirche, die Inventarien kamen meist als Gaben hinzu.

SUMMARY

At Liljeholm in South Stockholm, a wooden chapel, moved from Norrmalm, Stockholm, was erected in 1904. This church, built originally according to plans by Architect E. O. Ulrich in 1899 (fig. 258), was enlarged somewhat in conjunction with its removal, and was given the name St. Sigfrid's Church. It consists of an octagonal nave with chancel, porches in W and SE and a tower with vestry in NE. The style is similar to that introduced into Swedish villas during the last quarter of the 19th century. The re-erection of the building in its present situation was arranged by the *Society for the Encouragement of Care of Souls by the Church*, which also contributed towards the erection of Enskede Church (p. 327).

The furnishing is contemporary with the church; most articles are gifts.

Fig. 269. Enskede kyrka från N. Foto N. Lagergren 1957
 Die Kirche von Enskede von N. Enskede Church from N.

ENSKEDE KYRKA

STOCKHOLMS STAD, STOCKHOLMS STIFT BRÄNNKYRKA KONTRAKT

Beskrivningen avslutad i juni 1964

TRYCKTA KÄLLOR: A. ALM, På storstadens gränsmarker. Frivilligt kyrkligt arbete 1893—1918, Uppsala 1918. J. STENUNG, Enskede kyrka, Sthlm 1940.

HANDSKR KÄLLOR OCH AVB SAML.. BSt: Försl. till fönstermålning i koret av C. ALEXANDERSON 1929; restaureringsförsl. av arkit. C. JOHANSSON 1946; försl. till glasmålningar i korets rundfönster av E. LUNDGREN 1951 div handl., tidningsurklipp. SÄLLSKAPETS FÖR FRÄMJANDE AV KYRKLIG SJÄLVVÅRD ARKIV. Ritningar till Enskede kyrka av C. BERGSTEN samt handlingar rörande Enskede-kretsen av Sällskapet.

Kyrkans arkivalier från tiden före 1931 förvaras i Brännkyrka, efter 1931 i Enskede kyrkoarkiv

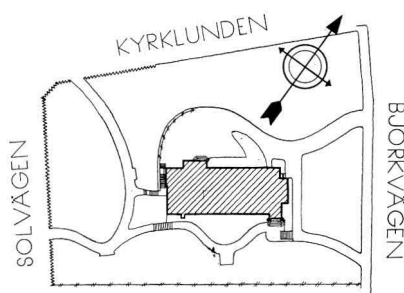

Fig. 270. Situationsplan, 1:2 000. Uppm.

R. Andersson 1935.

Situationsplan,
1:2 000.

Plan of environs of
church, 1:2 000.

Enskede bildar sedan 1931 egen församling inom Stockholms stad. Dessförinnan tillhörde förorts-samhället med omgivningar Brännkyrka socken och församling.

Ursprungligen var Enskede ett villasamhälle av den typ, som under 1900-talets första decennier växte upp runt Stockholm. Genom huvudstadens snabba expansion hade ett stort samhälle bildats huvudsakligen under 1940- och 1950-talen, och Enskede hade före den 1 jan. 1957 mer än 100 000 invånare. Vid denna tidpunkt avsåndrades nya församlingar från såväl Brännkyrka som Enskede (jfr s. 235).

Tanken att uppföra en kyrka i Enskede väcktes redan 1912. Initiativtagare var komministern John Lagerkranz,¹ som 1911 blev präst i Brännkyrka församling, stationerad i Enskede och anställd av Sällskapet för Främjande av Kyrklig Självård (jfr s. 313). 1912 bildades en lokalförening i Enskede av denna organisation med huvuduppgift att få till stånd en kyrkobyggnad. Redan samma år gav arbetet resultat: Stockholms stad upplät en tomt och den 9 oktober 1913 kunde grundstenen till den nya kyrkan läggas. Arkitekt var prof. Carl Bergsten.²

Arbetet finansierades förutom genom Sällskapet även genom privata insamlingar och donationer. Men de frivilliga bidragen räckte icke och i augusti 1914 måste arbetet på grund av ekonomiska svårigheter inställas och kunde inte återupptagas förrän i juni 1915. Under det följande halvåret forcerades emellertid arbetet och den 21 november samma år kunde kyrkan invigas av ärkebiskop Nathan Söderblom i närvaro av bl. a. konung Gustaf V

År 1917 inköptes kyrkan av Brännkyrka församling för 30 000 kronor.

¹ JOHAN (JOHN) LAGERKRANZ, f. 1875, † 1954, komminister i Brännkyrka församling från 1917; dessförinnan var han pastorsadjunkt i samma församling.

² CARL GUSTAF BERGSTEN, f. 1879, † 1935, arkitekt, chef för Nordiska Kompaniets möbelavdelning 1917—21, byggnadsråd 1925—31, tf prof. vid Konsthögskolan från 1931. Sin betydelsefullaste insats gjorde B. med sina tidigare verk, såsom Norrköpingsutställningen 1906, Hjorthagskapellet 1909 och främst Liljevalchs konsthall, Sthlm, 1916. I dessa byggnader framträder han under inflytande av Otto Wagner och hans skola som en av de första representanterna i Sverige för en modernt saklig arkitektur. Bland hans senare verk kan nämnas Göteborgs stadsteater (1934).

Fig. 271. Kyrkan från SÖ. Foto N. Lagergren 1957
Die Kirche von SO. Church from SE.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan (fig. 269, 271) är belägen vid Björkvägen mitt i Enskedes gamla villastadscentrum på en bergklack, som höjer sig över villorna i V, men ligger i samma plan med omgivningen i övriga väderstreck. Kyrkans exteriör harmonierar väl med den omgivande villabebyggelsen.

PLAN OCH
MATERIAL

Byggnaden består av dels kyrkan (fig. 272) med långhus, smalare rakslutet kor, sakristia och två vapenhus på S resp. N sidorna, dels en kyrksal och en mindre bostadslägenhet i V. Kyrksalen kan förenas med långhuset genom tre breda dubbeldörrar, bostadslägenheten ligger i läktarplanet.

Kyrkan är uppförd av tegel. Ytermurarna putsade, sockel av råhuggen granit. Alla tak äro skifferklädda. På långhusets V del reser sig en takryttare med kvadratisk plan, skifferklädd och försedd med en högt uppdragen huv. Huvens krönes av en smal spira med en tupp av koppar.

På några undantag när äro fönster- och dörröppningar korgbågigt avslutade. Fönstren ha träbågar med blyinfattade rutor av antikglas. Portar av järnbeslaget trä.

Av de båda vapenhusen utgör det på N sidan kyrkans huvudingång (fig. 269), genom detta träder man in i långhusets västligaste del.

Det salformade långhuset har vitputsade väggar med fem korgbågiga fönster på såväl S som N sidan (fig. 273, 275). Rummets mest karakteristiska del är ett ganska tryckt tunnvalv av grålaserat trä med klöverbladsformat tvärsnitt och fyra ankarbjälkar i mittvalvet. Dessa äro dekorerade med målade ornament i rött, brunt, gult och blått. I valvhjässan finnas målade framställningar i form av två kransar av stiliserade moln, omramande änglafigurer (fig. 276). Ängeln närmast koret bär en bok (= evangelium) och den andra lagens tavlor. Målningarna äro utförda av konstnären Yngve Lundström,¹ som även svarat för den sparsamma kalkmålningensdekoren. i triumfbågen Guds öga, ovanför predikstolen Heliga andes duva, i dörrsmygen bakom predikstolen stiliserade törnen, rosor och hjulkors (fig. 273).

INTERIÖR

Koret ligger fyra trappsteg högre än långhuset och är täckt med kryssvalv av tegel (fig. 273). Korrummet förenas med långhuset genom en ellipsformad triumfbåge. I Ö ett högt rundbågigt fönster med en glasmålning (fig. 277) som utgör en del av kyrkans altarpnydnad (jfr s. 333). Den är komponerad 1929 av konstnären Carl J. Alexander-son² och skänkt av folkskollärarinnan Maria Hinder-sson. Den framställer Himmelsfärden: Kristus i röd mantel svävar över Jerusalem, över och under Kristus basunblåsande änglar. Signerad CARL ALEXANDERSON, INV 1929, N. P. RINGSTRÖM, FEC.

KORET

På S och N väggarna rundfönster med glasmålningar, som framställa lysande solar. De äro ursprungligen komponerade av Carl Bergsten (s. 327, not 2), vars förslag senare omarbetats av Eva Lundgren. Dessa glasmålningar uppsattes 1951. I korets S vägg finnas tre med kopparbeslagna bågar försedda nischer, av vilka två utgöra varmluftskanaler för ett inbyggt värmeelement, medan den tredje är blind.

GLASMÅLNINGAR

Mitt på N korväggen finns en dörr, från vilken en trappa leder ned till sakristian, som är belägen under koret och av samma storlek som detta (fig. 272). Dess V vägg är klädd med skåp för kyrkans textilier och silver. Två fönster i Ö väggen med blyinfattade rutor i antikglas gör rummet ljust och luftigt. Väggarna vitputsade, trätak med målningar av Yngve Lundström: i mitten Johannes döparen med lammet inom en mandorla, i hörnen palmetter och runt taket ett band. Takmålningen är svalt hållen i endast

SAKRISTIA

¹ YNGVE LUNDSTRÖM, f. 1885, målare, konsthantverkare, författare. Studier: Slöjdföreningens skola i Göteborg, Valands målarskola, Kunstnerernes Skole i Köpenhamn. Han har gjort talrika scenbilder och dräkter till teatrar, dekorerat båtar, offentliga och privata byggnader.

² CARL JOSEF ALEXANDERSON, f. 1897, † 1941, målare. Studier vid Tekniska skolan 1917—20 och därefter Konsthögskolan.

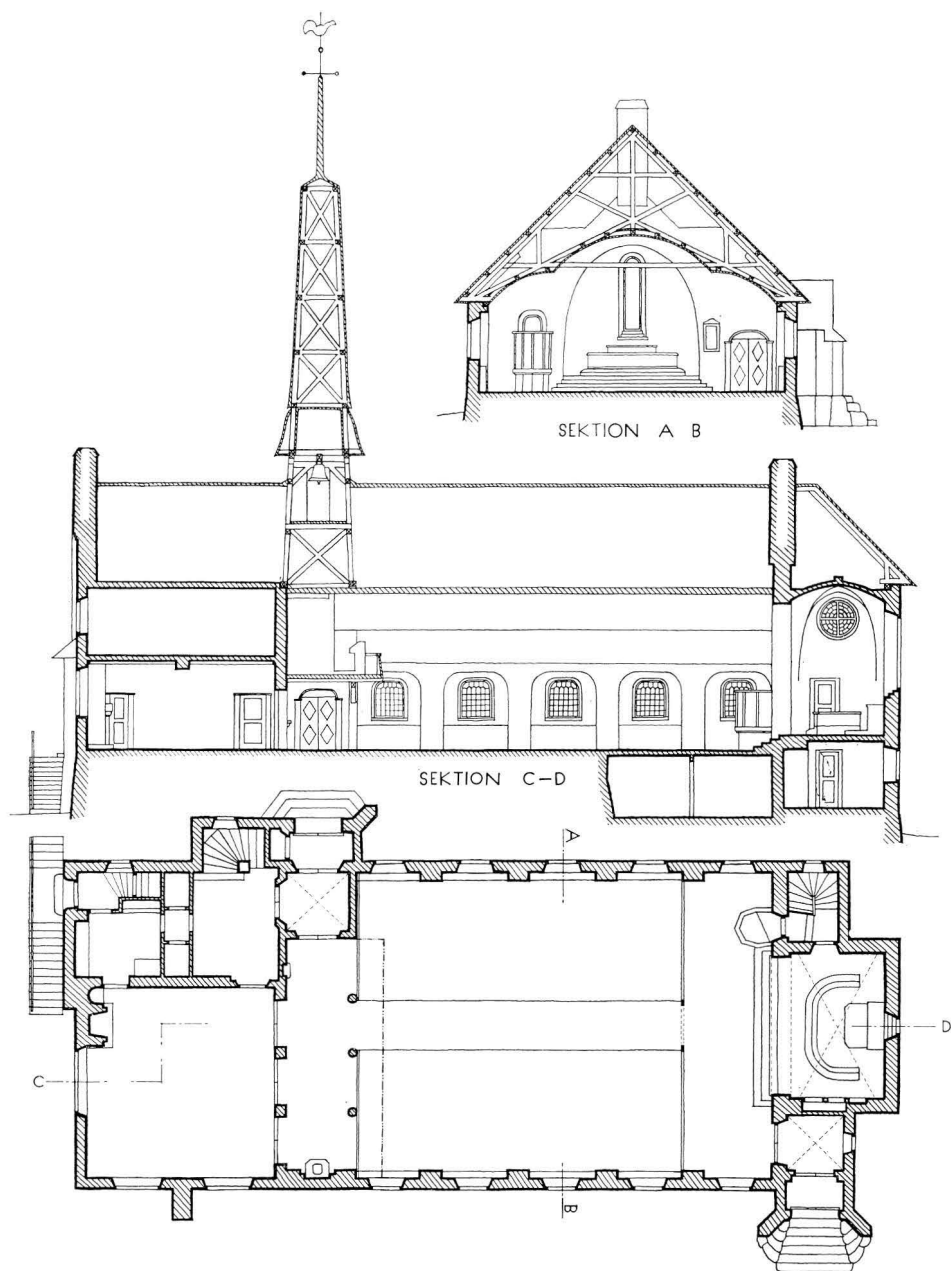

Fig. 272. Plan och sektioner mot Ö och N, 1: 300. Uppm. R. Andersson 1935.
 Grundriss und Schnitte gegen O. und N. Plan and sections looking E and N.

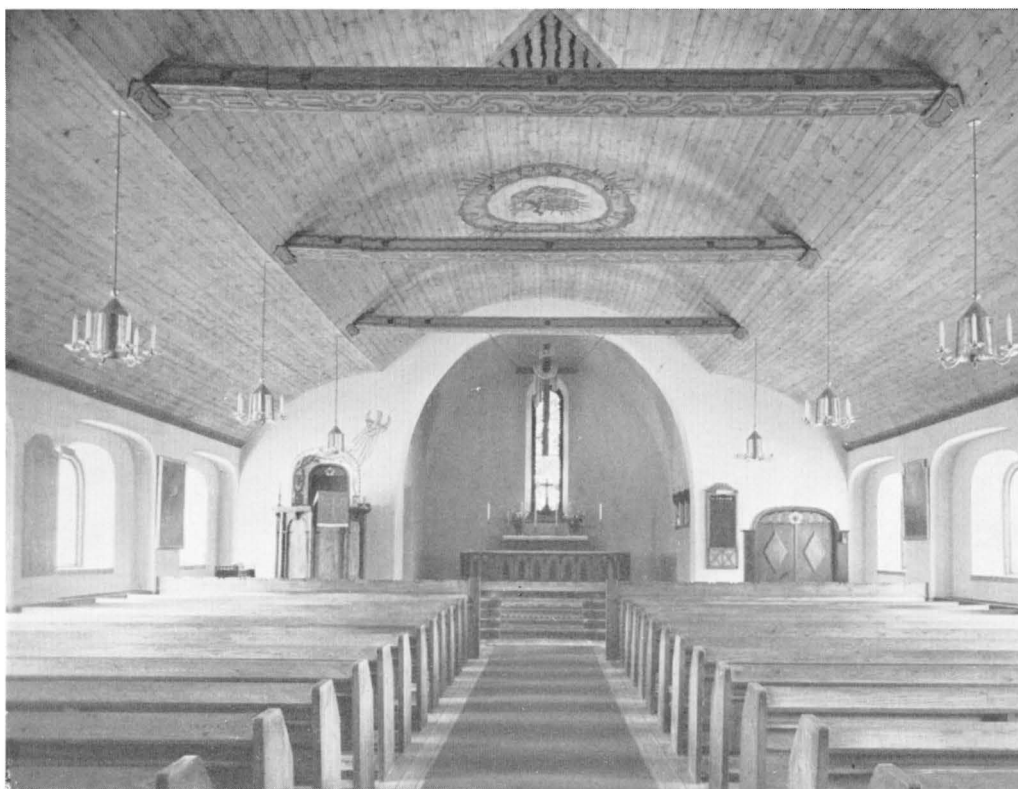

Fig. 273. Interiör mot Ö. Foto N. Lagergren 1957
Inneses gegen O. 1957 Interior looking E, 1957

två färger, grått och tegelrött. Träinredningen grålaserad, utförd 1946 efter ett förslag av arkitekt Cyrillus Johansson.¹

Vid en restaurering år 1922 grålaserades långhusets trävalv, som tidigare haft en grön ton, samt ommålades läktarbarriären. År 1946 vidtog en restaurering under ledning av Cyrillus Johansson, varvid bl. a. armaturen i långhuset utbyttes och sakristian fick sin ovan omnämnda inredning. 1962 omputsades kyrkan såväl ut- som invändigt, linoleummatta inlades i långhuset och diverse smärre reparationsarbeten utfördes.

Varmluftsvärmeledning indrogs 1930. Värmecentralen är inrymd i källaren under långhusets Ö del.

I Enskede kyrka har dess arkitekt Carl Bergsten (s. 327, not 2) förenat moderna funktionella krav med ren konstnärlig form. Som föregångsman för den sakliga arkitek-

RESTAURE-
RINGAR

KYRKANS
ARKITEKTUR-
HISTORISKA
STÄLLNING

¹ CYRILLUS JOHANSSON, f. 1884, † 1959, arkitekt, sedan 1910 egen verksamhet i Sthlm. Bland hans större arbeten märks Meeths varuhus vid Kungsgatan, Sthlm, Värmlands Museum i Karlstad samt stadshuset i Ludvika och Mjölby

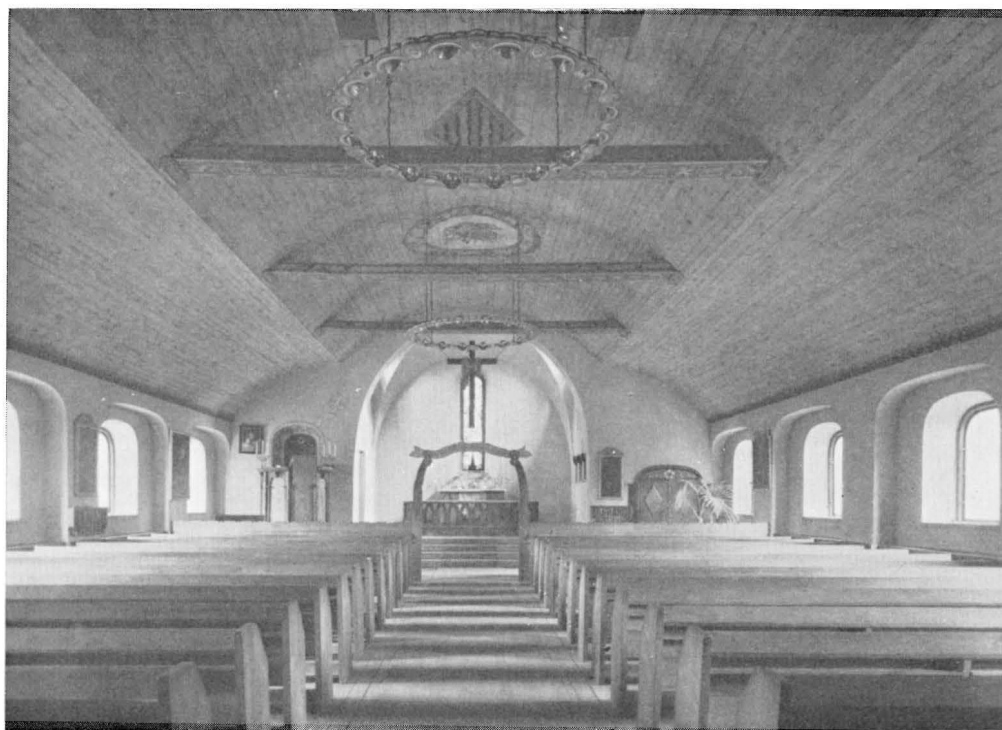

Fig. 274. Interiör mot Ö. Foto N Åzelius 1935.
 Inneres gegen O. 1935. Interior looking E, 1935.

turriktningen, som bröt med det nationalromantiska svärmeriet vid 1900-talets början, blev hans verk av samtiden betraktade som ytterst radikala. Hans 1904 ritade, men först 1909 uppförda kapell i Hjorthagen i Stockholm med ett rektangulärt långhus och absidformat kor skiljer sig markant från de traditionsbundna kyrkobyggnaderna vid denna tid. I Enskede kyrka, som samtidigt hade andra uppgifter än rent religiösa, följer Bergsten denna linje, men där kan man exempelvis i koret även märka en viss påverkan av den nyligen uppförda Engelbrektskyrkan, ritad av L. I. Wahlman. Helt opåverkad av de nationalromantiska idealen är icke heller Enskede kyrka, där Bergsten anknyter till traditionen genom den tunga exteriören, det trepassformade trätunnvalvet och detaljer i inredningen. Vad trätunnvalvet beträffar, så är Enskede en av de få kyrkobyggnaderna från modern tid, som i stort sett följer denna under medeltiden i Sverige mycket spridda takform.

Fig. 275. Interiör mot V Foto N. Lagergren 1957
Inneres gegen W Interior looking W

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altare och altarring av furu, marmorerade i grönt och brunt. Altarprydnaden utgöres av en glasmålning i korfönstret (fig. 277, s. 329) samt ett enkelt krucifix med Kristusfiguren av patinerad gips. H 87 Från Libraria. Ett liknande krucifix (H 60) hänger på väggen över altaret i sakristian.

ALTAR-
ANORDNING

I triumfbågen hänger ett brunt träkors med röd svepduk draperad över korsarmarna samt titulus med INRI. Samtida med kyrkan.

Predikstol (fig. 279), sexkantig av grön- och brunmarmorerad furu med sex figurmålade bågfält, som innehålla fr v.. 1. Inskrift: CLAMA, NE CESSÉS, QVASI TVBA EXALTA VOCEM samt ERITQVE ANTEQVAM CLAMENT EGO EXAVDIAM ADHVGILLIS LOQVENTIBUS EGO AVDIAM. JES. LVIII: 1 LXV· XXIV (= Ropa med full hals utan återhåll; häv upp din röst såsom en basun. Och det skall ske, att förrän de ropa, skall jag svara, och medan de ännu tala, skall jag höra.) 2. Ängel hållande ett brinnande hjärta

PREDIKSTOL

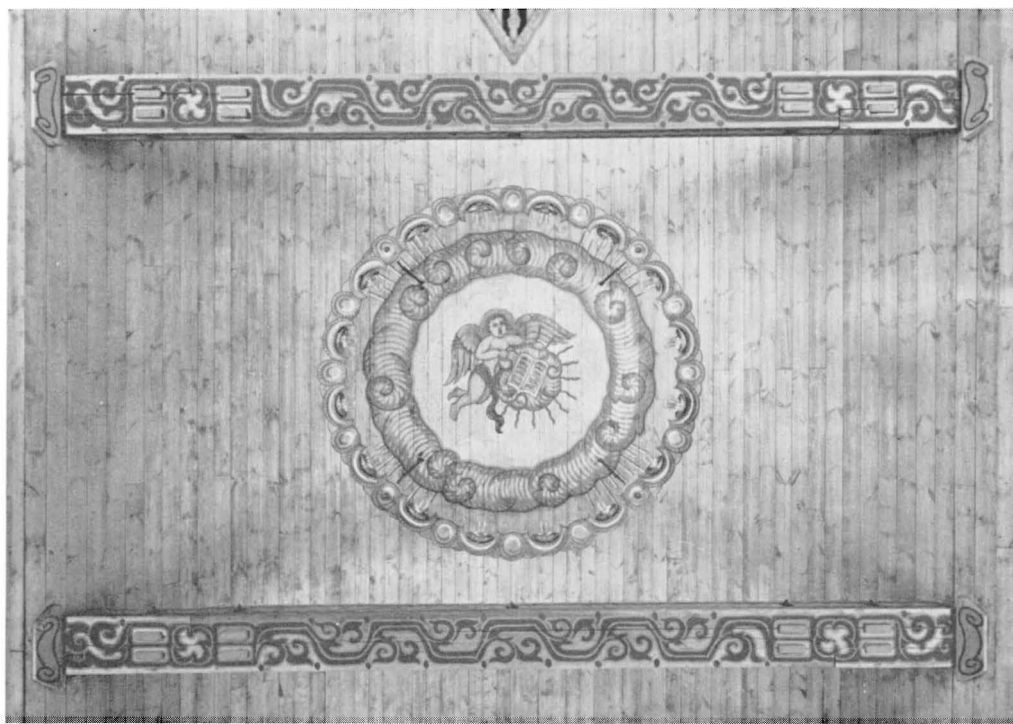

Fig. 276. Målningar i långhusets valv av Y Lundström. Foto N. Åzelius 1935.
 Malereien im Gewölbe des Lang- Paintings on vaulting of nave, by Y
 hauses von Y Lundström. Lundström.

(Kärleken). 3. Evangelisten Johannes. 4. Ängel med kors (Tron). 5. Aposteln Petrus. 6. Ängel med ankare (Hoppet). Figurscenerna äro utförda av konstnären Yngve Lundström (s. 329, not 1) i linjeteckningsmaner och laserade i grönt och brunt.

På predikstolen ett enkelt timglas i träställ.

Öppna bänkar av betsad furu, utan smyckning. Endast de främsta bänkarna, vilkas ryggar äro något högre än de övrigas, ha profilerade snidade överstycken jämte järnsmiden i form av stiliserade rankor vid gavlarna. Över mittgången mellan detta bänkar fanns ursprungligen en bågställning (koringång) av furu med inåtböjda stolpar upptill förenade av ett språkband (fig. 274). Denna anordning borttogs 1948.

ORGEL-
LÄKTARE

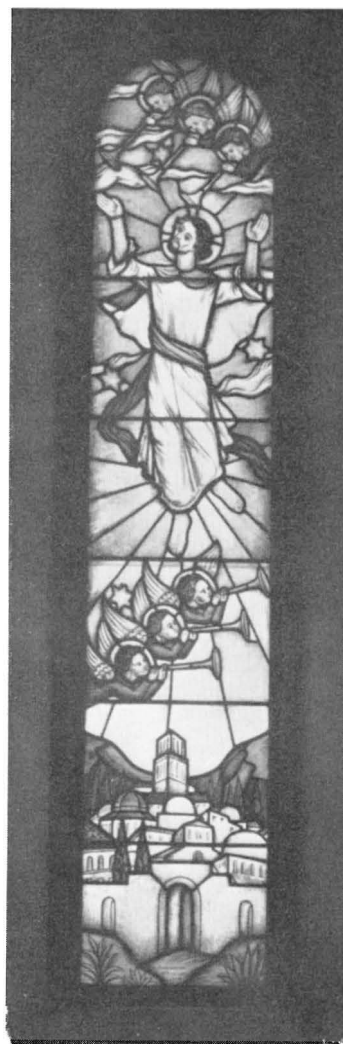
Läktaren (fig. 275) i V upp bäres av tre kolonner, mellan vilka profilerade, snidade bågar av trä äro placerade. Rak läktarbarriär, fältindeldad genom målning i blått, grått och rött. Denna målning tillkom vid en restaurering 1922 (s. 331). Orgeln utfördes av orgelbyggaren Alfred Fehrling 1922, ombyggdes av orgelbyggaren A. Holmberg 1942. Fasaden är grön- och brunmarmorerad samt flankeras av två basunblåsande änglar med ankare resp. kors, snidade i trä av skulptören Gösta Dahlgren.

Nummertavlor av trä, ett par, rektangulära, nedtill försedda med ett skåp. Tillkomna 1952.

Dopfunt av skulpterat trä, åttkantig (fig. 278). Skaft med tre skulpterade fält skilda sinsemellan av släta vulster; cuppan slät. Målad i rött och blågrönt med förgyllda och försilvrade ornament. Signerad P. KERS SCULP. 1913.¹ Gåva av kyrkoherde Sven Nilson 1915.² Dopfunten är numera uppställd i långhusets SÖ del, men under läktaren på S väggen finns en nisch, ursprungligen avsedd som plats för dopfunten. Nischen är smyckad med en målad duva samt inskrift: HAN TOG DEM UPP I FAMNEN MARK. 10: 16. I denna anordning har arkitekten följt medeltidens tradition, enligt vilken dopfunten alltid var placerad i kyrkans V del, nära huvudingången.

Dopskål av mässing, i dopfunten. Inskrift på brätet: LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG. I botten Helige Andes duva i drivet arbete.

Kalkar: 1 Av silver, cuppan invändigt förgylld. På cuppan graverad ornering jämte inskrift: DÅ ENSKEDE BLEV EGEN FÖRSAMLING 1931 SKÄNKTES DENNA KALK TILL DESS KYRKA AV PATRON JUSTUS KJELLQVIST ENSKEDE GÅRD.³ Enligt stplr utförd av Guldsmedsaktiebolaget i Sthlm 1927 H 24. Tillhörande paten av förgyllt silver Inskrift: TILL ENSKEDE KYRKA 1931 FRÅN PATRON JUSTUS KJELLQVIST, ENSKEDE GÅRD. Stplr som på kalken. D 15,5. 2. Av silver (fig. 280), cuppan invändigt förgylld. Konisk fot, insvängd framtill och prydd med graverat Kristusmonogram. Tillplattad nod med fem

DOPREDSKAP

NATTVARDSKÄRL

Fig. 277 Glasmålning i koret av Carl J. Alexanderson, 1929. Foto G. Lindqvist 1955.

Glasgemälde im Chor von Carl J. Alexanderson 1929. Stained glass in chancel, by Carl J. Alexanderson, 1929.

¹ PER KERS, f. 1867, skulptör. Han har utfört bildhuggerier i bl. a. Engelbrektskyrkan, Hjorthagskapellet och i Sthlms rådhus (vigselrummet).

² SVEN NILSON, f. 1859, † 1923, kyrkoherde i Solna och slottspastor vid Ulriksdals slott från 1911. Vid tidpunkten för Enskede kyrkas uppförande ordförande i Sällskapet för Främjande av Kyrklig Självård (s. 313).

³ JUSTUS KJELLQVIST, f. 1869, † 1934, lantbrukare och arrendator på Enskede gård, där han var bosatt till sin död.

Fig. 278. Dopfunt av snidat trä av P Kers, 1913. Foto N Lagergren 1957

Taufbecken aus Holz geschnitzt Carved wooden font, by P. Kers, von P. Kers, 1913. 1913.

Fig. 279. Predikstol med målningar av Y Lundström. Foto N. Lagergren 1957

Kanzel mit Malereien Pulpit with paintings von Y Lundström by Y Lundström.

Fig. 280. Kalk (nr 2) och paten av delvis förgyllt silver, 1958. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.

Kelch (Nr. 2) und teilweise vergoldete Silberpatene, 1958. Chalice (No. 2) and paten, partly silver-gilt, 1958.

röda stenar Runt fotens innerkant graverad inskrift: TILL MINNE AV SVEN BERGGREN SKÄNKT TILL ENSKEDE KYRKA 1962 AV MÄRTA BERGGREN, H 23. Enligt stplr tillverkad av Daniel Berggrens Konstsmideri & metallverkstad, Stockholm, 1958. — Tillhörande paten av silver, delvis förgylld. På brättet graverat Kristusmonogram. D 17 Samma inskrift och stämplar som på kalken.

Nattvardskärl av nysilver, bestående av kalk (H 24), paten (D 19), oblatask (H 19) och vinkanna (H 32). Alla föremål äro prydda med kors i nedsänkt fält, vinkannans och oblataskens lock krönes av hjulkors. Skänkta av grosshandlare Johan Fredriksson, Sthlm, vid kyrkans invigning 1915.

Sockenbudstyg av silver (fig. 281): Kalk, invändigt förgylld. Inskrift på cuppan. ENSKEDE FÖRSAMLING VID DESS TILLBLIVELSE 1931. H 15,5. Tillhörande paten med inskrift ENSKEDE FÖRSAMLING 1931. Oblatask, invändigt förgylld, rund. Inskrift som på patenen. H 3,5. Vinbehållare. Inskrift som på oblatasken. H 6. Alla föremål äro enligt stplr utförda av K. Andersson, Sthlm 1926.

Fig. 281. Sockenbudstyg av silver, tillv. av K. Andersson, Sthlm 1926. Foto N. Lagergren 1957
 Silbergeräte für Krankenbesuche, verfertigt von K. Andersson, Sthlm 1926. Silver chalice etc. for sick visits, by K. Andersson, Stockholm, 1926.

- BRUDKRONA** Brudkrona av förgyllt silver, besatt med syntetiska ädelstenar Enl. stplr utförd av C. G. Hallberg, Sthlm 1934. H 10. Skänkt av Enskede kyrkliga ungdomskrets.
- LJUSREDSKAP** Ljuskronor av mässing, åtta st., sexarmade med droppskålar av glas (fig. 275). Skänkta av kyrkvärden J. G. Eriksson 1952. Tidigare användes ljuskronor komponerade av Carl Bergsten. De utgjordes av två runda, målade kransar av trä med lampor och reflektorer (fig. 274).
- Ljusstakar** 1. Golvstakar, ett par, av förgylld mässing (fig. 282). Enpipiga. H 157, i koret. Skänkta 1955 av kyrkvärden Gustaf Hägglund med maka. 2. Av silver, ett par, enpipiga. Rund fot, åttkantigt skaft. H 26. Enligt stplr tillverkade av Aktiebolaget Edlunds Silvervarufabrik, Stockholm, 1959. Gåva av fru Therese Jansson, Enskede, 1963. 3. Av alpacca-silver, ett par, trepipiga. H 28. I sakristian. 4. Av mässing, åtta st., enpipiga med rund fot. H 21. På altaret och predikstolen. 5. Av mässing, ett par, tvåpipiga. Åttasidig fot, kvadratisk skaft, krönt av ett kors. H 28. Signerade R. MYRSMEDEN 1949. 6. Av mässing, fyra st., av samma typ som föregående. H 23. Signerade som föregående.
- TEXTILIER** Antependier — 1. Av violett siden med kantbård i svart och guld. Broderad text i gulbrunt silke: ALLT HVAD ANDA HAR LOFVE HERREN HALLELUJA. Skänkt 1915 av

kyrkoherde Sven Nilson (s. 335, not 2). 2. Av violett mönstrat siden med applikationer i gulddgalon och broderier i olikfärgat silke: kalk, druvklase, ax. På baksidan broderad inskrift: GÅVA TILL ENSKEDE KYRKA FASTLAGSSÖNDAGEN 1942 AV FAMILJEN BÄCKSTRÖM, UTFÖRT AV KRISTLIG KONST 3. Av grönt mönstrat linne. Kristusmonogram och eklövsranka i applikation och broderi. Sign. LIBRARIA KOMP. E. A-N 1947 4. Av grönt mönstrat linne med broderier i olikfärgat garn. kors, ankare, hjärta inom vinlövskransar Sign. LIBRARIA 1948 KOMP. M(ÄRTHA) G(AHN). 5. Av gulvitt mönstrat linne. Upptill bred bård av gulbrunt linne med broderier: den tronande Kristus samt vin- och blomranka. Sign. LIBRARIA KOMP. E(RIK) A(BRAHAMSSON) 1948. Skänkt till kyrkoherdeinstallationen 1948. — 6. Av rött mönstrat siden. Upptill bred bård med applikationer och broderier: kors omgivet av två stiliserade stads- och landskapsbilder (den himmelska staden?). Sign. LIBRARIA KOMP. M(ÄRTA) S(WARTLING) 1953. Utfört av Enskede kyrkliga syförening.

Mässhakar 1. Av karmosinröd mönstrad sidendamast med gaffelkors i gulddgalon och broderier i guldtråd och olikfärgat silke (fig. 283). I korsmitten duva inom strålkran. På framsidan ros inom strålkran. Komponerad av Jenny Stille, utförd av Ersta paramentateljé. Gåva 1931 2. Av vitt mönstrat siden, ok och bred mittbård av tegelrött siden med applikationer och broderier: korsstav omslingrad av rosor och lilja. Sign. LIBRARIA 1939 KOMP. M(ÄRTHA) G(AHN). Skänkt 1939 genom fru Selma Linander och kyrkvärden civ.ing. Oscar Lindahl. 3. Som föregående. På ryggsidan dock korsstav omslingrad av druvklasar och vinlöv Sign. som föregående och skänkt tillsammans med denna. 4. Av violett mönstrat siden med gaffelkors i gult siden med broderier i guldtråd och silke. I korsmitten Kristusmonogram. Skänkt 1942 jämte antependium nr 2 och predikstolskläde nr 2 av familjen Bäckström, Enskede. 5. Av grönt mönstrat siden med broderade stiliserade blommor i guldtråd och olikfärgat silke. På ryggsidan kors i gult siden med broderat Kristusmonogram och vinrankor, på framsidan likarmat kors av gult siden med broderad stiliserad blomma i korsmitten. Skänkt 1942 av Enskede kyrkliga syförening. 6. Av rött mönstrat siden. På ryggsidan gaffelkors i gulddgalon. I korsmitten ängel inom strålkran, broderad i guldtråd och olikfärgat silke. På framsidan mittbård med ros inom strålkran. Sign. LIBRARIA KOMP. M(ÄRTA) S(WARTLING) / 1953.

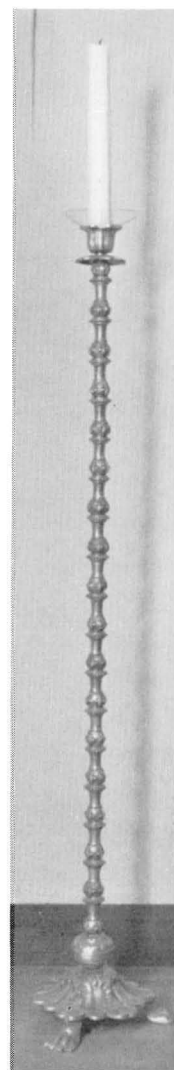

Fig. 282. Golvstake (nr 1) av förgylld mässing. Foto N. Lagergren 1957

Fussbodenleuchter (Nr 1) aus vergoldetem Messing.

Floor candlestick (No. 1) of gilded brass.

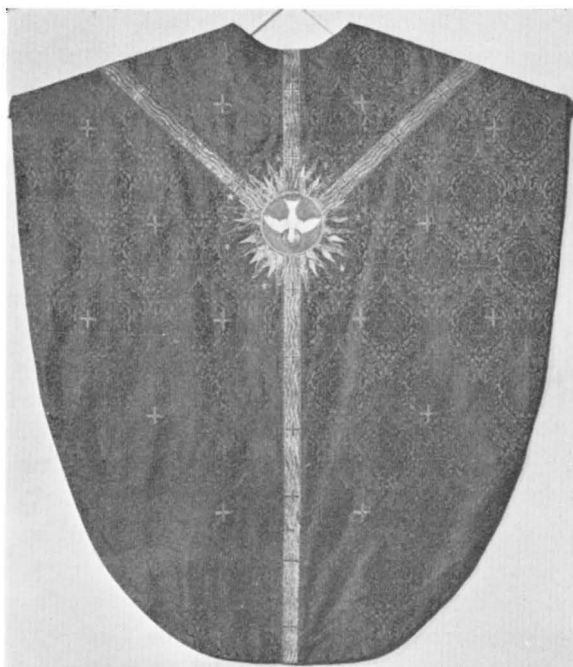

Fig. 283. Mässhake (nr 1) av karmosinröd sidendamast.
Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.

Kasel (Nr. 1) aus karminrotem Seidendamast. Chasuble (No. 1), crimson silk damask

7 Av grönt mönstrat siden. På ryggsidan kors i gult siden med broderier i guldtråd och olikfärgat silke, på framsidan likarmat kors med broderad ros i korsmitten. Sign. LIBRARIA 1953. — 8. Av violett mönstrat siden. På båda sidor gaffelkors i gult siden. På ryggsidan i korsmitten Kristusmonogram omgivet av törnekrona, broderat i guldtråd och olikfärgat silke, på framsidan ros. Sign. LIBRARIA 1953.

Predikstolskläden 1 Av violett siden med bred frans av gulbrunt silke. Broderad text, likaså i gulbrunt silke: VÅR GUDS ORD FÖRBLIFVER EVINNERLIGEN. Skänkt av kyrkoherde Sven Nilson 1915 (s. 335, not 2). 2. Av violett mönstrat siden med kors i guldgalon och bred frans av guldtråd. Broderad korsmitt och strålar i guldtråd och violett silke. Skänkt 1942 av familjen Bäckström (jfr antependium nr 2 och mässhake nr 4). — 3. Av rött mönstrat siden med broderier i guldtråd och olikfärgat silke. Sign. LIBRARIA KOMP. M(ÄRTA) S(WARTLING) / 1953. — 4. Av grönt mönstrat linne. Inom rund medaljong framställning av Kristus som den gode herden i applikation och broderi. Sign. LIBRARIA / KOMP. E(LISABETH) W(EIXELGÄRTNER) 1947 5. Av gulvitt mönstrat linne. I mitten en komposition bestående av ett likarmat kors, en orm, som biter sig själv i stjärten och ett tinglas i applikation och broderi. Sign. LIBRARIA 1948.

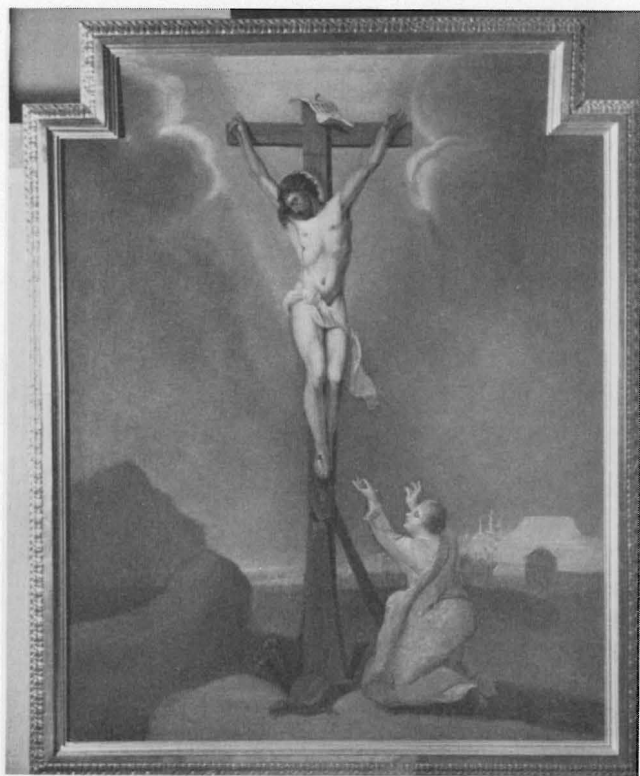

Fig. 284. Kristus på korset. Oljemålning från 1700-talets slut.
Foto N Lagergren 1957

Christus am Kreuz. Ölgemälde vom Ende des 18. Jahrhunderts. *Christ on the Cross. Oilpainting from end of 18th century.*

Kollekthåvar: 1 Av röd sammet med smala guldgaloner och broderade kors i guldtråd och silke. Klädd med brunt läder 2. Av purpurröd sammet med broderier i guldtråd, frans och tofs. Gåva av Enskede kyrkliga ungdomskrets. 3. Av purpurröd sammet med smala guldgaloner och broderier i guldtråd och olikfärgat silke. Klädd med rött läder Gåva av Enskede kyrkliga ungdomskrets.

Mattor 1. Rya. Gul botten med mönster i vitt och brunt. Framför altaret. Skänkt av Enskede kyrkliga syförening 1949. — 2. Rya. Grön botten med mönster i blått, brunt, gult och rött. I koret.

Oljemålningar på duk: — 1. Kristus på korset (fig. 284). Vid korsets fot t. h. knäböjande Maria Magdalena, i bakgrunden t. h. Jerusalem. Osignerad. 1700-talets slutskede. 103×80. I förgylld ram. 2. Korsnedtagningen (fig. 285). Osignerad 1700-talskopia efter Rubens' Korsnedtagning i Antwerpens katedral (1611—14), som har

TAVLOR

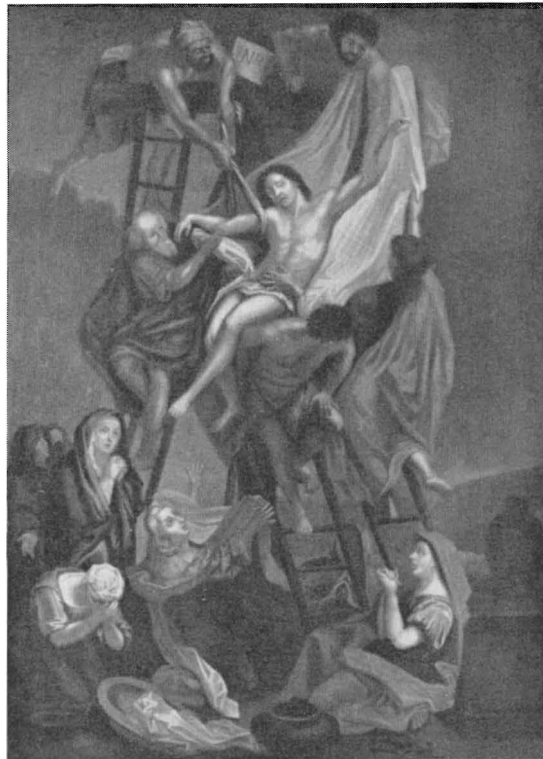

Fig. 285. Korsnedtagningen. Kopia från 1700-talet efter Rubens. Foto N. Lagergren 1957
 Kreuzabnahme. Kopie des 18. Jahrhunderts nach Rubens. *The Deposition*. 18th century copy of Rubens.

varit förlaga till många altartavlor i svenska kyrkor 121×86. Förgylld ram från 1700-talets andra fjärdedel. Skänktes jämte tavla nr 1 av auktionsvaktmästaren C. E. Eriksson 1912. Enligt uppgift i gåvobrevet skulle Korsnedtagningen vara målad av Engelhardt Schröder.¹ Målningen förefaller dock väl enkel för att vara ett arbete av denne mästare. 3. Madonna, i halvfigur med korslagda armar och uppåtriktad blick, flankerad av änglar (fig. 286). Osignerad. Antagligen en kopia från 1800-talets förra hälft efter någon spansk 1600-talsmästare. 86×65. I snidad och förgylld ram. Skänkt av kyrkvärden J. G. Eriksson 1940. 4. Josef med Jesusbarnet (fig. 287). Osignerad. 1800-talet. 52×39. I svart ram med guldlister vid inre kanten.

Oljemålningar på träpannå — 1. Den återuppståndne Kristus, iklädd röd

¹ GEORG ENGELHARDT SCHRÖDER, f. 1684, † 1750, målare. Han var framför allt porträttör, men utförde även en mängd allegoriska målningar som oftast går tillbaka på italienska förebilder, samt altartavlor. Blev hovmålare 1724.

Fig. 286. Jungfru Maria. Kopia från 1800-talets första hälft efter spansk 1600-talsmästare. Foto N. Lagergren 1957
 Jungfrau Maria. Kopie der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts nach spanischem Meister des 17. Jahrhunderts. *The Virgin. Copy of Spanish master, made during first half of 19th century.*

mantel och blågrå livklädnad, med kalk i handen, på vars kant synes en oblat (fig. 288). En strålgloria med sex änglahuvuden omgiver Kristusgestalten. Nedtill inskrift: SMAKER OCH SER HURU LJUFLIG HERREN ÄR. SÄLL ÄR THEN SOM HOPPAS UPPÅ HONOM PS 34. Signerad: ERDMAN PINXIT 1809.¹ 36 × 28. I förgylld ram. 2. Uppståndelsen. Framför den öppna graven med den bortvältrade stenen står Kristus och en kvinna (Maria Magdalena). Inne i graven sitta två änglar Nedtill inskrift: CHRISTUS ÄR UPSTÅNDEN PÅ TREDIE DAGEN EFTER SKRIFTERNA. 1 COR. 15: 4. JOH. 20 V 11 ETC. Osignerad men utförd av samme mästare som föregående. 36 × 28. 3. Madonnan med barnet. Signerad M. FIEGERT COP. Kopia efter ett original av Rafael, före Andra Världskriget i Kaiser-Friedrichs-Museum i Berlin. 76 × 59. Skänkt 1950 av dir H. Thaning, Enskede.

Porträtt, oljemålningar på duk: 1 Kyrkoherde Henning Helén. Signerad ALBERT

¹ Möjligen identisk med C. G. ERDMAN som 1772 signerat en målning »Kristus på korset» i Danderyds kyrka (SvK, Up I, s. 63).

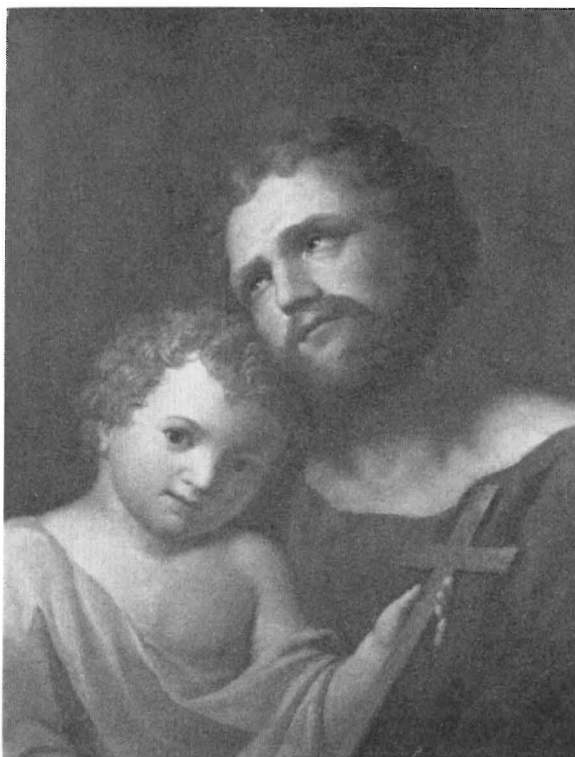

Fig. 287 Josef med barnet. Oljemålning från 1800-talet, osignerad. Foto N. Lagergren 1957
 Joseph mit dem Jesuskind. *Joseph and Child*. Unsigned Ölgemälde aus dem 19. Jahrhundert, unsigniert. 19th century oilpainting

PETRI 1945,¹ 94×70. 2. Biskop Manfred Björkquist. 80×80. 3. Kyrkvärden J G. Eriksson. 80×80. 4. Kyrkoherden Ejnar Danielsson. 91×72. 5. Komminister J Lagerkranz. 91×72. Porträtten nr 2—5 äro signerade ELLIS WALLIN² 1949 (nr 2 och 3), 1951 (nr 4) och 1952 (nr 5). Alla porträtt hänga i kyrksalen.

MINNES-
TAVLA

På väggen i N vapenhuset är målad en minnestavla med text och en avbildning av kyrkan. Texten lyder: ENSKEDE KYRKA VPPFÖRDES GENOM FRIVILLIGA GÅFVOR UNDER ALLVARSÅREN 1914—15 AF SÄLLSKAPET FÖR FRÄMJANDE AF KYRKLIG SJÄLVVÅRD KYRKANS ARKITEKT VAR CARL G BERGSTEN KYRKANS FÖRSTE PASTOR J LAGERKRANZ.

¹ ALBERT PETRI, f. 1869, † 1953, målare. Studier vid Tekniska skolan och Konstnärslörbundets målarskola. Har huvudsakligen utfört porträtt, men även landskap och Stockholmsbilder.

² ELLIS WALLIN, f. 1888, målare, grafiker. Studier vid Tekniska skolan och Konsthögskolan 1914—20. Har i en kraftfull, pastos stil utfört huvudsakligen landskap samt porträtt.

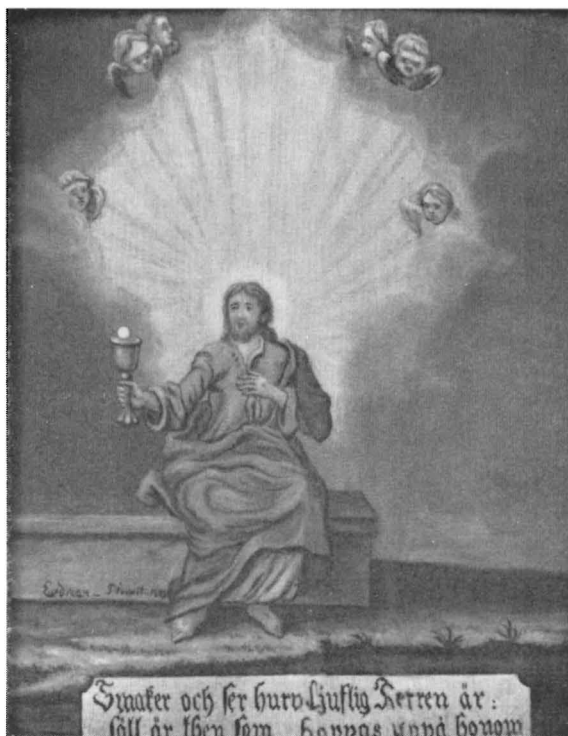

Fig. 288. Den återuppståndne Kristus. Oljemålning sign. Erdman 1809. Foto N. Lagergren 1957

Der auferstandene Christus. *Christ Risen*. Oilpainting signed Erdman, 1809.

Karl XII s bibel 1703 i originalband med gjutna mässingsspännen. Skänkt av dir Knut Tofft 1939. Fredrik I s bibel, tryckt i Norrköping 1728. I brunt läderband. På pärmens insida följande inskrift: DENNA HELIGA BOK SKÄNKTES TILL ENSKEDE KYRKA ATT PÅ PREDIKSTOLEN LIGGA. AV FRÖKEN MARIA TÖRNGREN FRÅN HEMMET FÖR GAMLA. DEN 11 MARS 1916. SOLI DEO GLORIA. AMEN.

BIBLAR

Skål av silver (fig. 289). Oval, med drivna och punsade fruktornament, vågigt brätte. Enligt stplr tillverkad av C. G. Hallberg i Sthlm 1915. Inskrift i botten. TILL ENSKEDE KYRKA 19 $\frac{30}{3}$ 52. SKÄNKT AV INKÖPSCHF A. GRÖNWALL MED MAKAN, ENSKEDE. H 13, L 37, B 26.

DIVERSE

Silverpokal med inskrift: TILL ENSKEDE KYRKA TILL MINNE AV EJNAR DANIELSSONS VAL TILL KYRKOHERDE DEN 12. 10. 1947 FRÅN ESTER OCH EDWARD DAHL. Har tidigare varit idrottspris med inskriften. BRUKSPATRON VOLLRATH THAMS HEDERSPRIS »KAM-

Fig. 289. Silverskål, tillverkad av C. G. Hallberg, Sthlm 1915. Foto M. Bratt-Gustafsson 1964.
 Silberschale, verfertigt von C. G. Hallberg, Stockholm 1915. Silver bowl, by C. G. Hallberg, Stockholm, 1915.

RATERNA» STOCKHOLM 19 $\frac{20-23}{9}$ 07. 1. PRIS TÄFLING 800 METER. Enligt stplr utförd av K. Andersson, Sthlm 1907

Offerbössa av koppar, järnbeslagen. H 25. I en nisch på V väggen med målad inskrift: SIG SJÄLFVA GÅFVO DE FÖRST ÅT HERREN

KLOCKA

Klockan, som hänger i takryttaren, är upptill och nedtill ornerad med palmett-rankor och har på ena sidan följande inskrift: ENSKEDE KYRKA UPPFÖRDES UNDER ALL-VARSÅREN 1914—15 AF SÄLLSKAPET FÖR KYRKLIG SJÄLAVÅRD. KLOCKAN GÖTS AF K. G. BERGHOLTZ & CO STOCKHOLM 1915. På motsatta sidan läses en vers, författad av komminister J Lagerkranz: RING IN ETT HERRANS NYA ÅR MED LÄKEDOM FÖR SLAGNA SÅR / FÖRVIDGA TRÅNGA HJÄRTERUM / RÖJ VÄG FÖR EVANGELIUM DRIF FJÄRRAN MÖRKER, HAT OCH STRID. / GÖR KÄND PÅ JORDEN JESU FRID. H 72, D 75.

SAMMANFATTNING

Under 1900-talets första decennier växte ett villasamhälle upp vid Enskede, vilket kom att bilda grundvalen för den självständiga församling som 1931 bildades. Redan under 1910-talet verkade Sällskapet för främjande av kyrklig själavård för att få till stånd en kyrkobyggnad i Enskede. Den uppfördes 1913—15 efter ritningar av arkitekten Carl Bergsten. Kyrkans arkitektur visar dåtida moderna funktionella krav förenade med nationalromantiska reminiscenser.

Kyrkobyggnaden av putsat tegel består av dels kyrkan med långhus, smalare rakslutet kor, sakristia och två vapenhus, dels av en kyrksal och en bostadslägenhet (fig. 269—275). Dekorativa målningar i kyrkorummet äro utförda av konstnären Yngve Lundström (fig. 276). En glasmålning i korfönstret av konstnären Carl J Alexanderson (fig. 277).

Inredningen har tillkommit samtidigt med kyrkan, inventarierna äro mestadels gåvor. Bland äldre föremål märkas några tavlor från 1700-talet och 1800- (fig. 284—288).

ZUSAMMENFASSUNG

In den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts wuchs bei Enskede ein Villaviertel heran, das den Kern für eine selbständige Gemeinde bilden sollte, die 1931 gegründet wurde. Schon zwischen 1910 und 1920 wirkte die Gesellschaft zur Förderung christlicher Seelsorge für das Zustandekommen eines Kirchengebäudes in Enskede. Es wurde 1913—15 nach Zeichnungen des Architekten Carl Bergsten errichtet. Die Architektur der Kirche erfüllt die damals modernen funktionellen Forderungen, vereint mit nationalromantischen Reminiscenzen.

Das Kirchengebäude aus geputztem Backstein besteht teils aus der Kirche mit Langhaus, schmalere gerade abgeschlossenem Chor, Sakristei und zwei Vorhallen, teils aus einem Kirchensaal und einer Wohnung (Abb. 269—275). Dekorative Gemälde im Kirchenraum sind vom Künstler Yngve Lundström ausgeführt (Abb. 276). Ein Glasgemälde im Chorfenster stammt vom Künstler Carl J Alexanderson (Abb. 277).

Die Einrichtung ist gleichzeitig mit der Kirche entstanden, die Inventarien sind grösstenteils Gaben. Unter den älteren Gegenständen bemerkt man einige Gemälde aus dem 18. und 19. Jahrhundert (Abb. 284—288).

SUMMARY

During the first decades of the 20th century a garden city grew up at Enskede, which was to become the nucleus of the independent parish established there in 1931. As early as the 1910's the *Society for the Encouragement of Care of Souls by the Church* was working to get a church built there. A church was erected 1913—15, on plans drawn by Architect Carl Bergsten. The style of the church shows demands for functionalism typical of the time, combined with national-romantic traits.

The church is of plastered brick, and has nave, a narrower, straight-ended chancel, vestry and two porches, and also a hall and a dwelling (figs. 269—275). Painted decorations in the nave are by Yngve Lundström (fig. 276). Stained glass in the chancel window is by Carl J Alexanderson (fig. 277).

The furnishings are contemporaneous with the church, and most articles are gifts. Among older articles are pictures dating from the 18th and 19th centuries (fig. 284—288).

Fig. 290. Interiör mot Ö efter restaureringen 1955. Foto S. Hallgren 1964.
 Inneres gegen O nach der Restaurierung 1955. Interior looking E after restoration 1955.

TILLÄGG OCH RÄTTELSE TILL STOCKHOLM BAND VIII

BROMMA KYRKAS RESTAURERING 1954—55

VALV
 GOLV

Bromma kyrka genomgick 1954—55 en omfattande invändig restaurering under ledning av slottsarkitekten Ove Leijonhufvud. Vid denna utfördes förstärkningar med betong av såväl rundhusets som långhusets valv. Vidare sänktes golvet i rundhus och långhus med 23 cm, varigenom större rymd skapades och akustiken förbättrades. Golvbeläggningen utgöres i bänkkvarteren av rött tegel, i mittgången av kalkstensplattor. Under golvet inlades nytt värmesystem. Genom golvets sänkning tvingades man lägga en ny trappavsats framför koret, varigenom detta höjer sig fyra trappsteg över den övriga kyrkan.

Fig. 291. Interiör mot V efter restaureringen 1955. Foto S. Hallgren 1964.
 Inneres gegen W nach der Restau- Interior looking W after restoration
 rierung 1955. 1955.

Kyrkans medeltida kalkmålningar rengjordes och konserverades av konservator Bo Wildenstam. Spåren av 1905—06 års restaurering, då denna målningsdekoration, tillhörande Albertus Pictors skola, framtogs men till stor del ommålades, mildrades men avlägsnades ej, då man fann det lyckligast för helhetsintrycket att låta pastischer och originalmålningar bilda sammanhängande målningssviter. I rundhusets valv, där inga medeltida målningar funnits, avlägsnades dock dekorationerna från 1905—06 och såväl väggar som valv vitkalkades.

KALKMÅL-
NINGAR

Bänkinredningen från 1905—06 ombyggdes och fick en något annorlunda utformning. De ornerade bänkgavlarna borttogs och ersattes av enklare med raka överstycken och rektangulära fyllningar. Ryggstöden lutades för att större bekvämlighet skulle erhållas. Över psalmbokshyllan elektrisk belysning. Bänkinredningen är målad i gråbrunt med marmorerade fyllningar. Ett nytt altarskrank, harmonierande med altaruppsatsen, hade tidigare tillkommit efter förslag av arkitekt Ove Leijonhufvud. Detta har genombrutet mittparti med kraftiga balusterdockor. Marmorerat i grått och brunt.

BÄNKINRED-
NING

Fig. 292. Interiör av Hjärneska gravkoret efter restaureringen 1955. Användes som vigsel- och dopkapell. Foto S. Hallgren 1964.

Das Innere der Grabkapelle Hjärnes nach der Restaurierung 1955. Wird als Trauungs- und Taufkapelle verwendet.

Interior of the Hjärne mortuary chapel after restoration 1955. Used as wedding- and christening-chapel.

ORGEL

Orgeln, som vilade på pelare ovanför västingången, slopades, och ett nytt orgelverk anskaffades från den danska orgelbyggarfirman Marcussen & Søn i Aabenraa. Den nya orgeln, som levererades 1957, har 15 stämmor, 2 manualer och pedal. Den placerades S om mittgången i kyrkans västparti, där utrymme även beretts för kören.

I samband med restaureringen konserverades även äldre inredning och inventarier. På predikstolen framtogs den gråbruna 1600-talsfärgen.

GRAVKOR

Det Hjärneska gravkoret, som är sammanbyggt med sakristian, fick vid restaureringen sin övre våning öppnad och omändrad till ett vigsel- och dopkapell, vilket förbindes med sakristian genom en bred trappa. Nya textilier för kapellet komponerades av Märtha Gahn, utförda av Libraria.

PLANERAD
TILLBYGGNAD

Tillbyggnad av vapenhus, sakristia, förrådsutrymmen m. m. till Bromma kyrka planeras efter förslag av arkitekt Ragnar Hjorth.

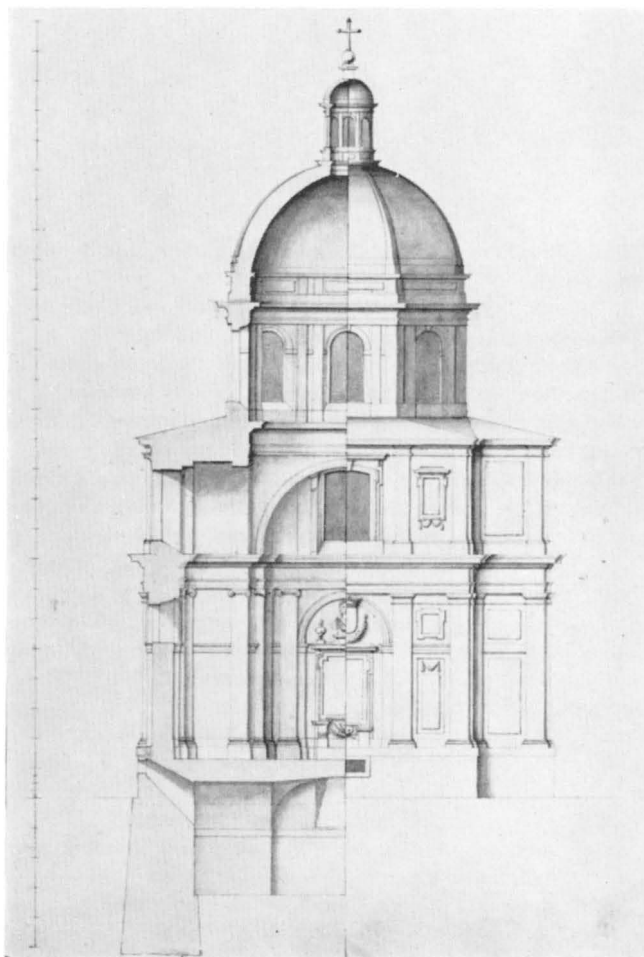

Fig. 293. Ritning av N. Tessin d. ä. vid Bondeska gravkoret vid Spånga kyrka, fasad/sektion. NatM.

Zeichnung für die Grabkapelle Bondes, Spånga Kirche, von N. Tessin d. Ä.
Design for the Bonde mortuary chapel, Spånga Church, by N. Tessin sr.

Kyrkogården utvidgades 1956 med ett område i SO efter förslag av arkitekt Jan Kyrkogård Wahlman. Nytt förslag för utvidgning i N föreligger

Litteratur om Bromma kyrka utgiven efter kyrkans publicering i SvK 1940: R. STENBERG, Bromma kyrka (Uppl. kyrkor 33), 1950. N. HJORTH, Bromma kyrka restaurerad, i: Stockholms stifts julbok 1955, s. 42—49. W. FALK, Hjärneska gravkoret i Bromma kyrka, i: Bromma hemb.fören. årsskrift 28 (1957), s. 26—36. A. GEIJER, Kalkkläden under 1600—1700-talen, i: Bidr. t. Sö. äldre kulturhist. 36, 1943, s. 2—9. Tidningsartiklar om Bromma kyrkas restaurering: Dagens Nyheter 18.3 och 21.3 1955. Stockholms-Tidningen 18.3 1955. Svenska Dagbladet 18.3 1955.

ÖVRIGA RÄTTELSER OCH TILLÄGG

(se även s. 79)

Raderna räknas uppifrån där ej annat angives. Vid beräkning av radnummer nedifrån medräknas icke noterna.

BROMMA s. 31, rad 6, står kyrkoherden J Fuchs skall vara kyrkoherden Thomas Zacharias Fuchs, kh i Ulrika Eleonora och Bromma (tilltr 1 maj 1818).

s. 38, rad 2 och fig. 25. Altartavlan. Denna är enligt meddelande av professor Carl Nordenfalk vid NatM en kopia efter en målning i museets samlingar (inv nr 405), vilken i sin tur är en kopia av mittstykke i en triptyk i Antwerpens katedral, utförd av Cornelis de Vos. Museets kopia har sannolikt tillhört de kungliga samlingarna. Jfr även SvK, Nä I:3, s. 536.

s. 46, bildtext till fig. 33, står: Mickel Beder, skall vara Mickel Bader

s. 48, rad 5, står M(ICHE)L B(E)DER, skall vara M(ICHE)L B(A)DER.

s. 56, rad 6, står: Maria Christina Lillienstierna, skall vara Maria Christina Lilliestierna.

s. 67 rad 16, står: Erik Axel Karlfelt, skall vara Erik Axel Karlfeldt.

VÄSTERLEDS- s. 70, rad 4, s står (efter Karlfelt) skall vara (efter Karlfeldt).

KYRKA

SPÅNGA

d. ä. Detta antagande har bekräftats av fil. lic. Ingrid Rosell, som har lyckats att identifiera en ritning av Tessin d. ä. i Cronstedtska samlingen i NatM till Bondeska gravkoret i Spånga (fig. 293). Ritningen föreligger i fasad/sektion. Även en plan till ett gravkor i Cronstedtska samlingen med samma fasadindelning visar samband med Bondeska gravkoret. Man synes vid uppförandet av gravkoret noggrant ha följt arkitektens anvisningar (I. ROSELL, Järlåsa kyrka, Antikvariskt arkiv 19, Sthlm 1962, s. 44).

s. 160, rad 1, står: Renander, skall vara Ronander

s. 169, not 1 och s. 190, not 1, står: Margareta Blomen, skall vara Margareta Blom(en).

s. 174, rad 8, står: Johan Pålsk, skall vara Olaus Johannis Pålsk.

s. 180, not 2, står: Johan Jacob Hastfehns, skall vara Jakob Johan Hastfers.

s. 191, rad 6 nedifrån och s. 192, bildtext till fig. 154, står: Sehested, skall vara Sested.

s. 191, rad 22, och s. 192, rad 3, bildtext till fig. 154, står: Forstenaätten, skall vara Hällekisätten (ALM-QUIST, Herrgårdarna, s. 250, 265; Äldre svenska frälsesläkter I: 1—2, 1957—).

s. 193, rad 6, står: Sjtjernbjelke, skall vara Råda-ätten.

s. 200, rad 12 nedifrån, står: Bergsjö och Finseholm (troligen felläsning av inventariets författare), borde vara Bordsjö och Ymsjöholm.

s. 200, not 3, står: Fader till skall vara farfader till.

REGISTER TILL STOCKHOLM BAND VIII

utarbetade av

LYDIA TUULSE och HILDA KAURI

ORTREGISTER

Kursiverade siffror hänvisar till huvudbeskrivningen av en kyrka

- A**abenraa, Danmark 158, 350
Adelsö, kyrkan (Up) 92
Akulla, Spånga sn (Up) 88, 198
Ansgarskapellet på Björkö 212
Antwerpen 185, 186
 » katedral 38, 341
 » museum 180
Aram, araméernas land 142
Arnöberg, Arnö sn (Up) 112, 191
Aspudden, Hägerstens församling 313
- B**ankekind, kyrkan (Ög) 234
Bergkvara gård, Bergunda sn (Sm) 200
Bergsjö 200, 352
Berlin, Kaiser-Friedrichs-Museum 343
Bjälbo, kyrkan (Ög) 102
Bordsjö gård, Askeryds sn (Sm) 191, 200, 352
Borgholm, kastal (Öl) 5
Botkyrka, kyrkan (Sö) 234
Braunschweig, Tyskland 148
Bromma, kyrkan *1—61*, 148, 348—351, 352
Brunnbach, kloster 46
Bråviken (Stensö), (Ög) 5
Brändö, se Helsingfors
Brännkyrka, kyrkan *232—311*, 313, 322
 » församling 234, 235, 313, 327
Brännkyrkasjön 298
Bällsta, församlingshus, Spånga förs. 6
- D**anderyd, sn (Up) 6
 » kyrkan 343
Dornožirka, nära Narvafloden, Ryssland 306
Dorpat, akademien 112, 191, 293
Duvbo (Dyvbo) gård, Spånga sn (Up) 88
- E**d, kyrkan (Up) 216
 » sn, 6
Ekerö, kyrkan (Up) 93, 234
England 194
Enskede 234, 235, 328, 347
 » kyrkan *326—347*
 » gård, Enskede förs. 235, 237 335
Erstavik 234
 » gård, Nacka stad 235, 293
Esplunda, herrgård, Rinkaby sn (Nä) 112, 191
- F**arsta 235
 » gård, Farsta förs. 235, 282, 288
Fellingsbro, kyrkan (Nä) 303
Finland 138
Finseholm, se Ymsjöholm 200, 352
Finströms kyrka, Åland 246
Forsmarks kyrka, (Up) 250, 259
Frankrike 42, 120, 194
Färentuna, kyrkan (Up) 122, 175
- G**dov, stad vid sjön Peipus, Ryssland 306
Gotland 246
Granby gård, Spånga sn (Up) 88
Gripsholm 156
Grävsten, gård, Bankekinds sn (Ög) 112
Grödinge sn, (Sö) 234
Gröndal, Hägerstens församling 313
Göteborg, teater 148, 327
- H**amburg 112, 191
Helsingfors, Brändö (Fi. Kulosaari), villastad 222
Hilleshög, kyrkan (Up) 93, 303
Huddinge sn (Sö) 234, 235
Husby Sjutolft, kyrkan (Up) 66

- Håtuna, kyrkan (Up) 122
 Hägerstalund (Hanestad), gård, Spånga sn 88, 90
 Hägersten, församling 235, 313, 322
 Hällefors bruk (Vm) 301
 Härkeberga, kyrkan (Up) 36
 Härnösand, rådhuset (Ån) 250
 Hässelby, kyrkan 88, 112, 208—230
 Hässelby gård, Spånga sn 88, 148, 161, 164, 165, 174, 191, 200, 207, 218, 219, 226, 227 228
 Hästeryd, Frinnaryds sn (Sm) 191
- Ingermanland 293
 Italien 113, 120
- Jerusalem** 174
 Johannisberg, gård, nära Rimbo (Up) 296
 Jomala, kyrkan (Åland) 246
 Järfälla, kyrkan (Up) 88, 158, 162, 174, 198
 » sn 6
- Kalmar**, domkyrkan 265
 » kastal 5
 Karelen 200, 293
 Karlshamn, rådhuset 265
 Karlskrona, Amiralitetskyrkan 291
 » Tyska kyrkan 250
 Karlstad, Värmlands museum 331
 Kasby, Lagga sn (Up) 200
 Kjulo sjö (träsk), Finland 138
 Knutby, kyrkan (Up) 278
 Kosta, glasbruk (Sm) 282
 Kristinehamn, kapell (Vr) 313
 Kråsberg (bergklint vid Bromma kyrka) 9, 10
 Kälvesten (nu V Stenby), kyrkan (Ög) 246
 Köln, S. Gereon, kyrkan (Tyskland) 149
 Köping, stadskyrkan 43
- Laihela**, Finland 112, 191
 Liljeholmen 313, 325
 » församlingshuset 298
 Lilla Ursvik, gård, Spånga sn 88, 90
 Limoges, Frankrike 150
 Linköping, S. Lars kyrka (Ög) 246
 Livland 293
 Lohärad, kyrkan (Up) 159
 Lovö, kyrkan (Up) 93, 250
 Ludvika, stadshuset 331
 Lund, domkyrkan 269
- Långbro, gård, Brännkyrka församling 235, 282, 292
- Madrid**, Pradomuseet 294
 Malmö, S. Petri, kyrkan 265
 Markim, kyrkan (Up) 244
 Mjölby stadshuset 331
 Munsö, kyrkan (Up) 5, 19
 Mörkö, kyrkan (Sö) 304
- Nacka 234
 Nederländerna 120, 194
 Nordtyskland 303
 Norrsunda, kyrkan (Up) 168
 Novgorod, Ryssland 200
 Nürnberg, Tyskland 190
- Oberammergau**, by, Bayern 218, 272
 Odensala, kyrkan (Up) 168
 Ofwanthör se Öffra Thörn
 Oldenburg, grevskapet 51
 Orkesta, kyrkan (Up) 244
 Ortala, gård, Väddö sn (Up) 57
- Paris** 113, 192
 Patmos, ön (bl. Tolvöarna) 144
 Polen-Litauen 305
 Pommern 8, 158
- Ranhammar** gård, Bromma förs. (Up) 7
 Rasich, gård, Estland 57
 Restad (Resta), Naglums sn (Vg) 57
 Rijswijk, Holland 194
 Rinkeby, gård, Spånga sn 88, 89
 Risna, gård, Spånga sn 88, 89, 158, 159
 Runtuna, kyrkan (Sö) 303
 Ryssland 306
 Räcksta, gård, Spånga sn 88, 167
 Rönö, kyrkan (Ög) 306
- Salem**, sn (Sö) 234
 Saltsjöbaden, Uppenbarelskyrkan 216
 Sandviken, kyrkan (Gä) 212
 Sickla, Nacka stad 234
 Sigtuna 71
 » Mariakyrkan 306
 » S. Per 168

- Skarpnäck, församling 235
 Skokloster, gravkor (Up) 119
 Skottland 169
 Sköndalsbro, gård, Farsta förs. 237
 Slätbaken (Stegeborg) (Ög) 5
 Sollentuna, kyrkan (Up) 88, 93, 100, 101
 » härad (hundare) 6
 » köping 88
 Solna 88
 » kyrkan 5, 19, 306
 » sn 6
 Sorunda, kyrkan (Sö) 185
 Spanien 194
 Spånga, kyrkan 42, 84—207 351, 352
 » sn 6
 Stegeborg, kastal, se Slätbaken
 Stensö, kastal, se Bråviken
 Stjärnarp, Edsberga sn (Ha) 29
Stockholm
 Stockholm 148, 190, 224, 226, 229, 313, 327
 Adolf Fredrik, kyrkan 267
 » kyrkogård 27
 Diakonistyrelsens paramentavdelning 50
 Engelbrektskyrkan 212, 216, 332, 335
 Ersta 165, 339
 Evangeliska brödräfsamlingen (arkiv) 4, 42
 S. Görans gille 303
 Haga, Gustaf III:s paviljong 250
 Hjorthagens kapell 327 332, 335
 Jakobs kyrka 27, 238
 Johannes kyrka 211
 » församling 313, 325
 Kanslihuset 200
 Katarina kyrka 211, 292
 Klara kyrka 216, 238
 Kungsholms kyrka 259
 Libraria 72, 74, 165, 166, 167 285, 287 333, 339,
 340, 350
 Licium 50, 74, 226, 227
 Liljevalchs konsthall 327
 Livrustkammaren 274
 Meeths varuhus 331
 Pietas 165, 166, 167
 Riddarholmskyrkan 4, 6, 12, 43, 56, 57, 103, 122
 Riksarkivet 54, 170
 Rådhuset 335
 SHM (Statens Historiska Museum) 148, 150,
 151, 161, 165, 167 169, 304
 Skansen 278
 Stefanskapellet 313, 316, 318, 324
 Storkyrkan 159, 211, 265
 Södermalms skola 235
 ÖIÅ (Överintendentens Ämbetet) 89, 94
 S. Sigfrid, kyrkan 312—325
 Stolbova, freden 306
 Stora Ursvik, gård, Spånga sn 88, 180
 Stralsund, Tyskland 29
 Strängnäs, domkyrkan 122
 » domkyrkomuseum 286
 Sundby gård, Spånga sn 7
 Sundbyberg 74, 88, 219
 Sundbyholm, Sundby sn, (Sö) 200
 Svartlösa hd, (Sö) 235
 Sveaborg, Finland 251
 Sånga, kyrkan (Up) 123
 Södertörn 234
 Taxinge-Näsby kyrkan (Sö) 306
 Tensta, kyrkan (Up) 105
 » gård, Spånga sn 88, 162, 169
 Tierp, kyrkan (Up) 122
 Tingstäde, kyrkan (Go) 250
 Toftaholm, Dörrarps sn (Sm) 112, 191
 Toscana, Italien 324
 Traneberg, gård, Senäte sn (Vg) 191
 Tranås, kyrkan 212
 Turinge, kyrkan (Sö) 39
 Tyresö sn (Sö) 234
 Tyskland 113
 Ulriksdal, gård, Spånga sn 88, 89
 Ulvsunda, gård, Bromma förs. 7 50, 54, 55, 74
 Uppsala 23, 42, 44, 138, 167
 » domkyrka 234
 Uppsala ärkestift 91
 Vadstena, klosterkyrka 39
 Vantör (Wanthöör), förs. 234, 235
 Vaxholm 52
 Veckholm, kyrkan (Up) 108, 119, 120, 174
 Vendel, kyrkan (Up) 105, 106, 108
 Versailles, slottskapellet, Frankrike 269
 Vibyholm 198
 Wien, konstmuseum 294

Wik, gård, Birkkala sn, Finland 174
Vinsarp, se Vinstorp
Vinstorp, gård, Dalums sn (Vg) 112, 191
Viresta, se Värsta
Visby, domkyrkan 246
» kruttornet 5
Wismar, Tyskland 298
Värsta, Höggeby sn (Up) 57
Västberga, gård, Hägerstens församling 235
Västerledskyrkan 6, 65—77
Västra Ryd, kyrkan (Up) 306
Västra Vingåker, kyrkan (Sö) 39
Växjö residenset (Sm) 264

Xanten, Rhenlandet 150

Ymsjöholm, gård, Bäcks sn (Vg) 200, 352

Åkeshov, gård, Bromma församling 7 27 29, 44,
48, 49

Åland (Finland) 246
Årsta, gård, Enskede församling 234, 235

Älvsjö, gård, Brännkyrka församling 235, 293,
306, 311

Åmot, kapell, Ockelbo sn (Gä) 294

Ängby, gård, Bromma församling 7

» Lilla 48

» Stora 44

Äppelviken 6,65

Äsplunda, se Esplunda

Öffra Thörn el. Ofwanthörn 234

Örby, gård, Brännkyrka förs. 235

Österby brukskyrka (Up) 270

Östergötland 246

Östersjön 305

Östersund, kyrkan (Jä) 212

SAKREGISTER

Siffror med * betecknar avbildning.

- Abel och Kain (?) 132
» offer 34
Abner dödas av Joab 35
Abrahams offer 35, 122, 132, 133
Absid 100, 239, 250
Ahab, konung 141
Ahabs och Josafats tåg mot Aram 142
Altarbord 36
Altarbrun *49, 50
Altare 23, 29, 36, *37, 67, 72, 145, 218, 265, 266,
*267, 269, *270, *271, 316, 333
Altarkläde 50, 51, 167
Altarpredikstol 267, 268, 274
Altarprydnad 216, 218, *221, 316, 333
Altarring 36, 39, 266, *267, *270, *271, 272, *274,
316, 333, 349
Altarskåp 36, 42
Altartavla 36, 38, 267, 270, *271, 294, 352
Altaruppsats 36, *37, 38, 39, 145, *147, 265, 268,
269, 270, *271, 294, 316
Ambrosius, kyrkofader 126, *127
Ankarjärn 13
S. Anna 36
» och Joakim 36
Antependium 50, 74, 164, *165, *166, 167 226,
227 284, 321, 338
Anvapen 187, 191—*195
Apostel *305
Applik 284
Arkadbåge 240, 262
Augustinus, kyrkofader 125, *127
- B**aalsprofeter avrättas *139, 141, 144
S. Barbara 138
Barnet med sin skyddsängel *225
Begravningsfana 195, *197
Begravningskapell 89, 237
Begravningsvapen *52, 53, 54, 114, *187 190—
*196
Ben-Hadad, arameisk konung 144
Benhus 8, 252
S. Bernardinus av Siena 134
- Beslag 22, 94, 103, 109, *113, 200
Bibel 200, 228, 299, 300, 345
Biblia Pauperum 144
Bileam och ängeln 43
S. Birgitta 67, 70
Biskop, helig 131, 138
Biskopsstol (?) 158
Blindering 103, 109
Blinddörr 267
Bogårdsmur 6, 7, 9, 88, 236
Bokdyna 166, *167 287
Bomhål 15, 18, 241
Bord 228, 301
Brudbänk 44
Brudkrona 74, 226, *227, 282, 338
Bårhus 8
Bägare 228
Bänkar 29, 30, 43, 44, 66, 67 74, 158, 219, 266,
275, 317, 334, 349
» prästbänkar 44
- D**avid dödar Goliat 35
Djävul 34
» omfamnar två kvinnor 36
Dopaltare 272
Dopfat 43, *44, 219, *224
Dopfunt *43, 74, *159, 219, 221, *223, 224, 335,
*336
Dopkapell 250
Dopskål 74, 159, *160, 278, *281, 318, 335
Dopställ 159, 278, *279, 317
Dopängel *41, 43
Duva 269, 274, 275, 339
Dörr 22, 26, 66, 70, 94, 103, 109, *112, *113, 212,
214, 244, 265, 329
Dörring 109, 214, *217
- E**ccllesia *127, 129
Eldsvåda 235, 238
Eldurna 274, 275
Elias 123, 124
» himmelfärd 35, *141, 142

- Elias inför Isebel 141
 » i öknen 141
 » och Elisa 141, 142
 » offer på Karmel *138, 139
- Elisa inför en konung 144
 » och den sunemitiska kvinnan 144
 » och den tappade yxan 144
 » och Elias 141, 142
 » och Naaman från Damaskus 144
 » kallelse 141
- Enoch upptages till himmelen 35, 144
- Epitafium 51, 52, 174, 175, *176, *177 *178, *179, 180, *181, *182, *291—*293
- Erasmus' martyrium 36, 131
- S. Erik (?) 138
- S. Eskil (?) 138, 139
- Evangelister 49, 50, 148, 219
- Evangelistsymboler 72, 122, 125, 126, 145, 278
- F**anstänger 196, *198
- Frescomålning 70
- Fönster 13, 14, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 57 66, 67 70, 71, 98, *102, 103, 104, 106, 107 112, 120, 214, 215, 241, *242, 244, 260, 313, 315, 316, 329
- Fågel 34, 36
- G**abriel, ärkeängeln 134
- Gaffelkors 287 339, 340
- Galavagn 256
- Gallerier 246
- Gavelröste 11, 20, 98, 109
- S. Gereon 149, 150, *152
- Gjutarmärke *305
- Glasmålning 66, 70, 71, *75, 316, *319, 329, *335
- Glugg 92, 104, 109
- Golgata 70
- Goliat och David 35
- Golv 19, 22, 23, 26, 28, 66, 98 104, 109, 120, 214, 243, 244, 262, 314, 348
 » stupgolv 17, 18
- Gotiska minuskler 303
- Gravhäll (-sten) 22, 23, 55, 56, 89, 168—*175, 288, 289, 290
- Gravkor 6, 8, 11, 12, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 111—*115, 118—*121, *186, *187 237 *239, *350, *351, 352
- Gravmonument 181, *183—*185
- Gravvård *88, *89
- Gregorius, kyrkofader 126, *127
- Gud Fader *131, 132, 141, 142, 151
 » på moln 74
- Guds öga 72, 287, 329
- Guéridon *47 49
- S. Görän och draken *134
- H**andklocka 57 202
- Hedengranstavla 200
- Helgon 123, 134
- Helige Andes duva 72, 74, 132, 151, 269, 274, 275, 329, 339
- S. Henrik (?) 138
- Hesekiel, profeten 134
- Hieronymus, kyrkofader 125, *127
- Hjässbricka 200
- Hyende 167
- Häv 50, 74, 166, 227 287 288, 322, 341
- I**ngång se Portal
- Innertak 21
 » trä 15, 66, 67 262
- Inskriftstavla 23, *116, *117 261
- Intåget i Jerusalem 35
- Invigningskors 134, 138
- Isebels död 142, 144
- J**acobus d.ä., aposteln 131
- Jakten på enhörningen 134
- Jehovasol 268
- Jehu 144
- Jerikos vatten renas *142
- Jesaja, profeten 214
- Jesse rot 133
- Joab och Abner 35
- Joakim och Annas möte 36
 » och ängel 36
- Johannes, aposteln 42, 138, 144, 145, 148, *149, 334
 » pinas av kejsar Domitianus 144
- Johannes döparen 278, *305, 329
- Jona utspys av valfiskens 35, 123, 132
- Joram 144
- Josafat och Ahab 142
- Josef 133
 » med Jesusbarnet 342, *344
- Judaskysen 35

- Kain** 130
 » och Abel (?) 132
 » » » offer 34
- Kakelugn** 244
- Kalk** *45, 46, 47, 74, 160, *161, 222, *226, 279, 318, 335, *337
- Kalkkläde** 49, 50, *51, 166, 227, 287
- Kalkmålningar** 13, 21, 22, 31—36, 98, 109, 120, 121—*144, 216, 217, *221, 329, 349
- Kandelaber** 49, 284
- Kastal** 5, 19
- S. Katarina av Alexandria** 139
- Katten och rätten** 36
- Kerubhuvud** 275
- Kista** 30, 57, 200, 301
- Klocka** 9, 57, 66, 86, 144, 200—202, 228, *229, 238, 250, 302, *304—*306, 324, 346
- Klockstapel** *7, 9, 10, 90, 237, 238
- Klocktorn** 212
- Klädhängare** 57
- Kollektbäcken** 301
- Kollektbössa** 346
- Kolumbarium** 23, 70
- Konsekrationskors** se *Invigningskors*
- Konungarnas tillbedjan** 33
- Kopparormen i öknen** 34
- Kopparstick** 323, *324
- Korkåpa** 167, *285, *286
- Kormatta** 287
- Korstol** 108
- Krigare** *129, 130, 131
- Kristus** 42, 50, 66, 72, 148, 219, 272
 » beger sig till Getsemane 35
 » begråtande 267, 272, 294, *295
 » den gode herden 340
 » driver månglarna ur templet 35
 » i dödsriket 122
 » frambärandet i templet 36
 » födelse 38, 303
 » gisslandet 35
 » gravläggningen 36, 303, *305
 » himmelsfärd 34, 329
 » hugsvalare 72
 » inkarnation 123, 134
 » intåget i Jerusalem 35
 » judaskyssen 35
 » konungarnas tillbedjan 33
 » korsbärandet 35, 71, 303, *305
- Kristus, korsfästelsen** 123, *127, 266, 294, *297, *298
 » korsnedtagningen 35, 269, 341, *342
 » lidande 57
 » monogram 50, 72, 219, 284, 286, 287, 322, 335, 338, 340
 » och lärjungarna 72
 » predikar 216, 221
 » på korset 35, *39, *40, 56, 214, 227, 266, 273, 294, *297, *298, *341
 » törnekröningen 35, 39, 323, *324
 » uppenbarar sig för Johannes 144
 » uppståndelsen 35, 123, 266, 272, 294, 303, 342, *345
- Krucifix** 42, 39, *40, 42, 72, 145, *146, 148, 218, *220, 272, 273, 316, 333
- Kungatal** 57, 200
- Kvinnor, två, framför en kyrkport** 36
- Kyrkogård** 6, 7, 8, 10, *236, 237, 351
- Kyrkogårdsgrind** 8, 88, 89, 237, *238
- Kyrkogårdsingång** 8, 88
- Kyrkstöld** 282
- Kyrkvaktarrock** 50, 167, *169
- Källare, anlagd som gravkammare** 26
- Kärnkyrka** 244
- Lagens tavlor** 269, 280, 329
- Lalli (?) hedning** 138
- Lambrequin** 278, *279
- Lamm** 71
 » med korsfana 280, *281, 316
- Lanternin** 13, 23, 30, 95, 264, 274
- S. Lars** 138
- Lejoninnan med sina ungar** 126
- Likkista** 31, 56
- Likkällare** 6
- Liknelse om fyrahanda sädesåker** 66
- Ljudglugg** 263
- Ljusarm, brons** 48
 » malm 162
 » mässing 48, 163, 164, 284, 320
- Ljuskrona, gjutjärn** *320
 » kristall 48
 » malm 74, 283
 » mässing 338
 » trä *46, 48
- Ljusplåt** 48, *283, 284

- Ljusstake 48, 164, 226, *228, *283, 284, 321, 338, *339
 S. Lukas, evangelisten 42
 Lunettfält 66
 Lykta *47, 164
 Läktare 45, 74, 158, 214, 219, 254, 266, *276, 334
- Malaki**, profeten 134
 Malcus och Petrus 35
 Man med fiol 35
 » med stav 35
 Mandorla 329
 Mannaregnet 34, 144
 S. Margareta 134
 Maria 342, *343
 » bebådelsen 303
 » död 305
 » födelsen 36
 » och Jesusbarnet 50, 134, * 305, 343
 » och Johannes 145, 148, *149
 » som skyddsmantelmadonna 144
 » tempelgång 36
 S. Maria Magdalena 134 (?), 294, *295, *341
 » » » nattvard 74
 S. Markus, evangelisten 42
 Matta 167, 227, 341
 S. Matteus, evangelisten 42
 Mattias, aposteln 126, 134
 Medaljong 303, *305
 Merkurius 114
 Mika, profeten 142
 Mikael, ärkeängeln 72
 Minnestavla 292, 344
 Moses med lagens tavlor 214
 » och den brinnande busken 144
 Munkförband 66, 109
 Murmästare med gesäll *33, 36
 Män, två, tydlig murare 36
 Mässhake *49, 50, 51, 74, 165, 166, 168, 227 287, 288, *290, 322, *323, 339, *340
 Mässkjorta 50, 286, *288, *289
 Möbler 301
- Naaman från Damaskus** 144
 Nattvarden 72, 266, 294, *296
 S. Nikolaus (?) 131
- Nisch 106, 329
 Nummertavla 44, 157, *158, 276, *277, *278, 317, 335
 Nyckelskylt 94, 109
 Nådastolen 123, *131, 132, 151, *154
- O**blatask 46, 74, 161, *162, 223, 280, 282, 318, 337
 Oljemålning, se även porträtt 36, *38, 56, 74, 180, *181, *182, 196, 198, *199, *241, *294, *295—301, 322, 341—344
 Orgel 45, 74, 158, 159, 219, 269, *276, 317, *318, 334, 350
- P**araskovia, martyren 305
 Paten 46, 47, 74, 160, *161, 222, 279, 282, 318, 335, 337
 Paulus, aposteln 214
 » och Petrus 36
 Pelikan matande sina ungar 287
 Petrus 72, 334
 » förnekelse 35
 » och Malcus 35
 » och Paulus 36
 Piedestal 301
 Pilaster 250
 Pilatus och skrivaren 35
 Port, se dörr
 Portal 13, 15, 18, 22, 26, 29, 30, 66, 94, 98, 100, 101, *103, 105, 106, 109, *110, 120, 212, *216, 244, 248, 261, 313
 Porträtt 56, 57, 74, 198, 296, *299—*301, 343—345
 Porträttmedaljong 291, *293
 Predikstol *42, 49, 72, *73, 74, 120, 156 *157 219, *222 266, 268, *272, *273, 274, 316, *320, 333, *336
 Predikstolsaltare 267, 268, 274
 Predikstolskläde 227, 322, 340
 Profet 34, 35
 Putti *184
 Pyxis 47
 Päll 167
- R**eformationstiden 268
 Refugium 250

- Relief av försilvråd koppar 72
 » av granit 72
 Relikskrin 148, *150, *151, *152, *153
 Romanska majuskler 303
 Runinskrift 170
 Runsten 56, 168
 Råttan och katten 36
 Röklin 167
- Sakarja**, profeten 134
 Sakristia 11, 19, 22, 23, 24, 66, 67, 90, 99, 100,
 103—106, 214, 217, 239, 244, 250, 264, 314, 329
 Sakristialtare 272
 Salomos tempel 133
 Sanctuarium 108
 Serafimerordensdräkt 56
 S. Sigfrid 126, *128
 Sigill 303, *305
 Simon, aposteln 134
 Simson bär Gazas stads portar 34
 » och lejonet 122, 132
 Skulptur, gips, kopia *155, *156
 Skumsked *281, 282
 Skvallerhål 104
 Skyttegång 18
 Skål, silver 345
 Sockenbudstyg 46, 47, 162, 223, 282, 337, *338
 Spegel *56, 57
 Spegelram *277
 Spira 13, 242, 264, 314, 328
 »Spygattbjälke» 17
 Stamträd 196, *199, *201
 S. Stefan 139
 » martyrium 36
 Stiglucka 8
 Stocklås 109
 Stol 57, 67, 200, 228, 301
 Stola 166, 168, 322
 Straffstock 302
 Sudarium 126
 Sunaman 126
 Synagogan *127, 129
- Tadeus**, aposteln 134
 Tak, se inner-, ytter-
 Takhuv 30
- Takkupa 264
 Takmålningar 329, *331
 Takryttare 314, 328
 Takstol 21, 98, 244, 314
 Tal se kungatal
 Timglas 43, 157, *275, 334
 Torn 13, 66, 90, 92—95, 100, 102, 110, 111, 240—
 242, 244, 246, 248, 250, 259, 263, 314
 Tornhuv 13, 242, 264, 328
 Trappa 14, 23, 241
 Triumfbåge 13, 14, 99, 107, 134—*136, 214, 243
 250, 259, 329, 333
 Triumfkrucifix *39
 Träskulptur, se även altarskåp, triumfkrucifix
 39, *40, *41, 42, 43, 45, *46, 48, 145, *146, 148,
 *149, *154, *225, 273
 Tupp 328
- Unaman** 126
- Valv** 29, 348
 » kryssvalv 22, 23, 243, 250, 329
 » ribbvalv 13, 98, 99, 103, 104, 106, 109, 110
 » stjärnvalv 21
 » tunnvalv 22, 26, 92, 93, *100, 240, 248, 258,
 259, 262, 329
 Vapensköld 23, 24, 26, 52, *53, 54, 57 *91, 98, 107,
 108, 109, 112, *116, *117, 156, 158, 200, 292,
 *294
 Vapenhus 20, 21, 29, 30, 66, 90, 109, 110, *114,
 217, 244, 250, 329
 Vas 301
 Vattnet ur hälleberget 34
 Vinaman 126
 Vinbehållare 46, 47, 337
 Vindfång 66
 Vinflaska 282
 Vinkanna, silver 46, 74, 160, *162, 223, 280, *281,
 337
 » tenn *280, 318, *322
 Votivskepp *54, 56, 299, *302, *303
- Yttersta domen** 57
 Yttertak 29
 » järnplåt 30, 103, 109, 111, 313
 » koppar 66

Yttertak, pulpettak 240

» sadeltak 29, 237, 244, 263

» spån 22, 95, 98

Ängel 43, 45, 74, 131, 132, 134, 148, 295, 299, 329,
333, 334, 343

Ängels budskap till Joakim 36

Änglabarn 269, 278, *279, 294, *295

Änglahuvud 45

PERSONREGISTER

Siffror med * betecknar utbildning

(s. d.) = se denna el. denne

- AALTONEN, WÄINÖ, finländsk skulptör, målare 222, *225
- ABRAHAMSSON, ERIK (Libraria) 339
- AHLBERG, HAKON, arkitekt 212
- AHLBORN, CARL, ornamentsbildhuggare 148
- ALBERTUS PICTOR, målare o. pärlstickare 31
» » skola 31, *32, *33, 349
- ALEXANDERSON, CARL JOSEF, målare 329, *335, 347
- ALMFELT, LORENTZ AXEL FREDRIK, figur- o. arkitekturritare, gravör 94
- ALMGREN, VILHELMINA, fru, Sthlm 50
- AMYA, ANTOINETTA MARIA, g. m. STIERNERONA (WELT) (s. d.) 27
- ANDERSSON, FRANS GUSTAF, kyrkvaktare, g. m. TEKLA ELISABET BECKMAN (s. d.), gravsten *89, 90
» GUSTAF, orgelbyggare 45, 159
» K., guldsmed, Sthlm 337, *338, 346
» LARS ERIK, kyrkvärd 237, 282
- ANNA BLASIUSDOTTER, g. m. ARNOLD GROTHUSEN (s. d.) 292
- ANNA JACOBSDOTTER, Hässelby, epitafium 174, *176
- ANNIKA MATSDOTTER, g. m. ERIC JONSSON (s. d.), gravsten 56
- ANSGAR, Nordens apostel 67
- ARNELL, JONAS, generalauditör 50
- Aspenäs-ätten, KRISTINA LARSDOTTER, g. 1. m. JAKOB ANDERSSON (BANÉR) (s. d.), 2. m. MAGNUS GUSTAVSSON (TRE ROSOR) (s. d.) 55
- AUBY, ERNST, arkitekt 120
- BADER, MICKEL, kungl. styckgjutare 46, 48, 352
- BAEHRENDTZ, ERIK KARL FABIAN, häradsskrivare, donation 228
- (BANÉR), JAKOB ANDERSSON 55
- BANÉR, STEN, riksråd, g. m. MARGARETA GRIP (s. d.), vapen 51
- BECKMAN & Co, JOHAN A., klockgjuterifirma 302, 304, 324
- BEFWE, ELIN, Hässelby, donation 228
- BENGT KARLSSON, se (Väsby-ätten)
» MÅNSSON, rådman, donation 161
- BENNET, CARL EDMUND, fabrikör, donation 48
- BERAIN, JEAN I, fransk arkitekt o. ornamentstickare 274
- BERG, GUSTAF, se PALMQVIST
- BERGE, NILS ARON, kyrkmålare 67
- BERGENHIELM, CATHARINA ELISABET, friherrinna, g. m. URBAN HJÄRNE (s. d.), gravkor 23; vapen 23
- BERGENHIELM, (BERG adl.), JOHAN, friherre, ambassadör; begravningsvapen 53
- BERGGREN, DANIEL, Konstsmideri & Metallverkstad, Sthlm 337
» MÄRTA, donation 337
» SVEN 337
- BERGH, EDVARD, dekorationsmålare 35
- BERGHOLTZ & Co, K. G., klockgjutarfirma 76, *229, 346
- BERGMAN, möbelhandlare, donation 57
- BERGSTEDT, PEHR, donation 45
- BERGSTEN, CARL GUSTAF, professor, arkitekt 327, 329, 331, 338, 344, 347
- BERGSTRAND, WILHELM, komminister 211
- BERGSTRÖM, ALFRED, målare, grafiker 322, 323
- (BESE), GUNILLA (GUNHILD) JOHANSDOTTER, anvapen 191
» JOHAN, riksråd, anvapen 191
- BIELKE, anvapen 51, 193, *194, *195
(») ERIK TURESSON, riddare o. riksråd, anvapen 191
» THURE GABRIEL, greve, riksråd, donation 50
- BIRGER (MAGNUSSON) JARL (FOLKUNGAÄTTEN) 247
- BIRGITTA BJÖRNSDOTTER, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
- BIRGITTA MAGNUSDOTTER, se TRE ROSOR AV HOVSHAGA
» NILSDOTTER, g. m. HÅKAN BARTHOLDI HELSING (s. d.), epitafium 175; gravsten 171, 172
- BJÖRKQUIST, MANFRED, biskop, porträtt 344
- BJÖRN, namn på runsten 168
» JÖNSSON, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
» JÖNSSON D. Y., se PUKEHORN AV ULVSUNDA
- BLIDBERG, OLOF, guldsmed, Sthlm 160

- BLOM CARLSSON, CARL GUSTAF, intendent v ÖIÄ, arkitekt 237, *238, 264, *267 268, 269, *270, *272, 274, *276, 307, 308, 309, 310
 » (BLOM[EN]), MARGARETA, g. m. JAKOB STRUAN ROBERTSSON (s. d.) 190; gravsten 169, 170, 352
- BLOMBERG, JOHAN MATTIAS, guldsmed, Sthlm 162
- BLÅ, se ASPENÄS-ÄTTEN 55
- BLÅKÅRE, namn på runsten 168
- BOMAN, ANDERS MATTSO, arrendator, gravsten 89—90
- BONDE-ÄTTEN, gravkor 90, 92, 95, 98, 111—120, *115, *118, *119, *121, *186; porträtt 198; stamträd 196, *199, *201; vapen 112, *116, 156, 159, 160, 195, 200, *351, 352
- BONDE, AXEL, anvapen 195, 207; begravningsvapen 187 *193, *195
 » CARL († 1652), riksråd 207
 » CARL († 1699), greve, kungl. råd 195, 198, 207, 210; begravningsvapen 187 194, 195, *196; donation 148, 164, 165
 » ERIK 207; begravningsvapen 187, 192, *193, *194; inskriftstavla 112, 113
 » GUSTAF († 1667), friherre, riksskattmästare 207; begravningsfana 195, *197; begravningsvapen 190, *191, *192; gravmonument 181, *183, *184, *185; inskriftstavla 112, 113, 114, *116, 118; vapen 112, 187
 » GUSTAF († 1764), greve, riksråd 156, 207; donation 120, 159, 160
 » JÖNS, riddare, riksråd, anvapen 192
 (»), KARL KNUTSSON, konung av Sverige o. Norge, skulptur *155, 156
 » TORD, riksråd, anvapen 191
- BORGILA, Guldsmedsaktiebolag, Sthlm 282
- BORGSTRÖM, BIRGER, arkitekt 65, 74
 » HUGO, målare, skulptör 70
- BRAHE, ELEONORA MARGARETA, g. m. CARL BONDE († 1699) (s. d.) 148, 207
- BRANDENBURG, se EHRENSTOLPE
- BRITA ANDERSDOTTER, g. m. JÖRAN NILSON (s. d.), gravsten 174
- BROMAN, ANDERS LARSSON, g. m. ANNA ANDERSDOTTER LOCKMAN (s. d.), donation 162, 163, 164, gravsten 172
 » ELISABETHA; gravsten 172
- BUSCH, OSKAR FREDRIK WILHELM, kyrkoherde, porträtt 198
- BÅÅT, anvapen 192, 193; begravningsvapen 193
 (»), HENRIK ERLANDSSON, riksråd, lagman, anvapen 191
 (»), PEDER ERLANDSSON, riksråd, lagman 55
- BÄCKSTRÖM, familjen, Enskede, donation 339, 340
- BÖHLMARK, lampfabrik 74
- CARL CARLSSON, se GYLLENHJELM
- CARL ERSON, häradsdomare (1769), gravhäll 89
- CARLMAN, hovjuvelerare, Sthlm 74
- CARLSSON, E. A., guldsmed 284
- CAROVE, CARLO, stukatör 120
- CATHARINA CARLSDOTTER, g. m. CARL ERSON (s. d.); gravhäll 89
 » HANSDOTTER, g. m. CLAES ANDERSSON (WESTGÖTHE) (s. d.), anvapen 193
- CEDERHJELM, JOSIAS CARL, kommerseråd 256
- CEDERSTRÖM, CAROLINA ANTOINETTA, friherrinna, g. m. AXEL LAGERBJELKE (s. d.), 311
 » ELISABET CARLSDOTTER, g. 2. m. URBAN HJÄRNE (s. d.), gravkor 23; vapen 23
 » SAMUEL, kaptän, begravningsvapen 53
- DA CIGOLI, LODOVICO CARDI, italiensk målare, arkitekt 323
- CLAES ANDERSSON, se WESTGÖTHE
- COLLOREDO, FRANCESCO, greve, guvernör, inskrift 323—324
- CROËL, JOHAN, kyrkoherde 43, 57
- CRUSE, JOHAN ZACHRIS, resident, begravningsvapen 52
- DAHL, EDWARD och ESTER, donation 345
- DAHLEPIL, ANDERS, kornett 174
 » HENRIK, vapen 174
- DAHLGREN, GÖSTA, skulptör 334
- DANIELSSON, EJNAR, kyrkoherde, porträtt 344, 345
- DE LA GARDIE, vapen 57; gravkor 120
 » » » BEATA, gravinna, inskrift 57

- DE LA GARDIE, MAGNUS GABRIEL, greve, rikskansler 39; donation *37; gåvobrev 61
- DOMITIANUS, romersk kejsare 144
- VAN DYCK, ANTON, flamländsk målare 38, *295
» » skola 294
- E**DBERG, ERIC, slottsbyggmästare 250
» JACOB HERMAN, slottsbyggmästare 250, 252, 254, 256, 257 258, 259, 266, 267 268, 307 308, 309
- EDBOM, PER, gravsten 90
- EDELSTAM, EDITH WILHELMINA, se LAGERBJELKE
- EDLUNDS SILVERVARUFABRIK, AB, Sthlm 338
- EHRENHOFF, ULRIKA GUSTAVA, g. m. JOHAN GUSTAF LAGERBJELKE (s. d.) 311
- EHRENSTOLPE, BALTZAR (BRANDENBURG adl.), kansliråd 29; banér 31; gravkor *15, 24, 29, 30
» GUSTAF FREDRIK (FRIEDRICH), löjtnant, begravningsvapen 54
- EIDEM, ERLING, ärkebiskop 228
- VON EIJSE, DIDRIK, överstelöjtnant, donation *42
- EKEBLAD, PETRUS, komminister 300
- EKHOLM, CARL FREDRIK, stadsarkitekt 264, 265, 275, 307, 309, 310
- EKMAN, MARIA, Ulvsunda, donation 74
- ELDH, ALBERT, målare, grafiker 120, 121
» CARL JOHAN, professor, skulptör 218, *220
- ELGROTH, snickare 266
- ELISABETH ERIKSDOTTER, g. m. HÅKAN BARTHOLDI HELSING (s. d.), epitafium 175; gravsten 172
- ERDMAN, C. G., målare 343, *345
- ERIC JONSSON, kyrkvärd, g. m. ANNIKA MATSDOTTER (s. d.) 56
- ERIKSSON, C. E., auktionsvaktmästare, donation 342
» J. G., kyrkvärd, donation *338, 342; porträtt 344
- ERSTEDT, snickarmästare 266, 272
- F**ALERIUS, byggmästare 9
- FALK, WENDLA, f. HJÄRNE 22
- FANT, ERIK JOHAN, arkitekt 211
- FEHRLING, ALFRED, orgelbyggare 334
- FÉRON, LOUIS CONSTANT, guldsmed 278
- FISTULATOR, JOHAN EUGENIUS, se LAGERBJELKE
- FLEMING, gravmonument 185, 186
- FORSETH, EINAR, målare, glasmålare 70, *75
- FORSMAN, JOHAN, skräddare. donation 163
- FORSSELL, MICH., Västerås 76
- FORSSMAN, CARL AUGUST, fil. dr, prost 304
- FORSTENA-SLÄKTEN, vapen 54, 352
- FOUGEL, handelsman, Sthlm 244
- FREDRIK I, konung av Sverige, bibel 345
» IV af Holstein-Gottorp, hertig 296
- FREDRIKSSON, JOHAN, grosshandlare; donation 337
- FRENDT, GEORG FREDRIK, gravvård (stele) *88, 89
- FREUTZELIUS, ANNA, g. m. PETRUS EKEBLAD (s. d.) 300
- FRIEDRICH, lantgreve av Hessen 190
- FRISTEDT, JONAS, slottsmurmästare 27 28
- FUCHS VON BÜHL(EN)STEIN (FUCHS adl.), PETER, livmedikus, begravningsvapen *190; donation 162
- FUCHS, THOMAS ZACHARIAS, kyrkoherde 31, 352
- FUNCK, MARGARETA, g. m. CARL MAGNUS STUART (s. d.) 282
- FÄRLA, anvapen 193
- G**AHN, MÄRTHA, textilkonstnärinna 339, 350
- GERA, anvapen 193
- GERDMAN, OLOF, bildhuggare *157 159
- GESUS, MEDARDUS, klockgjutare 57
- GEWALLI, AXEL, kyrkoherde 160
- GOTTMAN, LORENS (LARS), målare 270
- GRAAN, JOHAN, landshövding 169
- GRAMMEL, EBBA, g. m. JOHAN HADELIN (s. d.) 289
- GRIP, MARGARETA, g. m. STEN BANÉR (s. d.) vapen 51
- GRIPENFLYCHT (SCHALLERUS adl.), PETRUS, läkare 169
- GROTHUSEN, ARNOLD d.ä. till Långbro, epitafium 292, 293
- GROTHUSEN, ARNOLD d. y., 292
» BASILIUS 292
» HERMAN 292
» JOHAN, epitafium 292

- GRUBB, MARIA CATHARINA, g. m. WILLIAM TOTTIE (s. d.); donation 288, 299
- GRÖNWALL, SAMUEL CHRISTOPHER, klockgjutare, Sthlm 200
- » A., inköpschef, Enskede, donation 345
- GULDSMEDSAKTIEBOLAGET (GAB), Sthlm 282, 335
- GUNILLA (BIELKE), drottning av Sverige, nämnd å anvapen 191, 192
- GUNNBJÖRN, namn på runsten 168
- GUSTAF I, konung av Sverige, konfiskationer 47
- » II ADOLF, konung av Sverige 67, 169; prins 293
- » III, konung av Sverige, tal 57, 200
- » IV ADOLF, konung av Sverige 261
- » V, konung av Sverige 228, 302, 327; bibel 216
- GYLLENHJELM, vapen 200
- » CARL CARLSSON (CARL CARLSSON adl.), riksamiral 200
- GYLLENSTIERNA, anvapen 193
- (»), ERIK ERIKSON, riddare, riks-råd, anvapen 191
- (»), KARIN ERIKSDOTTER, anvapen 191
- » MARIA GUSTAVA, g. m. CARL BONDE (s. d.) 148, 207
- GYLTA, anvapen 193
- GÅSE, ERICH ERIC, kyrkoherde 171; epitafium 175
- GÅSE, OLUF ERIKSSON, slottssekreterare, gravsten 170—171, *173; vapen 170
- GÄBEL, MAX, disponent, donation 284
- GÖBEL, spegelfabrikör, donation 57
- H**ADELIN, JOHAN, assessor, grav 289
- » SAMUEL, borgmästare, Sthlm 289
- HADORPH, JOHAN, fornforskare, riksantikvarie 13, *16, 18
- HALFDAN, namn på runsten 168
- HALLBERG, CARL GUSTAF, guldsmed 226, *227, 338, 345, *346
- HALLÉN, GUSTAF, målare, tecknare 35, 36
- HAMMARNINUS, JOEN BENGTON, donation 163
- HASTFER, JAKOB JOHAN, greve, generalguvernör 180, 352
- HAUBERT, fru, donation 48
- HEDENGRAN, AMBROSIVS, tecknare, kopparstickare 57
- HEDLUND, orgelbyggare 159
- HEDVIG ELEONORA, drottning av Sverige 180
- » SOPHIA, prinsessa av Sverige, g. m. hertig Fredrik IV af HOLSTEIN-GOTTORP (s. d.), porträtt 296, *301
- HELÉN, HENNING, kyrkoherde, porträtt 343
- HELSENG, BARTHOLDUS; epitafium 175
- » BRITA HÅKANSDOTTER, epitafium 175
- » ELISABETH HÅKANSDOTTER, epitafium 175
- » GUDHLIN HÅKANSDOTTER, epitafium 175
- » HÅKAN (HAQUINIUS) BARTHOLDI, kyrkoherde 200; epitafium 174, 175, *177; gravsten 171, 172
- » JOHANNES, epitafium 175
- » LAURENTIUS, epitafium 175
- » PETRUS, epitafium 175
- HEMMING NILSSON, ärkebiskop 86
- HENDRICH ANDERSSON, skeppskapten, gravsten 169
- HINDERSSON, MARIA, folkskollärarinna 329
- HJORTH, RAGNAR, arkitekt, byggnadsråd 212, 350
- HJORTZBERG, FOLKE, länsarkitekt 212, 226
- » OLLE, professor, målare 198, 216, 217, 219, *221, 226, 227; donation 228
- HJÄLMVID, namn på runsten 168
- HJÄRNE, gravkor 148, *350
- » GUSTAF ADOLF, greve, riksråd 56
- » MARIA, se SWAHN, MARIA
- » (HJÄRNE adl.), URBAN, livmedikus, bergsråd; begravningsvapen *52, 54; donation 22; gravkor 11, 12, 22, 23, 24 *30, *40, 42; vapen 23
- HOFMAN, JOHANNES PAULUS, bokhållare, epitafium 175—180, *178, *179; gravsten 172
- HOLM, ERIK PEDERSSON, se ROSENHOLM
- HOLMBERG, A., orgelbyggare 334
- HOLMGREN, JOHAN PEHR, murmästare 28
- HÄGGBOM, SVEN, arkitekt 237
- HÄGGLUND, GUSTAF, kyrkvård, donation 338
- (HÄLLEKIS-ÄTTEN), ANNA AXELSDOTTER, anvapen 191, *192
- (» »), AXEL MATSSON, riksråd, anvapen 191, *192

- INGEBORG OLOFSDOTTER, epitafium 180, *181
 INGRID (INGEGÅRD) AMUNDSDOTTER, g. m. TORD BONDE (s. d.), anvapen 191
 IVAN IV VASILJEVIČ (GROZNYJ), rysk storfurste, tsar 305
- JAKOB ANDERSSON**, se BANÉR
 JAKOBSSON, IVAN, skulptör 145
 JANSSON, THERESE, fru, donation 338
 JENS MATSSON 86
 JERLING (GERLING), HANS PERSSON, bildhuggare 38, 39
 JOHAN I DUFBOLA (DUVBO), donation 168
 JOHANNES, abbot i klostret Brunnbach, donation 45
 JOHANSSON, CYRILLUS, arkitekt 331
 JOHNSSON, IVAR VIKTOR, professor, skulptör 212, *217
 JOSEPH MÅNSSON, rådman, donation 161, 162
 JOUVENET, JEAN III (JEAN BAPTISTE), professor, målare 269
 JÖNS BJÖRNSSON, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
 JÖRAN NILSON, gravsten 174
 JÖVINGER, INGRID ELISABETH, målarinna 66
- KARL AUGUST**, kronprins av Sverige 90
 KARL IX, konung av Sverige 200
 » XI, konung av Sverige, bibel 56, 195
 » XII, konung av Sverige, namnchiffer 180, 299; bibel 200, 299, 345
 » XIII, konung av Sverige, tal 200
 KARL JOHANSSON, se VÄSBY-ÄTTEN
 KARL KNUTSSON, se (BONDE), KARL KNUTSSON
 KARLFELDT, ERIK AXEL, skald 67, 70, 352
 KARLSTRÖM, OSKAR ARNOLD, silversmed, målare, tecknare 159, 160, 219, 220, 222, *224, *226, *228
 KATARINA RAGVALDSDOTTER, g. m. BJÖRN JÖNSSON (PUKEHORN AV ULVSUNDA) (s. d.) 55
 VON KAULBARS (KAULBARS adl.), JOHAN, ryttmästare, donation 158, 159
 KERS, PER, skulptör 335, *336
 KINMAN, ANNIKA, g. m. CARL SCHÆRPING (s. d.) 167
 KJELLQVIST, JUSTUS, lantbrukare, donation 335
 KLINGENSTIERNA (KLINGIUS adl.), ZACHARIAS LAURENTII, teol. dr, biskop, porträtt 56
- KLINGIUS, ZACHARIAS, se KLINGENSTIERNA
 KLINGSTRÖM, EMANUEL, fabrikör, Hässelby, donation 218
 KNUT, namn på runsten 168
 KNUT KARLSSON, se VÄSBY-ÄTTEN
 KOCK, JOHAN F 242
 KOLMODIN, murmästare, Sthlm 28
 VON KRAFFT, DAVID, målare 296
 KRAFT, SARA, g. m. OLAUS JOHANNIS PÅLSK (s. d.), gravsten 174
 KRISTIAN I, konung av Danmark, Norge o. Sverige 235
 KRISTINA, regerande drottning av Sverige 200
 KRISTINA LARSDOTTER, se ASPENÄS-ÄTTEN
 KRUMME, anvapen 193
 KRUSE, NIELS, sekreterare, begravningsvapen 53
 KYHL, NIELS ANDERSON, handelsman, gravvård (stele) 88, 89
 KYLE, epitafier 293
 » ERIK, kapten, vapen 293
 » HANS D.Ä., riddare, amiral, ståthållare, vapen 292, 293
 » PÅVEL, lagman 55
 KÖLLERSTRÖM, CARL JOHAN, donation 279
 » ULRICA ELEONORA, donation 279
- LAGERBIELKE**, gravkor 237, *239, 288, 298; vapen 291, 292
 » ANTOINETTE SOPHIE EVA MARIKA, friherrinna, g. m. ERIK WILHELM LAGERBIELKE (s. d.) 311
 » AXEL, friherre, riddare, riksråd 311; epitafium 291, *291, 307, 308, 309
 » (FISTULATOR adl.), JOHAN EUGENIUS, amiralitetsråd 311; epitafium 292; vapen *294
 LAGERBIELKE, AXEL, greve, generaladjutant 311
 » EDITH WILHELMINA, f. EDELSTAM, grevinna 285, 311
 » ERIK WILHELM, greve, bankdirektör 280, 311
 » GUSTAF, greve, lantmarskalk 311
 » JOHAN GUSTAF († 1812), greve, amiral 311; epitafium 291, *293, 294
 » JOHAN GUSTAF († 1937), greve, byråchef 311

- LAGERKRANZ, JOHAN (JOHN), komminister 327, 346; bibel 299—300; porträtt 344
- LAGERMARCK, ANNA MARIA, g. m. JOHAN EUGENIUS LAGERBIELKE (s. d.) 311
- LARS BJÖRNSSON, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
- LEBRUN (LE BRUN), CHARLES, fransk målare 269
- LEHMANN, KARL PETER, porträttmålare 269, *271, 307 309, 310
- LEITZ, JOHAN, tecknare *91, 118, 120
- LEIJONHUFVUD, anvapen 193
- » KNUT OVE KNUTSSON, friherre slottsarkitekt 348—349
- LEUHUSEN, BEATA, g. m. JOHAN VON KAULBARS (s. d.) 159
- VON LIEVEN, BERNHARD, friherre, general 180
- » » CHARLOTTA, ULRIKA, g. m. GUSTAF BONDE (s. d.) 207
- LILLIE, anvapen 192, 193; begravningsvapen 193
- » (AV LÖVSTAD), PER överstelöjtnant, begravningsvapen 52
- (» AF ÖKNA), KNUT ANDERSSON, riddare, riksråd, anvapen 191
- LILLIESTIERNAN (ej LILLIENSTIERNAN), MARIA CHRISTINA, gravsten 56, 352
- LILLIEROOT (EOSANDER adl.), NILS, friherre (greve), diplomat 194
- LILLIESVÄRD (VULT adl.), GABRIEL, löjtnant, begravningsvapen 53
- LINANDER, SELMA, donation 339
- LIND, JOHAN, inspektor, Åkeshof, g. m. CHRISTINA TISTEL (s. d.), gravsten 56, 352
- LINDAHL, OSCAR, civ.ing., kyrkvård, donation 339
- LINDBLUM, HEDVIG, Hässelby, donation 227
- » SIGRID, Hässelby, donation 227
- » TÉRÈSE, Hässelby, donation 227
- LINDGREN, ERIC, direktör; gravsten 90
- LITZON, JOHAN, donation 294
- LJUNG, PETER (PER) JOHANSSON, löjtnant, epitafium 180, *182
- LOCKMAN, ANNA, g. m. ANDERS LARSON BROMAN (s. d.), donation 163, 164; gravsten 172
- LOGIN SEMENSSON, klockgjutare 305, 306
- LUNDH, FREDRIKA ALBERTINA, g. m. ANDERS PETER LUNDQVIST (s. d.) 279
- LUNDBERG, ERIK, professor, 120, 145, 158, 164
- LUNDGREN, EVA 329
- LUNDIN, C. L. 33, 35
- LUNDQVIST, mjölnare 9
- LUNDQVIST, ANDERS PETER, juvelerare, Sthlm 279, 280
- LUNDSTRÖM, YNGVE, målare, konsthantverkare 329, 334, *336, 347
- LÜDEKE, JOHAN ANTON AUGUST, präst, tecknare 15, 30
- LÄCKMAN, se LOCKMAN
- LÖWEN, grevinna, Akulla, donation 198
- MACLEAN, JOHAN ADOLPH, friherre MAKELÉER, kapten, porträtt 296, 298, *299
- MAGDALENA BJÖRNSDOTTER, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
- MAGNUS GUSTAVSSON, se TRE ROSOR AV HOVS-HAGA
- MALMGREN, FINN, fil. dr, meteorolog 71, 72
- MALMSTEN, CARL PER HENRIK, professor, möbello. inredningsarkitekt 228
- MARCUSSEN OCH SON, dansk orgelfirma, Aabenraa 158, 350
- MARIA, HANSDOTTER, g. m. OLOF OLOFSSON (s. d.), gravsten 56
- MARIA ELEONORA, drottning av Sverige 190
- MARIA HELENA JANSDOTTER, g. m. ANDERS MATSSON BOMAN (s. d.), gravsten 90
- MATS ANDERSSON, gravsten 174
- MELLIN, ERIK, handlande, Äppelviken, donation 74
- MEYER, GERDT, kungl. styckgjutare 200
- » GERHARD D.Ä., kungl. styckgjutare 57, 200
- MICHELANGELO BUONAROTTI, italiensk skulptör, målare, arkitekt 323
- MILLES, EVERT, arkitekt 104
- MILLICH, NICOLAES, Antwerpen, bildhuggare 185
- MODIG, ERNST, trädgårdsmästare, Hässelby, donation 218
- MORITZ, HANS, kanngjutare, Sthlm 48
- MULINARI, STEFANO, florentinsk kopparstickare 323, *324
- MYRSMEDEN, R. 338
- MÄNSSON, SVEN, lantmätare *240, 241
- MÄÅS-FJETERSTRÖM, MÄRTA LIVIA VILHELMINA, textilkonstnärinna 167
- MÄRTA BJÖRNSDOTTER, se PUKEHORN AV ULVSUNDA
- MÖLLENBORG, GUSTAF, guldsmed, Sthlm 278
- NATT OCH DAG, anvapen 193; inskriftstavla 113; vapen 113

- NATT OCH DAG, ANNA CHRISTINA PERSDOTTER, g. m. GUSTAF BONDE (s. d.) 115, 185, 186, 207; donation 93, 94; inskriftstavla 113—114, *116, 118
- NAUCKHOFF, SIGURD ADOLF GUSTAFSSON, direktör, donation 287
- NEAF (NÄF), MARIA JAKOBSDOTTER, g. m. JOHAN SKYTTE AF DUDERHOF (s. d.) 293
- NILS ALLESSON, ärkebiskop 86
- NILSON, A., konservator 275
- » SVEN, kyrkoherde, donation 335, 339, 340
- NILSSON, GEORG, arkitekt 265, 308, 309, 310
- » ROBERT, skulptör, målare, keramiker 66, 72, *73
- NOBILE, UMBERTO, italiensk militär, luftskepps-konstruktör 72
- NORBLAD, ALLAN, konservator 265, 274, 276, 296, 308, 309, 310
- NORDENSKJÖLD, KNUT, arkitekt 88
- NOTKE, BERNDT, tysk bildhuggare o. målare 156
- NÜDING, MARIA CATHARINA, g. m. JOHANNES PAULUS HOFMAN (s. d.), epitafium 175, *180; gravsten *172
- NYSTRÖM, BERTIL FERDINAND, skulptör 74
- » CARL, överstelöjtnant, donation 72
- OLLERS**, EDVIN, målare, konsthantverkare 321
- OLOFSSON, OLOF, gravsten 56
- OLSSON, KARIN INGEBORG, g. m. MAX GÄBEL (s. d.), donation 284
- OXENSTIERNA, anvapen 193, *194; begravningsvapen 193, *194
- » (AF SÖDERMÖRE), AXEL 306
- » BEATA, g. m. CARL BONDE (s. d.) 207
- (»), KRISTIERN BENGTSSON, anvapen 191
- (»), JÖNS BENGTSSON, ärkebiskop, riksföreståndare, vapen *91, 98, 107 109, 122, 158
- PALMQVIST** (BERG adl.), GUSTAF, kammarråd 19; begravningsvapen 54
- PALMROTH, P. W., arkitekt 259
- PARMIGIANINO, FRANCESCO MAZZOLA, italiensk målare 323
- PEDER ERLANDSSON, se (BÅÅT)
- PER STAFFANSSON 55
- PERINGER, JOHAN, se PERINGSKIÖLD
- PERINGSKIÖLD (PERINGER adl.), JOHAN, fornforskare, riksantikvarie 50, 54, 196, 198, *199
- PETER, namn på runsten 168
- PETRI, ALBERT, målare 344
- PETRUS ERICI, Roslagen, präst 57
- PETTERSSON, EMIL, trädgårdsmästare o. fru, donation 226
- » GUSTAF, arkitekt 89, 120
- PHILIPP, pfalzgreve vid Rhen 190
- PIPER, ANTOINETTA VILHELMINA CHARLOTTA, g. m. DAVID STIERNCRONA (s. d.) 29
- » CARL, greve, sekreterare, kungl. råd, donation 45
- PLAAN, assessor, anvapen 28
- POSSE, anvapen 193
- » AXEL (NILSSON) D. Ä., anvapen 191, 192, 193; begravningsvapen 193
- » MÄRTA AXELSDOTTER, g. m. JÖNS BONDE (s. d.); anvapen 192, 193; begravningsvapen 193
- POSSIEDT, JOHAN, kyrkoherde 28
- POUSSIN, NICOLAS, fransk målare 260
- PRECHT, BURCHARDT, skulptör *40, 42, *146, *147, 148, *149, 157
- PRECHT, GUSTAF, bildhuggare, donation 44
- VON PSILANDER, SOPHIA MARIA, friherrinna, g. m. JOHAN EUGENIUS LAGERBIELKE (s. d.) 311
- (PUKEHORN AV ULVSUNDA), BIRGITTA BJÖRNSDOTTER, g. m. BENGT KARLSSON (VÄSBYÄTTEN) (s. d.) 55
- (» » »), BJÖRN JÖNSSON D. Ä. 55
- (» » »), BJÖRN JÖNSSON D. Y. 55
- (» » »), JÖNS BJÖRNSSON 55
- (» » »), LARS BJÖRNSSON 55
- (» » »), MAGDALENA BJÖRNSDOTTER, g. m. PÅVEL KYLE (s. d.) 55
- (» » »), MÄRTA BJÖRNSDOTTER, g. 1:o m. PER STAFFANSSON, 2:o m. PEDER ERLANDSSON (BÅÅT) (s. d.) 55

- PÅLSK (PÅLCK), OLAUS JOHANNIS, prost, gravsten 174, 352
- RAFAEL**, italiensk målare 323
- RAMSAY, vapen 170
- REENSTIERNA, grav 290
- » MÄRTA HELENA, g. m. CHRISTIAN HENRIK VON SCHNELL (s. d.) 287, 288
- REHN, JOHAN (JEAN) ERIC, professor, arkitekt *291, *292
- RIBBING, anvapen 193
- » CHRISTINA, g. m. CARL CARLSSON GYLLENHJELM (s. d.) 200
- » EBBA AUGUSTA HENRIETTA, g. m. GUSTAF LAGERBJELKE (s. d.) 311
- RIDDERCREUTZ, JOHANNA SOFIA, g. m. AXEL LAGERBIELKE (s. d.) 311
- RINGSTRÖM, N. P., glasmålerifirma, Sthlm 70, 329
- ROBERTSSON, CHRISTINA JAKOBINA, g. m. JOHAN GRAAN (s. d.) 169
- » (VON STRUAN), JAKOB, hov- o. livmedikus 190, 200; begravningsvapen 187, *190; donation 162; gravsten 169, 170, *171; vapen 170, 200
- » (VON STRUAN), MARIA ELEONORA, g. m. PETER FUCHS VON BÜHL- (EN)STEIN (s. d.) 169, 190
- RONANDER, JONAS THOMASSON, guldsmed 159—160, 352
- (ROOS AV ERVALLA), ELIN ULFSDOTTER, g. m. HENRIK ERLANDSSON (BÅÅT) (s. d.), anvapen 191
- (» » »), ULF PETERSSON, riddare, riksråd, anvapen 191
- ROSÉN, GERDA METTA MARIA, g. m. SIGURD ADOLF GUSTAFSSON NAUCKHOFF (s. d.) 287
- ROSENHOLM (HOLM adl.), ERIK PEDERSSON, häradshövding 283
- ROSENBERG, GOTTLÖB, skulptör *41, 43
- RUBENS, PETER PAUL, flamländsk målare 180, 269, 294, 341
- RUUTH, ERIK, greve, president, generalguvernör 8
- RYBERG, CARL MAGNUS, guldsmed, Sthlm 46
- RYTING, KARIN SVENSDOTTER, g. m. GEORG FREDRIK FRENDR (s. d.), gravvård (stele) *88, 89
- RÅDA-ÄTTEN (ej STJERNBJELKE), anvapen 193, 352
- SAMUELSONS SILVERSMEDJA**, Sthlm 164
- SANDE, JOH., direktör, donation 74
- SANTESSON, FRANS ABRAHAM, tenngjutare 282, 320
- » NILS ABRAHAM, tenngjutare 282
- SCHALLERUS, PETRUS, se GRIPENFLYCHT
- SCHEFFEL, JOHAN HENRIK, målare 298
- SCHÆRPING, CARL, rådmän, Sthlm, donation 167
- SCHMALTZ, bildhuggare 157
- VON SCHNELL, CHRISTIAN HENRIK, ryttmästare 287
- SCHRÖDER, GEORG ENGELHARDT, hovmålare 342
- SCHULTZ, målare, donation 45
- SCHWAN, OLOF, orgelbyggare 45
- SESTED (ej SEHESTED), ANNA, g. m. KRISTIERN BENGTTSSON (OXENSTIERNA) (s. d.), anvapen 191, *192, 352
- » POUL, fogde, anvapen 191
- SEITSERF, ANNA, g. 1:o JAKOB ROBERTSSON (s. d.), 2:o m. PETRUS SCHALLERUS, adl. GRIPENFLYCHT (s. d.) 169
- VON SENFTLEBEN, ELISABETH, gravsten *172
- SERGEL (SERGELL adl.), JOHAN TOBIAS, bildhuggare 291
- SHELDON, GILBERT, skeppsbyggmästare, epitafium 291
- SIGVAT, namn på runsten 168
- SKYTTE, CARL GUSTAF, vapen 292
- » GUSTAF ADOLF, ryttmästare, grav 291
- » MARIA, grav 291
- » AF DUDERHOF (SCHRODERUS adl.), JOHAN, friherre, riksråd, president i Göta hovrätt 292; epitafium 293; donation 306
- SKYTTEHJELM, JOHAN, assessor 45
- SMITH, AXEL, konstnär 74
- SNÄK (SNAAK, SNACK), CARL GUSTAF, guldsmed 282
- SNOILSKY SOPHIA ALBERTINA, grevinna, g. m. GUSTAF LAGERBJELKE (s. d.) 311
- SPARRE, BEATA, g. m. CARL BONDE (s. d.) 207
- SPIELER, MATHIAS, se SPIHLER
- SPIHLER, MATHIAS, arkitekt 259

- STAFHELL, OLOF, guldsmed, donation 46
- STARBUS, JOHAN, porträttmålare 296, *300
- STARIN, MARGARETA, g. m. DANIEL WAROU (s. d.) 265
- STENBOCK, anvapen 193
» MAGNUS, greve, donation 50
- STENSTRÖM, CHRISTINA, g. m. JOHAN EUGENIUS FISTULATOR, adl. LAGERBIELKE (s. d.) 311
- STILLE, JENNY 339
- STJERNBJELKE, se RÅDA-ÄTTEN, 352
- STIERNCRONA, familjegrav 26, 27, 28
» ANTOINETTA VILHELMINA CHARLOTTA, f. PIPER, friherrinna, på ÅKESHOF, donation 48, 49
» DAVID, friherre, hovmarskalk 28
» DAVID ERIK, friherre, kammarherre 29
- STIERNCRONA (WELT adl.), GABRIEL, friherre, president i Svea hovrätt, begravningsvapen 53—54
- (STIERNSKÖLD), JÖRAN HANSSON, hövitsman, anvapen 191
(»), MÄRTA JÖRANSDOTTER, anvapen 191
- STRAND, PEHR ZACHARIAS, orgelbyggare 269, 276, 307, 308, 309
- STRÖM, ERIC, inspektor, gravsten 90
- STRÖMNER, ANDREAS, kungl. myntmästare, gravsten 56
- STUART, CARL MAGNUS, friherre 282
» JOHAN 282
» MÄRTA BEATA, g. m. ERIK PEDERSSON HOLM (s. d.) 283
- STUCKERT (STECKER), änka; donation 43, 50
- SWAHN, MARIA, g. m. URBAN HJÄRNE (s. d.), gravkor 23; vapen 23; kista 56
- SWARTLING, MÄRTA, textilkonstnärinna 339, 340
- SVENSSON, OSCAR, konservator 38
» MARTIN THEODOR KRYSOSTOMUS, kyrkoherde, porträtt 74
- SÖDERBERG, E., fru, donation 42
- SÖDERBLOM, NATHAN, ärkebiskop 67, 327, porträtt 74
- SÖDERGREN, AUGUSTA, donation, Äppelvikén 76
- TEBBIG, JOHAN, hov- o. stallmästare; epitafium 51
- TEMPELMAN, OLOF (OLAUS) SAMUEL, professor, arkitekt 250, *255, 256, 258, 266, 267, 268, 307, 308, 309
- TENGELIN, ÅKE, arkitekt 265, 277, 308, 309, 310
- TERSERUS, JOHANNES ELAI, teol. dr, professor, biskop, porträtt 56
- TESSIN (TESSIN adl.), NICODEMUS D. Å., friherre, arkitekt 118, 119, 120, *351, 352
- TESSIN (TESSIN adl.), NICODEMUS D. Y greve, arkitekt, politiker 274
- THAM, VOLLRATH, brukspatron, inskrift 345
- THANING, H., direktör; donation 343
- TIGERHJELM, CATHARINA MARGARETA, g. m. JOSIAS CARL CEDERHJELM (s. d.) 256
- TISTEL, CHRISTINA, g. m. JOHAN LIND (s. d.), gravsten 56
- TORBJÖRN, namn på runsten 168
- VON TORCKEN, JOHAN (JEAN) BERNDT, fortifikationsofficer 251, 252, 253, 254, 258, 259
- TORELL, OLLE, donation 284
- TORGISL, namn på runsten 168
- TORSTENSSON, vapen 57
» ANDERS, greve, kungl. råd, generalguvernör 51; donation 50
LENNART, greve, riksråd, fältmarskalk, generalguvernör, inskrift 57
» MARGARETA MAGDALENA, kammarfröken, donation 46
- TOTTIE, ANDERS, murmästare 8
» WILLIAM, grosshandlare 288
- TOUTIN, MAGDALENA, g. 2:o m. CARL SCHÆRPING (s. d.) 167
- (TRE ROSOR AV HOVSHAGA), BIRGITTA MAGNUSDOTTER, g. m. BJÖRN JÖNSSON D. Y (PUKEHORN AV ULVSUNDA) (s. d.) 55
(» » » »), MAGNUS GUSTAVSSON, häradsh. 55
- TROLLE, anvapen 193, vapen 159, 160
» BEATA ERIKSDOTTER anvapen 193; begravningsvapen 193
» ERIK, riddare o. riksråd, anvapen 191
» VIVIKA, g. m. GUSTAF BONDE (s. d.) 207; donation 159, 160

- TRÖNER, CHRISTINA, g. m. PETER LJUNG (s. d.), epitafium 180, *182
- TÖRNER, smed vid Ulriksdal 89
- TÖRNGREN, MARIA, donation 345
- ULFSPARRE, anvapen 193; inskriftstavla 112, *117; vapen 112, *117
- » MARIA ELISABETH ERIKSDOTTER, g. m. GUSTAF BONDE (s. d.) 207; inskriftstavla 112, 113, 114, *117
- ULRICH, ERIK OTTO, arkitekt 313, 325
- ULRIKA ELEONORA D. Y., drottning av Sverige, porträtt 296, *300; prinsessa av Sverige 296
- ULV, namn på runsten 168
- WAGNER, OTTO, skola 327
- WAHLMAN, JAN, arkitekt, 351
- WAHLMAN, LARS ISRAEL, professor, arkitekt 212, *213, 332
- WALLÉNS GULD- OCH SILVERSMIDE, Sthlm 279
- WALLIN, ELLIS, målare, grafiker 344
- WAROU, DANIEL, medaljgravör, guldsmed, Sthlm 265
- » JOHAN, donation 265
- WASSBERG, JOHANNA ULRIKA, g. m. L. E. ANDERSSON (s. d.) 282
- WEDRUP, B., orgelbyggare, Uppsala 317
- WEIXELGÄRTNER, ELISABETH, textilkonstnärinna 340
- WELT, se STIERNCRONA
- WENNERLIND, CHRISTINA, g. m. PER EDBOM (s. d.), gravsten 90
- WESTER, HANS FREDRIK, grosshandlare, donation 48
- WESTERBERG, KARL MARTIN, arkitekt 212
- WESTGÖTHE, CLAES ANDERSSON TILL WIK, anvapen 193, *195; gravsten 174; vapen 174
- WIDÉN, SOFIA, textilkonstnärinna 227
- WIEDERHOLT VON WEIDENHOFVEN, JOHANNA, g. 3:o m. CARL SCHÆRPING (s. d.) 167
- WILDENSTAM, Bo, konservator 120, 122, 349
- WILHELM III, konung av Storbritannien och Irland 195
- WINGE, HEDVIG CATHARINA, f. WALDNER, gravsten 90
- VJEŠNIAKOV ŽDAN OUDREJEVIČ, präst 305
- DE Vos, CORNELIS, flamländsk målare 352
- VULT, ANNA, donation 48
- » HELENA, donation 46
- VULTEJUS, JOHANNES, kyrkoherde 12, 13, 14; hustrus o. moders donation 48
- (VÄSBY-ÄTTEN), BENGT KARLSSON, ULVSUNDA, härads hövding 55; vapen 53, 54
- (» »), KNUT KARLSSON, underlagman 55
- YGEBY WILHELM (?), namn på klocka 200
- VON ZABELAND, ELISABET, g. m. DAVID AMYA (s. d.) 27
- ÅKERMAN, M., kamfer 174
- ÅKERMAN & LUND, orgelfabrik, Sthlm (P. L. ÅKERMAN OCH LUNDS ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG) 45, 74, 159, 219
- ÖSTEN, namn på runsten 168
- ÖSTLUND, MARIA EL., f. KUGELBERG, gravsten 90
- » ER. GABR., gravsten 90

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM
PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.
UTGIVET AV SIGURD CURMAN
OCH ARMIN TUULSE

STOCKHOLM

BAND VIII

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM 1940 64

UTGIVET MED BIDRAG AV
STATENS HUMANISTISKA FÖRSKNINGSRÅD

STOCKHOLMS KYRKOR

BAND VIII

BROMMA, VÄSTERLEDS, SPÅNGA, HÄSSELBY
BRÄNNKYRKA, S SIGFRIDS och ENSKEDE
KYRKOR

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

till Band VIII

Utgivarnas förord till band VIII	V
Förkortningar använda i band VIII	VII
Bromma kyrka av Sven Brandel och Per-Olof Westlund	1
Västerledskyrkan av Samuel Hedlund	63
Rättelser till Bromma kyrka	79
Spånga kyrka av Armin Tuulse	81
Hässelby kyrka av Gunnar Lindqvist	208
Brännkyrka kyrka av Gunnar Lindqvist och Armin Tuulse	233
S. Sigfrids kyrka av Gunnar Lindqvist	312
Enskede kyrka av Gunnar Lindqvist.	326
Tillägg och Rättelser till band VIII	348
Register utarbetade av Hilda Kauri och Liidia Tuulse	353
Ortregister	353
Sakregister	357
Personregister	363

FÖRORD

till

STOCKHOLMS KYRKOR, BAND VIII

Inom band VIII av huvudavdelningen STOCKHOLMS KYRKOR hava samlats beskrivningar till kyrkor, som ursprungligen icke tillhört Stockholms stadsområde, men som ligga inom de under 1900-talets förra hälft med Stockholms stad inkorporerade delarna av Uppland och Södermanland. Med hänsyn till att verket SVERIGES KYRKOR såsom grund för sin publicering av landets kyrkobeskrivningar valt den gamla landskaps- och härads- (resp. tings-)indelningen, skulle det visserligen ha varit konsekvent att låta dessa kyrkors beskrivningar ingå i sina respektiva häradsområden i Uppland och Södermanland, men det har å andra sidan synt rimligare att ansluta deras beskrivningar till Stockholms stads övriga, såsom en särskild huvudavdelning av verket redan publicerade kyrkor

Det i detta band behandlade området består i huvudsak av de tre gamla socknarna Bromma och Spånga i Uppland samt Brännkyrka i Södermanland, alla tre med kyrkobyggnader från medeltiden. På grund av den under 1900-talet hastigt växande förstadsbebyggelsen inom dessa områden och det därmed starkt ökade invånarantalet har det blivit nödvändigt att uppdelat de gamla församlingsområdena i ett flertal nya, från varandra fristående församlingar med rimligare invånarantal, en procedur, som sannolikt icke är helt avslutad. Förutom byggandet av nya församlingskyrkor har inom dessa trots allt mycket stora församlingar även en strävan efter att uppföra vissa mindre gudstjänstlokaler, s. k. småkyrkor, gjort sig gällande. Kyrkobyggandet i Stockholms stads ytterområden befinner sig alltså i stark utveckling samtidigt som själva kyrkoarkitekturen genomgår en ofta mycket stor förändring med mål, som ännu icke hunnit helt klarna.

Inför denna situation ha utgivarna av SVERIGES KYRKOR funnit det önskvärt och nödvändigt att tills vidare uppskjuta publiceringen av de många nya kyrkorna i Stockholmsområdet, för att i stället koncentrera arbetet på att färdigställa och publicera beskrivningarna av de kyrkor inom det gamla stadsområdet, vilka ännu icke blivit bearbetade.

Det föreliggande bandet VIII, vars första häft utkom 1940, intager i viss mån en mellanställning, i det att här medtagits ett antal av dessa nyare kyrkor, belägna inom det definierade området, men som dock alla voro färdiga före den ovan apostroferade stora nybyggnadsperioden i Stockholm.

Beträffande de i bandet förekommande olika kyrkoberivningarnas tillkomst och de därvid medverkande personerna och deras insatser hänvisas till de olika häftenas särskilda förord.

Stockholm i okt. 1964

SIGURD CURMAN

ARMIN TUULSE

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

Övriga förekommande förkortningar i överensstämmelse med förkortningsregistret i Nordisk Familjebok, 3:e uppl.

- AFRITNINGAR = Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. Ms i KB, sign. F 1. 3:a och b. Teckningarna utförda åren 1680—1685 av Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius. I tryck utgiven av Erik Vennberg under titeln: Johan Hadorphs resor. Afritningar af Kyrkor och Kyrkovapen i Upland 1676—1685, Sthlm 1917.
- ALM = Henrik Alm, Murmästare-Ämbetet i Stockholm, Sthlm 1935.
- ALMQUIST, Frälsegodsen = Joh. Ax. Almquist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. I:1—2. Stockholm 1931. (Skrifter utg. av Svenska Riksarkivet, 1.)
- ALMQUIST, Herrgårdarna = Jan Erik Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1523—1611), Stockholm 1960. (Skrifter utg. av Rättsgenetiska Institutet vid Stockholms Högskola. 3).
- ASCHANEUS, Vapenbok = Martin Aschaneus, Vapenbok, ms från omkr. 1630 i RA med signum Genealogica 63.
- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
- G. BOËTHIUS = Gerda Boëthius, De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Ak. avh. Sthlm 1921.
- BSt = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
- dep. = deponerad, deposition.
- DS = Diplomatarium Suecanum. Fr o. m. år 817—. Sthlm 1829—.
- ELGENSTIERNAN = Gust. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I—IX, Sthlm 1925—1936.
- GRAU = Olof Grau, Hushålds anmärkingar under Resan igenom Upsala och Stockholms län år 1748. Tillika med socknekyrkior uti Upsala och Stockholms läner, aftecknade wid deras förbiresa år 1748. Utg. af Sven T. Kjellberg, UFT 8: bil. 1. Uppsala 1919.
- HERDAMINNE = Upsala ärkestifts herdaminne 1—3. Upsala 1842—45; 4, 1893.
- IHRFORS = Erik Ihrfors, Uplandia sacra, I bd 1894—1899. Ms i VHAA.
- INV = inventarieförteckning.
- INV 1830 = en på grund av en kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevos i flera exemplar, varav en serie förvaras i resp. kyrkoarkiv och en serie i ATA.
- KB = Kungliga Biblioteket, Sthlm.
- KLINGSPOR = Carl Arvid Klingspor, Anteckningar under resor i Uppland. UFT bd I—II, Sthlm 1871—1890.
- LSt = K. Lantmäteristyrelsens arkiv, Sthlm.
- LUNDBERG I = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, Sthlm 1940.
- LÖFGREN = Albert Löfgren, Det svenska tenngjutarehantverkets historia. Del 1, bd 1—3, Sthlm 1925—1950.
- ms = manuskript.
- NORDIN = Nordiska samlingen, ms i UUB.
- PERINGSKIÖLD = se Per Mon.
- PER. MON I—X = Johan Peringskiöld, Monumenta Sueo-gothorum antiqua et recentia I—X. Ms i KB.
- PROT. = protokoll.

VIII

- RA = Riksarkivet, Sthlm.
RABÉN = Hans Rabén, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock, Sthlm 1934.
RÅA = Rådhusarkivet, Sthlm.
RÄK. = räkenskaper.
SBL = Svenskt Biografiskt Lexikon, Sthlm 1918—.
SD = Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riks-Archivet. Sthlm 1875—.
SHM = Statens Historiska Museum, Sthlm.
sn = socken.
Stpl, stplr, stpld = stämpel, stämplor, stämplad.
ST. PROT. = sockenstämmoprotokoll.
SVK = Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg. på uppdrag av VHAA. Sthlm 1912—.
SV KONSTNÄRSLEXIKON = Svenskt Konstnårslexikon, Malmö 1952—.
SV RUNINSKRIFTER = Sveriges runinskrifter utg. av VHAA.
THAM = Wilh. Tham, Beskrifning öfver Stockholms län, Sthlm 1850.
TILAS = Sockne-Skrifware eller Svenska Resesamlingar, författade av Daniel Tilas 1751—64, ms i KB, sign. M. 25: 1—3.
TUULSE, HOSSMO = Armin Tuulse, Hossmo. En försvarskyrka med östtorn. Sthlm 1955.
UFT = Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, 1871—.
ULA = Landsarkivet i Uppsala.
UPMARK = Gustaf Uppmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.
UPPS. UTST. KAT. = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918. Katalog. Uppsala 1918.
UUB = Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala.
VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.
VIS. = visitation.
ÅRSTADAGBOKEN = Märta Helena Reenstierna, Årstadagboken I—III, utg. av S. Erixon m. fl. Sthlm 1946—53.
ÖIÄ = Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.
ÖIÄ skr = Skrivelser från ÖIÄ till K. Maj:t (inrikes-civildep.) I RA.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Sv f. = svensk fot (29,7 cm). Samtliga mått äro, där ej annat angives, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V

Silberstämplar tydda enl. UPMARK.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

(Forts. från omslagets 2:a sida)

SÖDERMANLAND. (100) Band I, h. 1. *Strängnäs domkyrka, medeltidens byggnadshistoria* (2 vol.).

Pris 50 kr.

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag, mellersta delen*. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag, östra och västra delen*. Pris 13 kr.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad, norra delen*. Pris 28 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad, södra delen*. Med register till band II. Pris 32 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad, norra delen*. Pris 15 kr.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad, södra delen*. Pris 12 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad, västra delen*. Pris 20 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad, östra delen*. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad, östra delen*. Pris 15 kr.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad, västra delen*. Pris 15 kr.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad, sydvästra delen*. Pris 18 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad, nordöstra delen*. Pris 18: 50.
» (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad, sydvästra delen*. Pris 28: 50.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad, västra delen*. Pris 26 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad, mellersta delen*. Pris 20 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad, östra delen*. Pris 17 kr.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad, södra delen*. Pris 24 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad, norra delen*. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
» (94) Band VII, h. 2. *Håbo härad, södra delen*. Pris 38 kr.
» (98) Band VII, h. 3. *Håbo härad, mellersta delen*. Pris 30 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad, norra delen*. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad, södra delen*. Pris 6: 50.

VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad, norra delen*. Pris 5: 40.

- » (4) Band I, h. 2. *Källands härad, sydöstra delen*. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad, sydvästra delen*. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad, sydvästra delen*. II. Med register till Bd I
Pris 10 kr.

ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekindes härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.

- » (14) Band I, h. 2. *Bankekindes härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
» (99) Band I, h. 3. *Bankekindes härad, mellersta delen*. Pris 32 kr.
» (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 16

Tel. Lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
utgivet av Sigurd Curman och Armin Tuulse*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare äro ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

VASAGATAN 16, STOCKHOLM 16
Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
utgivet av Sigurd Curman och Armin Tuulse*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare äro ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

VASAGATAN 16 • STOCKHOLM 1

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

Pris 25: —